

A PIARISTÁK ZEMPLÉN-VÁRMEGYÉBEN

1727—1890.

KÜLÖN LENYOMAT A »ZEMPLÉN«-BÓL.

IRTA:

HUDRA JÁNOS

K. R. TANÁR.

S.-A.-ÚJHELY, 1890.

A »ZEMPLÉN« KÖNYVNYOMTATÓ MŰINTÉZETÉBŐL.

FŐTISZTELENDO

HORVÁTH PIUS

URNAK,

KEGYES-TANITÓRENDI ÁLDOZÓ PAPNAK.
KORMÁNYSEGÉD ÉS A REND PÉNZTÁRNOKÁNAK

TISZTELETE JELEÜL

AJÁNlja:

A SZERZŐ.

A) Tokajban.

1556-ik évben *V. Károly* császár és spanyol király, belefáradva a 40 évig tartó kormányzás küzdelmeibe, önként lemond a trónról és visszavonul *Estramadurába*, a sz. Jeromos kolostor falai mögé, hogy hátralevő idejét Istennek tetsző módon, imák és egyéb ájtatos cselekmények gyakorlásában töltsse el, és kibékülve a Gondviseléssel, lelkét az örök életre annál biztosabban előkészítse.

Ugyanezen év szept. 11-én, midőn még az egész világ a nagy politikai esemény hatása alatt állott, nem kevésbé fontos esemény történik *Spanyolország* Aragonia tartományának *Petraltá* nevű városában, hol a *Kalazanc* várról nevezett régi nemesi családból születik *József*, a kegyes-tanítórend alapítója, kinek neve utóbb fényes napként tündököl Európa szellemi világában. Előkelő és gazdag családja mindazon előnyöket biztosítja az új honpolgárnak, melyekre azon időben a hasonló származásuak a lovagias Spanyolországban igényt tarthattak. A legjobb nevelésben részesülve, a szülők nem ok nélkül reménylették, hogy széptehetségű fiók egykor mint államférfiú vagy katona kitűnő szolgálatokat tehet hazájának, a világ akkor még leghatalmasabb birodalmának. A pályaválasztás idejének bekövetkeztével a szülők katonának szánták; de ő eszményibb légkör után vágyott és mindinkább a papi pálya felé hajolt szerény lelkületével, mi korántsem találkozhatott a szülők helyeslésével, kik ennek megvalósulásával szép terveikről jóformán kénytelenek lettek volna lemondani. Ellenmondottak még akkor is, midőn egye-

temi tanulmányainak végeztével úgy a jogi, mint a hittani tudományokból tudorságot nyert. De egy súlyos betegség után megnyervén atya beleegyezését, a papi pályára lép és 1583. dec. 17-én az *urgelli* püspök által pappá szenteltetik. Ez volt azon tér, mely hivatásának teljesen megfelelt. Kötelmeinek hű teljesítése és szent élete által csakhamar magára voná előjáróinak figyelmét s már 1587-ben mint püspök-helyettes igazgatja az egyházmegyét. Ily fiatal korban, előkelő származása mellett, felvértezve isteni erényekkel és támogatva úgy az egyházi, mint a világi tudományok teljével: alapos volt a meggyőződés, hogy *Kal. József* rövid idő múlva az egyházi méltóságok legmagasabb fokát is elnyeri. De ép ez aggasztá *Józsefet*, kinek alázatossága, szerénysége élénk ellentétbe állott mindennemű kitüntetésekkel; eddigi méltóságát is a szent engedelmesség nevében fogadá el; magát arra méltatlannak tartja; szabadulni kívánt tőle, hogy egy sokkal fönségebb hivatásnak szentelhesse minden idejét. *Rómába* megy s ott tapasztalá, hogy a szükség, a nyomor és erkölcsi romlottság fő oka a nép elhanyagolt nevelésében rejlik. A szegény elhagyatott gyermekek oktatás és nevelés nélkül nőnek fel, s kora ifjúságukat is tétlenségben és koldulásban töltve, csakhamar a vétkek örvényébe süllyednek. *József* megérté a hívó szózatot; felkarolja az elhagyottakat; iskolát nyit s már az első héten 100-nál több szegény gyermek jelentkezik, kiknek néhány társával, nemcsak szellemi szükségleteiről gondoskodik, hanem könyvekkel, ruhával, sőt élelemmel is ellátja őket.

Ez a magános iskola volt csirája 1597-ben a kegyes iskoláknak (Scholae Piae Pauperum).

Sokszor a legszentebb ügyek is a megvalósulásnál különféle nehézségekbe ütköznek. Akadtak most is egyes emberek, kik *Kal. József* törekvéseit maró gunynyal, lenézéssel, sőt ellenséges indulattal fogadták. Évek hosszú során át kellett

a legnagyobb kitartással ezen ár ellen küzdenie, hogy kitűzött célját szent meggyőződése szerint elérhesse. Végre is törhetetlen buzgalmának, az igaz ügyért lángoló nemes szívének legfényesebb jutalmát élvezheté, tapasztalván, hogy iskolája minden reakció dacára hatalmasan fejlődésnek indul. Már 1599-ben 900-at meghaladott növendékei számára helyiséget kellett bérelnie és 1612-ben a mindinkább növekedő ifjuság számára 5000 aranyon megvette azt a házat, mely *Rómdbau* ma is a rend generálisának lakóhelyül szolgál. Ez időtől fogva, 18-ra szaporodott tanítóival, közösen élt s életrendjüket szabályozá.

Kal. József szokatlan működési köre a jobbak lelkében tisztelettel párosult bámulatot gerjesztett. *III. Fülöp*, spanyol király, minden áron visszaakará nyerni hazájának s püspökséggel kínálta meg: a pápa pedig felajánlá neki a biborosi méltóságot. Ő azonban csak a szegények nevelője akart maradni. A pápa *Kal. József* kérelmeinek engedve, belenyugszik, hogy felvehesse a szerzetesi öltönyt 1617. márc. 25-én és szerzetesi néven magát „*a Matre Dei*”-nek nevezze; innét a piaristák címerében a görögös „*Méter Then*” nevezet. Társulatát XV. Gergely pápa 1621-ben „*szabályozott papok*” című (Institutum Clericorum Regularium) szerzetté emeli, kötelezvéen őket a szegénység, tisztaság és engedelmesség fogadalmán kívül még egy negyedikre is: *a tanításra*. 1622-ben a rend főkormányzójává tétetik; ekkor kieszközli a pápánál az általa felterjesztett konstitúciók megerősítését, melyek, némely időközi, a korviszonyokhoz alkalmazott módosításokat leszámítva, ma is a rendre nézve irányadók.

Hová egyeseket nem az anyagi érdekek kufárszerű vonzalma, mint inkább a minden salaktól megtisztított nemes hivatás vezére! ott azonnal feltűnik a helyesen felfogott munkának színvémcsítő hatása. Ez történt a *Kalazancius* rendjével is. Az intézményt *Olaszországban* mindenfelé meg-

kedvelik; jótékony működése közelismerésre talál, mert szembetünővé válik a gondjaikra bízott elhagyott néposztálynak javulása úgy fegyelmi, mint vallás-erkölcsi irányban. Csakhamar átlépik *Olaszország* határát; elterjednek *Spanyol- és Németországban*; majd az *osztrák* tartományok némely városaiban p. o. *Nikolsburgban* és *Olmützben*; majd *Lengyelországban* fogadják tárt karokkal, honnét lassanként még az alapító életében beszivárog a rend hazánkban akkor még lengyel uralom alatt levő északi részébe; a *szepesi Podolinba, 1642-ben*.

Ekként igazi lelki örömmel szemléllheté sz. atyánk, hogy az általa hő vágygyal és példátlan lelkesedéssel felkarolt eszme és ennek megvalósítása gyors rohamokban terjedt szét *Európa* legtöbb művelt államaiban s dacára az erős megpróbáltatásoknak, melyeknek úgy a külvilág nemely áramlata, mint beléletében ép a gyors terjeszkedésből kifolyó gyengeségek miatt megküzdnie kellett: diadallal állotta ki a tűzpróbát. *Kal. József* a legnagyobb lelkinyugalommal szálhatott sírjába, látva, miként képződött gyenge mustármagból az óriási fa, mely már büszkén dacolhat a világ bármely tájékáról jövő zivatarral. Meghalt *Rómában* 1648 aug. 25-én; boldoggá avattatott XIV. *Benedek* pápa által 1748-ban, szentté pedig XIII. *Kelemen* által 1767-ben.

A kegyes-tanítórend hazánkban e szerint a 17-ik század közepe táján ver gyökeret; de élet-erős izmosodását a 18-ik században éri el, midőn úgy az egyesek, mint társulatok vetélkedve alapítanak társházakat a vármegyék székhelyén vagy egyes kiváló városokban, hol a kor előrehaladott műveltsége megjelenésüket szükségesnek tartá.

Zemplén vármegyében egy nemeskeblű hölgy, *Pikóczy Eleonóra*, egy százados özvegye, lelkesül mindenek felett a műveltség, a vallás-erkölcsös nevelés és tanítás terjesztésének szükségességeért; s hogy célját megvalósíthassa, *Tokajban*, 1721-ben,

minden ingó és ingatlan birtokát¹⁾ az egri káptalan színe előtt, tehát a felsőbb egyházi hatóság jóváhagyásával, visszavonhatatlanul a kegyes-tanítórendnek hagyományozta; s ez által az iskolát megalapította. Történt pedig ez *Zajkányi Lénárd* tartományfőnöksége idejében, midőn a magyar rendtartomány a német kormányzóságtól különvált, önállóvá lett és elég erősnek találtatott arra, hogy függetlenül is teljesen megfelelhessen honunkban a hozzákötött várakozásnak. Különféle nehézségek elkerülése miatt a rendtagok csak 1727-ben lettek bevezetve. *Kubránszky László* kormányzósága alatt *III. Károly* 1727. júl. 27-én kelt levele által megegyezését adja, hogy a piaristák *Tokajban* letelepedhetnek. Az első házfőnök *P. Gasparus a S. Melchiorre* volt²⁾.

A kegyes-tanítórend, az alapítónő intenciója szerint, hivatásának az ifjuság úgy tudományos, mint vallás-erkölcsi nevelésének megfelelni óhajtván, minden nehéz terméketlen évek küzdeime dacára az iskolát megnyitotta volna, ha 1729. jun. 23-án *Tokaj* le nem ég s vele a mi lakásunk is, mely körülmény több évre vetette vissza a legszentebb ügyet. A város maga is szegénységgel küzdök, jó idő telik el, míg a tűz által okozott szerencsétlenséget kiheverhette, s ezután kezdett komolyabban gondolkodni a szellemi szükségletekről. A piaristák alapítványi birtokát készpénz helyett, nagyobbára a hagyományozott szőlők képezvén, ezek jövedelme is mindig a kedvező körülményektől vált függővé. A munkát meg kellett adni a szőlőknek; sok költséggel jár-

¹⁾ A *Pikóczy*-hagyaték állott: 1) egy beltelekből kis kőházzal, 2) egy kertből, 3) 9, nem épen jó karban levő, szőlőből; ezekből 7 a tokaji, 2 a tarczali hegyen volt; 4) *Zalkod* szábolesvármegyei községben fekvő kuriából és egy malomból. Ezenkívül akadtak más kegyes alapítók is, mint *Péter* jómódú pékmester, ki házat és 3 szőlőjét hagyá a rendnek. Utóbb többen, kisebb-nagyobb összegeket, mise-alapítványokra.

²⁾ Ebben az időben még nem igen volt szokásos a szerzeteseknél a vezetőknév használata.

tak, mégis bizonytalan existenciát, »modus vivendi«-t, teremtettek. Csak miután a város háztartásának megzavart egyensúlya helyreállott, s a rendfőnök a szűkölködőknek segítségére sietett, vált lehetővé az iskolák megnyitása,

Már az eddigiekből is kitűnik, hogy a kegyes-tanítórend alapításától kezdve, midőn még e háza határán túl gyakorlá fenséges hivatását, mindenkor legszentebb kötelességének tartotta a szegény, elhagyott, utóbb a nemes ifjuság nevelését is, oly szellemben vezetni, hogy a vallás-erkölcsi irány a korbeli tudományos műveltséggel és hazafisággal karöltve a legszebb harmóniában, úgy szólván testvéri szeretetben, éljen. Ennek a három testvér-disznővénynek az ifju nemzedék szívében való lelkiismeretes fejlesztése, nevelése, ápolása elfoglalá minden idejüket hazánkban.

Hol kegyes-tanítórendi ház van, ott a tanítás elmaradhatatlan. Midőn tehát 1737-ben, júliusban, először látogató meg a rendfőnök hivatalosan a tokaji házat¹⁾, elhatározá a már rég óhajtott isko-

¹⁾ Ily látogatások — canonica visitatiók — voltak Tokajban 1737., 1740., 1745., 1758., 1768., 1783. években. Ezek korántsem egyszerűen udvarias vizitek voltak, mint inkább a tanügygyel legszigorúbban összefüggő hivatalos kötelességek, mi a XVIII-ik század 3. első negyedében annyiival inkább fontos volt, mert az 1777-iki »*Ratio educationis*« előtti az állam, mint ilyen, a tanügyet mostoha gyermekének tartotta; szükséges volt tehát, hogy az egyház kezében levő tanügyet legalább azok kísérik éber figyelemmel, kik a tanügyet vezető testületek, p. o. szerzetes rendek, élén állottak. Ilyenkor úgy a szellemi, mint az anyagi ügyek igen erős bonckés alá kerültek. Üdvös intelmeket tartalmaznak »*Évlapjaik*«, hol fel vannak jegyezve, miket kell szem előtt tartani egy paptanárnak a társadalommal szemben; miként kell élnie mint papnak, miként kell teljesítenie kötelességeit a tanügyi téren. A szigorú felügyelet a direktor kötelessége; többször kell meggyőződést szereznie a tanuló ifjuságnak a jó erkölcsökben, szerénységben és tudományokban való előhaladásáról; a methodus szigorú és pontos megtartásáról. Figyelmeztetni a tanárokat, hogy a gondjaikra bízott ifjuságot odaadó szeretettel ápolgassák. A büntetések kimérésében bár szigorúak, de mindenkor igazságosak legyenek stb., szóval a rendfőnöki látogatás helyettesítette a mai főigazgatói látogatást.

lák megnyitását; 60 forintot adott a rektornak, hogy a lakás közelében egy, az iskolai céloknak megfelelő házat béreljen s hogy végre-valahára kitűzött céljokat megvalósíthassák.

Az iskola nov. 15 én nyitott meg, eleinte csekélyszámu ifjúsággal; de a szent buzgalom mindinkább több és több érdeklődőt vont körünkbe. 1738-ban már 60 növendéke volt az intézetnek. A tanítás köre az elemi volt; csak később a szokásos három osztály felállításával vált középiskolai jellegűvé.

Bár hivatásukhoz nem tartozott, helylyelközzel mégis a hívők lelki üdvét is figyelemkre méltatták; sőt ha idejük megengedé, szívesen segédkeztek az istenítisztelet emelésére, úgy helyben, mint szünnapjaikban a közelfekvő helységeken és városokban. Ebben az időben történt, hogy a mádi plebános, szélhűdés által találva, több hónapra át ágybanfekvő beteg volt. A házfőnök úgyszólván minden héten átrándult Mádra szentbeszéd tartása végett, kisegítendő a beteg plebánost; sőt a rend a beteg plebános kérésére kivételesen állandóan is alkalmazott Mádon némi beneficium fejében segédlelkészt, Bernát atyát¹⁾. A plebános nagy kegyelettel viseltetvén a piaristák iránt, jelentékeny hagyományokat biztosított végrendeletében a tokaji háznak; mit azonban a püspökség eleinte kifogásolt e szavakkal »ha valamit adni akar, adja életében« (si vult aliquid dare, det durante vita): utóbb gr. Erdődy Gábor, egri püspök, belenyugodott s így vált lehetővé, hogy a hagyatékok Csakó plebános halála után (1739. okt. 21.) a rend számára biztosítva lett²⁾.

Kétségkívül az anyagi helyzet nyomorúsága ha nem is akasztá meg szellemi foglalkozásuk gé-

¹⁾ Bernát atya példás buzgalommal adminisztrálta 3 éven keresztül a plébániát, míg maga is az uralkodó járványnak esett áldozatul.

²⁾ Csakó hagyatéka állott; a) egy kuriából, melyhez néhány szülő tartozott a mádi heggyen, mindezeket P. Adalbertus a S. Georgio 1742-ben a rend beleegyezésével eladta

pezetének kerekeit, de a gyakori nélkülözések munkálkodásaikra nem egyszer bénítólag hatottak; mert a megélhetés lehetősége oly szerény mértékű volt, hogy igen sokszor kénytelenek voltak a nemesszivű jötevők adományait elfogadni. Ezek között mindenek felett kitűnt b. *Andrássy Józsefné*, szül. *Balassa Erzsébet* grófnő, ki gyakorta átrándult *Monokról Tokajba* s igazi vallásos buzgalommal gondoskodék a feltűnőbb hiányokról. Ilyen jötevő volt *Bossányi József* is, ki nem egyszer nyitá meg erszényét és élestarát, hogy ezek tartalmát a „szeretve-tisztelt” atyákkal megoszssa. Anyagi helyzetük csak 1740-ben kezd javulni a már említett *Czakó-féle* hagyaték birtokbavétele után.

A nevelésnek és tanításnak szépen megindult menete vidáman haladott a kijelölt irányban, nem is gondolva semmiféle eshetőségre, midőn 1739-ben veszedelmes pestis állította meg előretörékvő útjában. E baj a délibb vidékeken, itt-ott már két év óta, mutatkozott, mint sajnos kísérője különösen a nyári hónapokban viselt háborúknak. Teljesen bizonyos, hogy ennek a török háború volt a legközelebbi oka. 1739. május havában lép fel *Hegyalján*; dühöngéseinek középpontja különösen *Tállya*, hol a Belgrád vidékéről visszatért s ott telelő katonák voltak széthintői. Bar a legszigorubb kordon vonatott, a csapás mégis július végével a szomszédos városokba is eljutott s szeptember havában szélteben hosszában az egész *Hegyvidéken* grasszálni kezdett. *Tokajban* szeptemberben lép fel s csak 1740. április havában szűnik meg. Természetes, hogy ily viszonyok között a szellemi élet nem virágozhatott falai között.

4500 forinton a b. *Andrássy* családnak. A tőke ott marad a családnál kamatra, miként ez b. *Andrássy József* ömeltóságával kötött szerződésből ki is tűnik; b) 3000 ft készpénzből. E szerint az egész hagyaték kitett 7500 ftot. Más fundátusok voltak: Iklodi B. Szuha Ferenc csász. és kir. udvari tanácsos; Egri Ferenc bodrog-kereszturi és Kelemen Lőrinc mádi plébánosok stb.

Az anyagi bajok enyhülésével vált lehetővé egy kis kápolnának építése, illetőleg nagyobb arányú átalakítása és berendezése is a *Gyulay Zsigmond*-féle telken, melyet *Demeter* atya 1500 vfton vásárolt. A munkát 1741. szeptemberben kezdik s a jövő év jun. 3-án fejezték be teljesen. *Molnár András*, szabolcsi főesperes, nagy örömmel és szíves készséggel benedikálta a kész kápolnát. Itt voltak az elemi iskolából lassanként terjeszkedő nyelvészeti osztályok is, míg a rendtársak a *Pikóczy*-féle ötszobás házban laktak, mely az említett elemi iskolától s nyelvészeti osztályoktól délnek feküdt.

A már említett főrangú hölgynek buzgalma és pietása ügyeink előmozdítása körül, örök emlékezetre méltó. Meghalt 1742-ben. Benne házunk és intézetünk egyik legnagyobb jótevőjét gyászolta.

Végre is, peregtek az évek egymás után a végtelenségbe hol jó, hol balsors között. Az is kola, a kezdet nehézségein túlesve, virágzásnak indul; az atyák hivatásuk teljes magaslatán állva, a legnagyobb örömmel teljesíték papi és hazafiai legszentebb kötelességeiket.

Ily körülmények között nem kis csapás volt rájuk nézve, midőn 1746-ban egy véghetetlen nagykiterjedésű és fárasztó per zavará meg csendéletüket. Az eset a következő: nemes *Bajusz Gábor* nádori adományt nyert *Zalkod*, szabolcsvármegyei község birtokára, mely adományba magát 1745. szept. 22-én be is igtattatta a *leleszi* konventuális és a nádori megbízott, *Olasz Gábor* által. A beigtatás már az eljárásnál fogva is hibás volt, amennyiben *Olasz* nem volt szabolcsvármegyei birtokos, a mit *Bajusz Gábor* is beismert, miután második meghatalmazást eszközölt ki a nádortól, mi 1746. jun. 13-án végre is hajtatott. Jogilag is sértve érezték magukat többen, kik az említett birtokra vagy egyes kuriális jogokra némi igényt tarthattak; különösen, kik női-ágon jogot formáltak *Zalkod* birtokára. Ezek között volt az

Olchváry család Szabolcsban, mint unokái a már férfi ágba kihalt *Hotykay* családnak, mely ezelőtt birtokosa volt a szabolcsi *Zalkodnak*. Az unokák a kir. táblánál ellenmondottak a beigtatásnak; hasonlóképp a piaristák is, mint zalkodi birtokosok. Ebből 3 évig tartó súlyos pör támadott s a piaristáknak sok kellemetlenséget okozott; míg végre kis birtokrészletüket s kuriális jogaikat megvédelmezniök sikerült. A birtok sokat szenvedett az árvizektől, különösen az 1747-iki tavaszi árviztől; kezelése sok nehézségbe ütközött, miért is a rendfőnökség beleegyezésével 20 évre bérbe adták.

Ennyi megpróbáltatás csak acélozta az atyákat s korántsem akasztá meg őket üdvös foglalkozásukban. A tokaji intézetnek algimnázium jellege volt 3 nyelvészeti osztálylyal¹⁾. Ezen állapot nem is változott azon hatvankét éven át, míg a piaristák a város és vidék teljes megalégedésére *Tokajban* működtek; míg végre a legmagasabb parancs 1789. őszére őket *S. a. Ujhelybe* rendelé.

A tanterv is lényegileg ugyanaz maradt. A piaristáknak 1757-ben *Cörver* tartomány-főnök által kibocsátott 20 pontból álló tanterve²⁾ célszerűnek bizonyult a mult század tanügyi követelményeivel szemben. Az 1777-iki »*Ratio educationis*« - első fecskéje az állami beavatkozásnak³⁾ — alig változtatott rajta; csak annyiban, a mennyiben a

¹⁾ 1752-ig csak írást, olvasást és számolást tanítottak 1758-ban nyíltak meg a latin iskolák.

²⁾ »*Methodus instituendae juventutis apud Scholas Pias in Hungaria, praescripta per Joannem Cörver, a Matre Dei Praepositum Provinciale. An. 1757.*« Ezen kívül számos rendelet, köriratok, társházi vizitációk alkalmával tett intézkedések nagyban hozzájárultak e módszer fejlesztéséhez.

³⁾ Tagadhatatlan, hogy e beavatkozásnak számos előnye is volt. A többi között p. o. az 1779. okt. 25-iki rendelet szigorúan meghagyja, hogy csak azok bocsátassanak magasabb iskolákba, kik megfelelő talentummal és anyagi erővel rendelkeznek; a csekély kapacitású és szűkpénzü szegénység ne nevelje a proletariátust; ezeket távol kell tartani a latin iskoláktól, hogy más és ne tudományos pályára lépjenek. Kivételt csak a nemességnél tettek. Ugyanezen időtájt *Ürményi* tanul-

német nyelvet erősen dédelgeti. II. Józsefnek 1784-ben kibocsátott rendelete már merészebben lép föl úgy a tanulmányi, mint a vallás erkölcsi kérdésekben¹⁾. A vallás tanítása szűkebb körbe lett szorítva; a disziplináris ügyek pedig az ifjúság elszilajosodására igen alkalmas, lazább körben mozoghattak. A korszerű átalakítás ürügye alatt nem egy felbomlasztó s minden ízében igazságtalan rendelet boszantotta a tanári karokat, mint erről levéltáraink bőségesen tsnuskodnak. Tág tért nyitott a germanizációnak, mely erőszakos módon

mányi útjában meggyőződve az intézetek hiányos felszereléséről, hogy számos gimnázium és egyéb gram. osztályok igen sok helyen nélkülözik még a legszükségesebb földrajzi térképeket is: intézkedett, hogy a szerzetesi intézetek 100, illetőleg 50 ft adományban részesüljenek mappák és egyéb szükség-iskolai eszközök beszerzésére.

¹⁾ II. József, 1784. jun. 14-iki rendelete szerint nyilvános táncmultságot vagy egyéb spektakulumokat az ifjúság minden osztálykülönbség nélkül látogathat, a kellő örködés azonban szükséges, nehogy valami skandalum történjék. Kik ösztöndíjakat élveznek, azoknak az ily helyek látogatása tilos. A tandíj 6 ft; a filozófiában 9, mit a szülők havonként fizethettek; a gimnázisták 36 ftoit, a filozofusok 54-et fizettek. A vakáció 1786-ig szept. és okt.; innét kezdve jul. és aug. hónapok. 1787. febr. 17. a főigazgató tudatja a magas kormány azon parancsát, hogy az ifjak Ófelsége kívánsága szerint az eddigi imádságoktól eltiltatnak, miután protestánsok és más vallásbeliek is látogatják az intézetet; csak az általa helyben hagyott imádságokat szabad elmondani. *Előadás előtti ima*: Uram! A te teremtményeid hozzád fohászkodunk, világosítsd meg értelmünket, hogy azt, a mi igaz, megérthessük. Erősítsd emlékezetünket, hogy a jót, a mit tanulunk emlékezetünkben meg is tarthassuk; vezérelj a mi szándékunkat, hogy az üdvös tudományt magunkévá tegyük és így mind magunkat, mind a hozzánk legközelebb állókat boldogokká tehessük. *Előadás után*: Hálával emeljük fel szíveinket te hozzád minden jónak adója a vett jótéteményekért. Engedd, uram, hogy a tanulmány, a mit most nyertünk mind saját hasznunkra, mind a te neved dicsőségére szolgáljon. Azonkívül kérünk téged, áraszd áldásodat fejedelmünkre, hazánkra, szüleinkre, tanárainkra és jötevőinkre. Részesítsd, uram, mindezeket s minden embert jótéteményeidben. (A latin eredetiből fordítva.) Hogy ezen imák a tanulókat valami nagyon meg nem indították s a szívekbe meglehetősen hitközönyösséget csepegtettek: az majdnem egészen bizonyos.

hajszoltatott úgy az ifjúsággal, mint a tarsadalom minden osztályával szemben. Ezzel párhuzamban a hazafias szellem rovására a magasabb körök úgy, mint jó részben az alsóbbrendű nemesség a francia világnak hódolt. Az értelem fejlesztés az iskolában a latin nyelv és a számtan által történt. Amannak minél alaposabb tudása legkiválóbb feltéte volt a műveltebb sorba juthatásnak; emennek ismeretét a köznapi élet szükségai sürgetve követelték. Más egyéb tantárgyak: a hazai és világtörténelem főbb mozzanatai; a földrajz és természetismeret alapvonalai csak vékonyka füzetkékbe foglaltattak. Sajnos, hogy a magyar nyelv e borongó korszakban sem mint tantárgy, sem mint előadási nyelv elő nem fordul.annyira uralkodó volt a latin nyelv az iskolában. Egyébiránt a XVIII. század végeig hivatalos komolysággal ezt a kérdést nem is feszegetik. De ha hiányzott is a lisztából: ott volt az az igazi hazafiak szívében. *Grünwald* szerint »a szerzetes tanároknak nagy volt az érdemök; nemcsak hasznos munkásai voltak a magyar irodalomnak, hanem a nemzetietlen nevelési rendszer hatását enyhítették; egyéniségök üdvös befolyásával a nemzeti érzületet, lelkesedést igyekeztek ébreszteni a fiatalságban, s nagyrészt nekik köszönhető az idealizmus, melyet az iskoláikból kikerült fiatalságnál tapasztalunk s mely fogékonyrá lett az eszmék iránt.«

Azt azonban tagadni alig lehet, hogy a szűk tanulmányi kör mellett a múlt század tanügye sokkal több figyelmet fordított az ifjú önálló gondolkodásának, előadási ügyességének, külső megjelenésének fejlesztésére, mint a mai. Az ifjúnak, ha nyilvánosan kellett szerepelnie, nem inogtak térdéi, nem kapott lámpalázt s ha szíve mégis hevesebben vert, szereplő büszkeségének, kitüntetésének tudá be. Az ifjúságnak szavalatokban, részint dialogusokban és színművekben 3—4 szer, olykor többször is nyílt alkalma, hogy előadási ügyességét a szülők és iskolabarátok vendégkoszorúja

előtt bemutassa. A piaristáknak megvolt ugyan tantervök; de nem ragaszkodtak ahhoz változtatlanul, mint a jezsuiták; hanem a viszonyokhoz képest módosítottak rajta. Nagyon helyesen jegyzi meg rendünk egyik kiváló tagja, *Lévay Imre*: «Szerzetünknek, mint oly testületnek, mely nemzeti művelődésünk körében századokon át folytatott hivatásbeli működésénél fogva jelentékeny tényező, folytonos figyelemmel kell korunk haladását kísérni, a haladással szoros érintkezésben kell lenni, mert mi a kor gyermekeit vesszük nevelés és tanításba, hogy őket ismét a kornak adhassuk át, mint az emberi életre kiművelt alkalmas egyéneket s a hazának jó polgárokat, hű hazafiakat.»

A kegyes-tanítórendiek közt találkoztak már a 17-ik század II-ik felében, kik behatóbb észlelés és tapasztalás útján gyarapított didaktikai ismereteiket, nemcsak szűkebb feladati körükben s rendi tanácskozásaikban igyekeztek a közoktatás javára hasznosítani; hanem írásba foglalva szélesebb hatáskörben is iparkodtak azokat érvényesíteni. Nem a túltömés, hanem önmunkásság által sarkalták az ifjakat a helyes önképzésre. Ha nem is kézzelfogható a magyarnyelvnek mindenek felett való kimagasztása, de tény, hogy a piaristák tanrendszerükben melegen ajánlják a honi nyelvnek ápolását. A multszázad derekától a magyarosodási törekvés hatalmas lendületet nyer a rend szellemében. Ez iskolából kerülnek ki *Dugonics András* és *Révay Miklós*, a magyarnyelv és irodalom igazi felkent bajnokai.

Bár ezek is eleinte latinul irtak, de latin műveikből is a tiszta hazafiság melege sugárzik ki ép úgy, mint *Horányi* történelmi műveiből. Mint világító-torony az éj sötétében: úgy emelkedik ki különösen *Révay*, ki a nemzeti kulturát minden téren sürgeti. Hogy ez mennyire fontos az állam életében, *Apponyi Albert* is fejtegeti 1889. január 12-iki nagyszabásu beszédében, midőn így szól: »A magyar nemzetnek, mint minden életrevaló

nemzetnek egész politikai fejlődésében kisebb-nagyobb öntudatossággal egy politikai ideálja volt: e hazában egy önálló nemzeti államot alkotni. Önálló nemzeti államnak feltétele önálló nemzeti élet és ezen önálló nemzeti életnek egyik leglényegesebb ága egy önálló, szorosan és kizárólagosan nemzeti kultúra."

A 18-ik század folyamán a rend a szűkebb látkörből kiemelkedve, hasznosítani iparkodott azt is, mit a külföld előbbre haladott kulturája vezércsillagul ajánlott. Ez volt az oka, hogy a piarista-rend legkiválóbb egyéneit — miként a protestant-sok — külföldi egyetemekre küldé, a többi között *Rómába, Párisba*, vagy valamely német alföldi egyetemre, hogy ott, míg egy részről teljes kiképzést nyertek, másrészt a külföld tanügyi viszonyait behatóbban tanulmányozták s itthon tanulmányaikat és tapasztalataikat érvényesítették; s nemcsak a filozófia, hanem az alapvető alsóbb oktatás- és nevelésügynek is célszerűbb kezelésmódját igyekeztek rendtársaik által foganatosíttatni. E jelesek között voltak *Cörver* és *Bajtay*, kik mindenesetre igen sokat tettek, hogy a közép és alsóbb iskolákban a latinnyelvnek klasszikus kezelése, a görögnyelvnek ismerete, a történelem és földrajznak fölkarolása, a számtannak mennél szorgalmasabb és helyesebb módszerű tanítása itthon meghonosult, s ez által a felsőbb oktatás is nagyobb sikert eredményezett.

De talán nem lesz egészen érdektelen, ha a piaristák múlt századi tantervét egy kissé bemutatom; annál inkább, mert *Molnár Aladár »A közoktatás története a XVIII. században«* című művében erősen panaszkodik, hogy minden utánjárása dacára sem juthatott hozzá.

A trivium és quadrivium¹⁾ letünésével, mely ezer éven át kalauzolta közoktatásügyünk szellemvilágát: elsők voltak a jezsuiták, kik megvetették

¹⁾ Gram loquitur, Dia vera docet, Rhe verba colorat, Mus canit, Ar numerat, Geo ponderat, As colit astra.

az alapot a máig is fővonalaiban fenálló középiskolai rendszernek. Ez az öt osztályú rendszer volt; 3 gramm. és 2 hum. osztálylyal, mely 2 századon át érvényben maradt, míg 1806-ban a »második *Ratio educationis*« 6 oszt. 4 gramm. és 2. hum. osztályt nem állapít meg. Az 5 osztályú rendszert úgy a katolikusok, mint a protestánsok elfogadták; csak a tananyag beosztásában történt itt ott, a helyi viszonyokhoz alkalmazott változtatás. A piaristák is elfogadták; de a jezsuiták tanrendszerének nem voltak vak követői; hanem azt az időviszonyokhoz mérték s nagy figyelemmel voltak az előhaladott kor kívánalmai iránt, mint azt már fennebb említettem. A többek közt tanrendszerükben elég tág teret engedtek a *reáltan-tárgyaknak*, ami a 18-ik században újság ingerével bírt, s ez által megélelni iparkodtak a nemzet közóhajának.

A tanterv bevezetése üdvös oktatásokat nyújt annak bebizonyítására, hogy csak a helyes irányban vezetett nevelés felel meg úgy az egyház, mint az állam legfőbb kívánalmainak. A valóságos nevelés által megtanulja az ifjúság, hogy mindennek alapja az Úr félelme; megtanulja úgy az egyházi, mint a világi előjáróságot becsülni, tisztelni s a törvényeknek engedelmeskedni; csak így lehet szeretni szüleinket, polgártársainkat s mindenek felett hazánkat. Végül a tudományok szükségességét hangsúlyozza; ezt pedig csak helyes módszer által érhetjük el.

Az egész módszer 20 pontot foglal magában. Záradékkul a tananyag beosztás s az iskolai rendtartás következik.

Az első pont: a vallási ügyekkel foglalkozik. Naponként hallgattak szent misét; vásár- és ünnepnapokon oratóriumokat tartottak. Volt kis- és nagy oratórium. A kisebb oratórium alkalmával valamely szent könyvet olvastak és olvasót imádkoztak az alsóbb osztályokban; a felsőbb osztályokban voltak a nagyobb oratóriumok, mely

alkalommal az »*officium B. M. V.*«-t olvasták vagy énekelték, vagy »cataphesis« tartatott a szentségekről, azok méltó felvételéről, a bűnök kerüléséről és az erények gyakorlásáról. A hallottakról mindenki nyomban számotadni tartozott. Délután létánia. Minden hónapban egyszer sz. gyónás.

A második pont szerint: a pogányok és nem keresztény íróknak műveit¹⁾ a bennök foglalt tudományos anyag, a stilus szépség és eleganciája végett olvastatni szabad »*metuendum tamen est cum divo Augustino, ne ex iis subinde ab ebriis doctoribus vinum erroris incautis adolescentibus popinetur*«. Tehát a mézet ki kell belőle szedni; de a darázstól óvakodni kell, nehogy lelkünk vallja kárát. A magiszternek szemesnek és okosnak kell lenni. Nehogy tehát a szellemi előnyökkel a pogány világnézetek is erősebb gyökeret verjenek az ifúság fogékony lelkében, ennek ellensúlyozására minden szombaton magyarázni kellett az alsóbb osztályokban, a grammatikaig bezárólag, a katekizmusnak valamely részét; a felsőbbekben pedig a következő vasárnapra szóló evangéliumot. Ezenkívül textust a szent írásból, különösen az új szövetségből. Ezt meg is tanulták és a lecke kezdetén recitálták.

Ezekből látható, hogy a vallásügyre nagy gondot fordítottak s épen nem volt közönyös előttük, hogy az ifjú szive. lelke és egész valója romlatlanul adassék át a családnak s így a hazának.

A harmadik pont: kiválóan ajánlja a tisztaságot úgy a ruházatban, mint az ifjú egész lényében; továbbá a szerénységet és az erkölcsi jámborságot.

A negyedik pont szerint: a nagyon rongyos, piszkos, fekélyes vagy szellemi tekintetben lelkileg kifogás alá eső, erkölcsileg romlott, javíthatatlan, vagy végső hanyagságban sinlődő ifjak az intézet.

¹⁾ Itt nem pusztán a görög és római klasszikusokat kell érteni, hanem minden, már későbbi, a keresztény érzülettel nem egészen harmonikus írók műveit is.

ből kizárattak; nemkülönben eltávolítottak, kik mások gyalázatára, tanulótsaikk romlására valamely közborányt idéztek elő.

Az ötödik pont szerint: minden osztályban, különösen az alsóbbakban, rajta legyen a tanár, hogy a mit előad, azt a tanulók jól megértsék. Ne rohanjon, ne tradáljon addig magasabb dolgot, míg a tanulók az alsóbbrendűekkel tisztában nincsenek.

A hat, hét és nyolcadik pont szerint: bár a latinnyelv alapos tudása képezi fő célját az iskolának, *mindamelletten, sőt gyalázatos dolog volna a hazai nyelvnek elhanyagolása*, mely annyira szükségos úgy a nyilvános, mint a magánéletben. Arra kell törekednünk, hogy a magyarnyelvet úgy előszóval, mint írásban teljesen használhassuk. Ép ezen oknál fogva, a legalsó osztályoktól kezdve a rhetorikaig bezárólag, a hazai nyelv a latinnyelvvél párhuzamosan tanítassék, úgy azonban, hogy nyelvünk génusza és természeti szépsége csorbát ne szenvedjen. Ezen cél elérésére a tervezet szükségesnek tartja a nyelvi tisztaságot, kerülve minden póriasságot, dialektust vagy egyéb rendellenességeket. Mindezekre, valamint az ortografiára, írásjelekre s az egész grammatikára, a tanár az írásbeliek kijavításánál nagy gondot fordítson. Végül ismét a magyarnyelvet helyezi előtérbe s hívja fel rá a figyelmet. »Usum itaque tamquam tutiorem regulam orthographiae in lingua praesertim patria sequi oportet.«

A kilencedik pont: az arithmetikát »tantum pro capacitate discentium« ajánlja. E pontban figyelmeztet a latin és magyarírás és szerkesztés mellett a németre is; de erre nem látszik valami kiváló súlyt helyezni.

A tizedik pont rendeli, hogy a példák és gyakorlatok az életből legyenek merítve. Nagy férfiak, kitűnő történeti alakok szolgáljanak például, hogy azok erkölcein vagy erényein a fiatalabb nemzedék lelkesülhessen.

A tizenegyedik pont: a görögnyelv dicsőségét zengedezi; minthogy a görög nemzet a tudományok minden nemében excellált. Felhossa, hogy maga *Cicero is Athénbe* ment a szónoklatot és bölcsészetet tanulni. Már az alsóbb osztályokban elsajátíttatni kívánja a nyelvtant; a szerkesztést anynyira, hogy az iljak a retorikában már görögnyelvű verselésben is kitűnjenek.

A tizenkettedik pont szól a gondolkodó és ítélőtehetség fejlesztéséről, hogy a tanulók minden s kiválólag a magasabb osztályban, önállólag is képesek legyenek gondolataikat helyesen úgy szóban, mint írásban kifejezni. Hogy el ne vesszen az istentől nyert szellemi szikra, hanem ennek élénkítése által a tanuló bármikor az összes külbehatásokat okosan megítélni képes legyen, s minden nehézség nélkül, ha kell, irodalmilag is felléphessen.

A tizenharmadik és tizennegyedik pontban hosszasan fejtegeti, a latinnyelv szükséges voltát; majd áttér a klasszikusok értelmezési módjára. Kívánja, hogy a tanuló teljesen belehelyezkedjék az író gondolkodásmódjába, szellemébe; az okok és okozatok láncolatát, a nagy lelkek magasztos tényeit, a szenvedélyek és indulatok viharait teljesen átérezze. Meglátszik ezen a kor szelleme, midőn a legnagyobb lelkesültséggel tanácsolja a nyelvnek nemcsak megértését, hanem nyelvben és írásban való teljes elsajátítását, hogy a tanulónak az életben fenakadása ne legyen. A római pogány klasszikusokon kívül ajánlja a latin sz. atyákat is, mint a kiknek irataiból a klasszikus szépségek mellett szent vallásunk is legerősebb támpontot nyer.

A tizenöt és tizenhatodik pont a földrajz és történelem fontosságát s tanítási módját fejtegeti. E tárgyakra eddig kevés suly volt fektetve s csak kis konpendiumokat használtak. A történelmi előadásoknál az igazság keresendő. Törvények, szokások, erkölcsök, egyházi és világi szertartások,

kereskedelem és politika, tudomány és művészet, hadügy és katonai fegyelem, a nemzetek karaktere és génusza stb. nagy figyelemben részesüljenek. Fürkészni kell az események keletkezésének okait és okozatait; a hadviselések, a nyert vagy veszített csaták befolyását az államéletre. Nagy gondot kell fordítani előadásunkban a híres férfiak érdemeire, érdemeire; ne mulasztjuk el hasznos intézkedéseik befolyását ismertetni; különösen azokat, melyek a vallásra vonatkoznak. Ha mindezek élénk világitásba helyeztetnek: a tanítványok nemcsak érdeklél oolvassák a történelmet, hanem emlékezetükben állandóan megtartják.

A tizenhetedik pont hasznos utasításokat ad arra nézve, hogy az emlékezetet tulságosan meg ne terheljük; az ész ki ne fáradjon. Fődolog, hogy csak fontos tárgyakkal foglalkozzunk s olyat tanuljunk, melynek kihatása az életre hasznosnak mutatkozik (ut corum, quae didicimus, usum habeamus).

A tizennyolcadik pont: nagyon dicsérőnek mondja azt a szokást, melynél fogva a tanulók különféle módon ártatlan versenyre ösztönöztetnek; ilyenül ajánlja, havonként valamely témának a kidolgozását. A kidolgozás értéke szerint történhetné azután az elhelyezés az iskolában; de egyúttal ez irányadó is lenne az évvégi klaszifikációnál.

A tizenkilencedik pont szerint: minden harmadban minden tantárgyból az ifjakat nyilvános vizsgálat alá kell vetni, hogy megmutassák, mily előmenetelt tettek a lefolyt idő alatt. Az év végén tartatik az általános és ünnepies vizsgálat.

A huszadik pont ismételve buzdít a latinnyelv alapos elsajátítására; emellett a magyarnyelvnek helyes nyelvt. és irodalmi kezelésére. A latinnyelvre megjegyzi „ut jam in syntaxi latine apte et eleganter loqui cogantur“.

Ezek azok a pontok, melyek eléggé illusztrálják a kegyes-tanítórend tanügyi politikáját s

működése irányát. Látnivaló, hogy a latinnyelv domináló szerepet visz; nemcsak mint nyelv az iskola tantárgyai között, de különösen mint előadási nyelv. A többi tantárgyak ennek kegyelméből s a latinnyelv gyámsága alatt élnek. A piaristák megtették a lehető s alkalmazkodtak a haladó kor magasabb igényeihez, midőn tantervükben elég széles és tág teret engednek a reáliáknak. S emellett, mert szívök legszentebb érzése is úgy diktálá, pártfogásukba vették az elhanyagolt hazai nyelvet, mely minden esetre nem volt más, mint *a magyar*.

A tantárgy felosztás a következő:

I. osztály (In classe minimorum)

A betűk elsajátítása után az olvasásban keletleg begyakoroltatván, a »conjugatio«-k, »declinatio«-k, »comparatio«, szóval a nyelvnek elemi része adatott elő. Itt tanulták a kis Katekizmust, amit könyv nélkül jól kellett tudniok.

II. oszt. (In classibus parvistarum et principistarum.)

A név- és ige-tan; kisebb mondatok szerkesztése. Ezen alapok kellő elsajátításáról a könnyebb megértés céljából a hazai nyelvet kell használni. De a fő előadási nyelv mégis a latin marad. Beszédünk egyszerű és világos legyen; óvakodni kell a frázisoktól vagy terjengő körmondatoktól. Itt már *Cicéron*nak kisebb leveleit olvasgatják. Ittanból a kis Katekizmus és az ó-testamentom bibliája szerepel.

III. oszt. (In classibus gramm. et syntaxistarum)

Olvastatnak *Phaedrus* meséi és *Cornelius Nepos*. Ösztönöztetnek a tanulók a levélírássra mind latin, mind hazai nyelven, mely nemből *Cicéron*ból némely válogatott részeket szolgálnak mintául. Itt már szerepel a geográfia és történelem.

IV. oszt. (In classe poetarum)

Ovidius, *Livius*, *Horatius*, *Cicero* beszédei, *Virgilius*. Az ókori népek története, különösen a görögök. Törekedni kell arra, nehogy a pogány szellem a keresztény vallás rovására essék.

V. oszt. (In classe rhetorum.)

Ciceronak válogatott beszédei, *Salustius*, *Virgilius*, *Horatius*. A római államviszonyok, kultúra, szokások stb.. szóval a római történelemre nagy figyelem volt fordítva. Tanulták a római régiségtant is.

Iskolai rendtartás.

A vakáció szept. és okt. hónapok. A napi teendők beosztása a következő volt. Nov. 6-tól — márc. 1-ig első csengetés $\frac{3}{4}$ 7-kor, a második $\frac{1}{4}$ 8-kor, a harmadik $\frac{1}{2}$ 8-kor. Márc. 1-től szept. 13-ig az első csengetés $\frac{1}{2}$ 7-kor, a második 7-kor, a harmadik $\frac{1}{4}$ 8-kor. Délután nov. 6-tól — szept. 13-ig első csengetés 1 órakor, a második $\frac{1}{2}$ 2-kor, a harmadik $\frac{3}{4}$ 2-kor. Ha oratóriumot tartottak, akkor az első csengetés $\frac{1}{4}$ 8-kor, a második $\frac{3}{4}$ 8 kor volt; azután olvasták a névsort; ennek befejezésével megkezdődött az oratórium. Ha délután sz. beszéd vagy »catechesis«-t tartottak, akkor első csengetés $\frac{1}{4}$ 2-kor, a második $\frac{3}{4}$ 2-kor volt; azután olvasták a névsort, melynek végétével következett a »catechesis«, mely után templomba mentek. És ha nem volt sz. beszéd, p. o. ünnepnapokon, akkor délután első csengetés $\frac{1}{4}$ 3-kor, a második $\frac{3}{4}$ 3-kor volt; azután olvasták a névsort s végül litánia. Ünnepnapokon délelőtt, midőn nem volt oratórium, első csengetés $\frac{1}{4}$ 9-kor, a második $\frac{3}{4}$ 9-kor, azután névsor olvasás s szent mise. Délután szünet. Ünne- és vasárnapokon kívül szünetelt az előadás csütörtökön; ha pedig valamely ünnep péntekre esett, akkor a heti szünet áttétetett szerdára; ha pedig szerdára esett, akkor a heti szünet csak félnap volt t. i. csütörtök délután; ha pedig több ünnep esett egy hétre, akkor a rendes szünet elmaradt. Arra mindig figyelemmel voltak, hogy egy héten át több mint 3 egymásután következő napon folytonos előadás ne legyen. *)

(*) **A tokaji ház. 1738—1789.** 1738—1739, P. Deme-
trius a S. Laurentio, Superior, P. Dionysius a S. Ladislao. P.

B) A piaristák S.a.-Ujhelyben.

Az emberiségnek általános jellemvonása, hogy a világtörténeti nagy események iránt, legyenek azok akár egészben véve kihatásuknál fogva jótékonyak, akár romboló erejüket tekintve, károsak: mindenkor nagyobb érdeklődéssel viseltetik, mint oly dolgok iránt, melyeknek hatása csak kisebb körben érvényesül.

Bernardus, mádi káplán. Fr. Urbanus, oper. 1740. Béla atya sup. Dénes atya. Benedek növ. p. magist. Christophor, rendtárs. 1741. Béla atya sup. Dénes atya. Christophor rendtárs. 1742. Béla atya házfőnök. Miklós atya tanító. Christophor rendtárs. 1743. Eduárd házf. Theodorus atya. Miklós atya tanító. Xavér atya tanító. 1744. Eduárd hf. Xavér atya. András tanító. Bernát, rendtárs. 1745. Máté atya hf. és igazgató. András tanító. Bernát, rendtárs. 1746. Máté hf. és ig. Dániel tanító. Bernát rendtárs. 1747. Máté atya hf. és ig. Dániel atya tanító. Bernát, rendtárs. 1748. Miklós atya hf. és ig. Zorvárd atya tanító. Bernát, rendtárs. 1749. Miklós hf. és ig. Lőrinc hf. tanító. Bernát rendtárs. 1750. Miklós hf. és ig. Lőrinc hf. tanító. József rendtárs. 1751. Iustinián hf. és ig. Lőrinc hf. tanító. József rendtárs. 1752. Iustinián alimn. hf. és ig. Lőrinc tanító. József rendtárs. 1753. Justin. hf. és ig. Simon tanító. József rendtárs. 1754. Raizinger Just. hf. Hájas Gáspár t. Kiss József rendtárs. 1755. Raizinger J. hf. és ig. Hájas Gáspár t. Kiss József rendtárs. 1756. Raizinger J. hf. és ig. Franyó Rajm. magy. hitszónok. Hájas P. t. Kiss J. rendt. 1757. Raizinger J. hf. és ig. Némethy Elek t. Kiss J. rendt. 1758. Raizinger J. hf. és ig. Balázsovics Placid tanár. Borisics Máté tanár. Kiss József rendt. 1759. Raizinger J. hf. és ig. Balázsovics P. tanár. Szeles Bálint tanár. Szomy Lajos növ. p. tanár. 1760. Raizinger J. hf. és ig. Ruzsinszky Rudolf t. Letonis Ignác t. Szomy Lajos t. 1761. Raizinger J. hf. és ig. Ruzsinszky R. tanár. Krstyénánszky Ödön t. Vlkányi Gáspár t. 1762. Raizinger J. hf. ig. Ruzsinszky R. tanár. Krstyénánszky Ödön t. Kovács Antal t. Urbanek Urbán rendtárs. 1763. Raizinger J. hf. és ig. Ruzsinszky R. t. Lankonics Fülöp t. Kuriss Ádám t. 1764. Raizinger J. hf. és ig. Ruzsinszky R. t. Kuriss Ádám t. Gabrity István növ. p. t. 1765. Raizinger J. hf. és ig. Ruzsinszky R. t. Kuriss Ádám t. Kovács László növ. p. t. 1766. Raizinger J. hf. és ig. Ruzsinszky R. tanár. Hájas Gáspár t. Berents Keresztély növ. p. t. 1767. Raizinger J. hf. és ig. Ruzsinszky R. t. Szmyty Elek t. Romiss Benedek növ. p. t. 1768. Raizinger J. hf. és ig. Ruzsinszky R. tanár. Beraxa Miklós t. Romiss Ben. növ. p. t. 1769. Ruzsinszky Rudolf hf. és ig.

A nemzeteket leigázó királyok, a birodalmakat megdöntött vezérek történelmi nagyságát majdnem minden esetben undok vérnyomok jelölik; ez az oka, hogy ily borzalmas, inhumánus tényeket, melyek sötétebb, fájdalmasabb nyomokat hagytak a sajgó szívekben, inkább látunk megörökítve a történelem lapjain, mint az emberiség boldogítására lassan, de jótékonyan működő nemes irányu intézményeket. Lehettek, sőt voltak, nagy ziva-

Tarr András t. Beraxa Miklós t. Daniss Gábor növ. p. t. 1770. Ruzsinszky R. hf. és ig. Tarr András t. Beraxa Miklós t. Daniss Gábor növ. p. tanár. 1771. Ruzsinszky Rud. hf. és ig. Tarr András t. Demeter Lajos t. Rabenhueber Bernát növ. p. t. 1772. Ruzsinszky R. hf. és ig. Bukovai Vencel t. Demeter Lajos t. Rabenhueber Bernát, növ. p. t. 1773. Ruzsinszky R. hf. és ig. Bukovay Vencel t. Virág Hyacinth t. Rabenhueber B. növ. p. t. 1774. Ruzsinszky R. hf. és ig. Bukovay Vencel t. Menyőczky András t. Petykó András növ. p. t. 1775. Ruzsinszky R. hf. és ig. Bukovay Vencel t. Kováts Tamás t. Petykó András növ. p. t. 1776. Bukovay Vencel hf. és ig. Szalay Miklós t. Szivulsky József növ. p. t. 1777. Bukovay Vencel hf. és ig. Horeczky Elek t. Homolay Tádé t. Szivulsky József növ. p. t. 1778. Bukovay Vencel hf. Homolay Tádé igazgató, Horeczky Elek III. oszt. t. Halada Dénes növ. p. II. oszt. t. Biczó Agost. növ. p. I. oszt. t. 1779. Bukovay Vencel hf. Homolay Tádé ig. Subányi Gábor II. és III. oszt. t. Surány Antal növ. p. I. oszt. és elemi ig. 1780. Bukovay Vencel hf. Homolay Tádé ig. Fodor Antal III. oszt. t. Erinszt Erneszt. II. és I. oszt. t. 1781. Bukovay V. hf. Homolay Tádé ig. Lencsey Alfonz III. oszt. t. Rogell Ignác növ. p. II. oszt. t. Hlavács Agost. növ. p. I. oszt. t. 1782. Bukovay Vencel hf. Homolay Tádé ig. Lencsey Alfonz III. oszt. t. Fridrikovszky József növ. p. II. oszt. t. Ujváry Alajos növ. p. I. oszt. t. 1783. Homolay Tádé hf. és ig. Bukovay Vencel lelkiatya. Lencsey Alfonz III. oszt. t. Fridrikovszky J. növ. p. II. oszt. Ujváry Alajos növ. p. I. oszt. t. 1784. Csavkay Jakab hf. Gabrich István ig. Lencsey Alfonz III. oszt. t. Fridrikovszky J. növ. p. II. oszt. t. Ujváry Alajos növ. p. I. oszt. t. 1785. Gabrich István hf. és ig. Kruzi Márton theol. t. Egerben. Fodor Antal II. oszt. tan. Lencsey Alfonz III. oszt. t. Fridrikovszky J. növ. p. I. oszt. t. 1786. Gabrich István hf. és ig. Kruzi Márton theol. t. Egerben. Fodor Antal II. oszt. t. Lencsey Alfonz III. oszt. t. 1787. Gabrich István hf. és ig. Fodor Antal I. oszt. t. Lencsey Alfonz II. oszt. t. Fridrikovszky József növ. III. oszt. t. 1788/9. Gabrich István hf. Rhahenhüher Bernát ig. és II. oszt. t. Fridrikovszky József növ. p. III. oszt. t.

jarok s utána a levegő megtisztulva, a kék ég annál fényesebben ragyogott; de ez tisztán reakció vala. Nagy kérdés, hogy ily zivatar után a kegyesen mosolygó ég meglegedett és vidáman enyelgő arcokkal találkozott-e mindenkor? Vagy mint az uzsorás, csak nagy kamatok árán gyakorlá pilla-natnyi jótéteményeit! Vajjon nem kívánatosabb-e inkább azon üde lég és felhőtlen égnek élvezése, melyet a gyenge fuvalom és enyhén permetező eső idéz elő?!

A királysas hatalmas alakja, imponáló megjelenése által félelemmel párosult tiszteletet parancsol; mégis sokkal több szeretettel, kegyelettel csüggünk a tavaszi napokat felvidító kedves dalosokon, melyeknek andalító zenéje szívünk húrjain igazi akkordokat hoz létre. A sok ezerféle nagyságu, alakú, díszü virágok között a szerény ibolya teljes méltánylásunkra érdemes.

Az ünnepest s gyakran erkölcsileg kétesértékü politikai nagyságok mellett, nem üdvös dolog-e szívünk egész melegével hódolni azon férfiak kegyeletos emlékének, kik csendben működve, életök minden percét egy magasabb szellemi érdek szolgálatában eltöltve: mások egyetemes jólétének előmozdításán fáradoztak? Egy orvos, vagy egy lelkész életünket veszélyeztető ragály közepette ép úgy válhatik hőssé, mint a csaták bajnoka a halált osztogató fegyverek villogása között.

A nevelés szent ügye hasonló bajnokokat képes felmutatni. Ki feláldozza a napnak minden óráját azon célból, hogy a társadalom minden osztályának, s így a hazának, hasznos polgárokat képezzen: oly kötelességet teljesít, melynél fonszegebbet gondolni sem lehet.

E téren működik a kegyes-tanítórend. Ennek volt tagja *Sivulsky József*, kinek nevével első sorban meg kell ismerkednünk azért, mivel e valódi kalazanci szellemü férfiü működésének hatása közel egy negyed századon át hullámszerűleg terjedt szét egész *Zemplénvármegyében*; de lelké-

nek legfőbb fénysugarai a vármegye székhelyén, *S. a. Ujhelyben*, tündöklének a legragyogóbban.

Sivulszky József szül. 1754. január 2-án *Kassán*, tekintélyes gazdag polgári szülöktől. Atyja, *Sivulszky Márton*, anyja, *Nagy Erzsébet*, volt. A család tekintélyes és jómódu helyzetéhez képest gyermekeit gondos, lelkiismeretes nevelésben részesíté. »Másnak ültetik az erdőt, de a ki ülteti, jót tesz és hálát érdemel, mint az a gondos család, ki jó gyermekeket nevel a hazának.« Otthon a gyengéd édes anyának vezetése mellett szigorú rendszert, tisztaságot, jó izlést és vallásos meggyőződést sajátított el; az iskolában pedig szorgalommal egyesített élénk elméje hasznos ismereteket gyűjtött. S a mint nőtt korban, nyert kedvességben jóra kész akaratának önkéntes felhasználása által úgy, hogy szerető atyjának büszkesége, tanuló társainak pedig példányképe volt.

Elvégezvén a gimnáziumi tanfolyamot a kegyes-tanítórendbe lépett 1773. okt. 21-én. Ujoneveit *Kecskeméten* töltötte; a filozófiai és hittudományi tanfolyamok befejezésével áldozó pappá szenteltetett. Nemcsak a kötelező tanulmányokban tűnt ki társai közül; de minden erejét megfeszíté, hogy ismeretei alaposságával a kor színvonalára emelkedjék, s ez által jó nevelő s kitűnő tanár váljék belőle. *Kalocsán*, *Debreczenben* és *Tokajban* a nyelvészeti, *Trencsénben* pedig a költészeti és szónoklati osztályokban nagy készséggel előjáróinak teljes méltánylását kiérdemelve, nagy dicsérettel tanárkodott.

Tokaji tanárkodásának idejében jelenik meg *II. József* császár rendelete. A rendelet az utolsó percre titokban tartatván, a tanárokat ép úgy, mint a városiakat, nem kevésbé lepte meg a császár azon intézkedése, hogy a piaristák oda hagyva *Tokajt*, működésük színterét, hol jó és balszerencse között *62 éven át* kalauzolták a gondjaikra bízott ifjúságot az erkölcs és tudomány göröngyös, de hasznos utain *S. a. Ujhelybe*, költözzenek. 1789. jul.

2-án gr. *Török Lajos*, a kassai ker. főigazgatója, szokásos hivatalos látogatását befejezván, a következő napon kijelenté a tokaji rezidencia házfőnökének, hogy a rendtagok *Ő Felsége* legmagasabb parancsolatából *Ujhelybe*, az eltörölt *paulinusok* házába fognak átköltözködni, hol működési körük nem változik, csak szép és nemes foglalkozásuk főhadiszállása továbbbittatik egy kissé északi irányba; s már jul. 5-én az említett zárdaépület és templom a rendnek át is lesz adva. A *tokaji* házfőnök, *Berencs Keresztély*, miután ily rohamosan a legfelsőbb parancsnak eleget nem tehetett, egyébiránt betegsége által is akadályozva lévén, *Sivulsky Józsefet* bízta meg a ház hivatalos átvételével. *Sivulsky* jul. 5-én e tisztének meg is felel: átveszi a házat br. *Eötvös Gábor* kir. biztos, gr. *Török Lajos* főigazgató, *Kaszner András* a pataki és regécsi kam. uradalmak igazgatója, *Szömy Imre* helybeli esperes-plébános és *Fábry Ignác* vallásalapi számvevő, jelenlétében. Fölölvastatott a 23693/2126. sz. a. május 6. án kelt fejedelmi parancs, mely meghagyja, hogy a *tokaji piaristák* összes készletükkel *S.-a.-Ujhelybe* költözködjének, s már 1789/90. isk. évre megnyissák az 5. osztályu gimnáziumot; feltéve egyuttal, hogy ha a piaristák az átköltözködési költségeket fedezni nem tudnák, részökre némi összeg utalványoztatik.

A piaristák e szerint a pálosok örökébe beilleszkednek; jóllehet ez örökség inkább csak szellemi volt. Mielőtt azonban fölvevett fonalunkat tovább vezetnők, ezen szellemi rokonság alapján vessünk egy futó pillanatot a hazánk történetében annyira nevezetes paulinus vagy pálos rendre is.

*

A korántsem helyesen sőtétnek nevezett középkor sok oly intézmény szülő-anyja, melyek életképességüket századokon keresztül bebizonyítva, még ma sem váltak — mint azt igen sokan hinni szeretik — teljesen hasznavehetetlenké; sőt, némi külsőségekben az időviszonyokhoz alkalmazkodva, lépést tartanak a gőzerővel előre tö-

rekvő külvilággal. A szerzetesrendek a középkorban születnek; részint, hogy az Űdvözítő tanát a pogánynépek között hirdessék, s ellensúlyozzák a kor harcias kedvteléseit, a jellemek szelidítése által az emberi társadalom kóros kinövéseit ügyes kertész módjára nyesegezzék; részint, hogy a csaknem kizárólagosan sajátjokat képező, az igazság mezébe burkolt tudományosságnak alapvetői legyenek oly korban, melyben az embereknek az enyém és tied közötti különbséget nem a bekötött szemű istenasszony részrehajlatlan bölcsesége, hanem inkább a nyers erők különzéke szerint mérlegelték. Ezek szerint igazán kereszténynyé és polgárosulttá a szerzetesek teszik *Európát*, s minden időben az emberiség fejlődésére a legnagyobb mértékben üdvösen ható tevékenységet fejtenek ki.

A XIII. században keletkezik hazánkban *remete sz. Pál* szerzete vagy, mint közönségesen nevezni szokták, a *pálosrend Bertalan*, pécsi püspök kérésének engedve, távol az emberek társaságától a hegyek között szétszórt remeték, az *ireghi* hegyen, *Patacs* mellett, *Baranya* vármegyében épített klastromot elfoglalják 1215-ben. A *patacsi* klastrom nemsokára alapítása után szűk lett a mindinkább fejlődező társulatnak, a miért az ország több vidékén a szentéletű remeték testvéreletbe lépven, új kolostorok épültek az ő befo gadásukra. Ezek között első helyen áll *Sz.-Egyed* kolostora *Toronya* és *S.-a. Ujhely* között, *Zemplén*-vármegyében, melyet a hagyomány szerint *II. Endre* király építtetett hat évvel a *patacsi* klastrom felállításá után. Erre vonatkozólag ezeket olvasom »Évkönyveinkben.« Melyik esztendőben? és ki által építtetett legyen a *sátoralja-ujhelyi pálosok* monostora? homály fedi! *Szirmay Antal*, cs. és kir. tanácsos, hazánknak egykori tudós és fíradhatatlan szorgalmu fia, ily című munkájában: »*Notitia Topographica Politica Inclyti Comitatus Zempleniensis*« a 255. lapon ily értelemben ír: »*Remete sz. Pál* szerzeteseinek, a *kik sz. Ágoston* re-

guláját követték, *S.-a.-Ujhelyben* sz. *Egyed* tiszteletére állított leghiresebb és legrégibb monostoruk volt. Legrégibbnek mondatott azért, hogy minekutána *Baranya* vármegyében a patacsi első monostorukat, a melyet *Bertalan* pécsi püspök 1215-ben építtetett, a törökök lerontották volna, az ujhelyi klastromnál más régibb nem volt, mert ezt *II. Endre* király 1221-ben, midőn *Patakon* muatott, *Ujhely* városához közellevő ligetben állította fel és a templom tornyáról *Thurunynak* neveztetett.* Ámde a fentisztelt tudós írónak aligha volt igaza, mert ő az augustinusokat, mivel mind a két szerzet egy regulát követett, a pálosoktól megkülönböztetni nem tudta; mert 1-ör) a 265. lapon *Nagy és Kis-Toronyáról* így ír: »Hajdan az augusztinusoknak itt a ligetben lakásuk volt* ; ismét a 266. lapon 1512-ről írja, hogy *Felső és Nagy-Toronyának* fele tartozott az augustinusokhoz, vagyis az ujhelyi pálosokhoz. Végre 1252-ről írja, hogy a klastrom a tatároktól lerontatván, *IV. Béla* által újra felépíttetett, mely alkalommal *Petrakó* nevű falut nekik adományozá. Igen, de ezt másutt megint az augusztinusokról mondja. Ebből inkább az következik, hogy *II. Endre* király *Toronyán* inkább az augusztinusoknak, mint az ujhelyi paulinusoknak épített volna klastromot.

Továbbá 2) a most említett pálosok szerzetének története című műben, a mely könyvecske *Vácson*, 1804-ben nyomtatott ki ily cím alatt: »*Compendium Historiae Sacri et Religiosi Ordinis S. Pauli Eremitae*» az 5-ik lapon mondatik ugyan, hogy 1215-ben *Patacon Bertalan* püspök által állíttatott fel az első monostorjuk; de *Koller József* pécsi nagy prépost a pécsi püspökökről írt munkájában azt az esztendőt hibásnak mondja és hogy helyette 1225-öt kell inkább olvasni. Innét tehát ha 1221-ben *II. Endre* által állíttatott volna fel a *sátoralja-ujhelyi* pálosok monostora, következne, hogy előbb laktak itt a pálosok, mint a szerzet keletkezett. Végre 3-ör) minekutána a patacsi első

monostort a törökök 1526-ban lerontották, az ujhelyi klostromnál már régebb nem volt; ebből egyenesen nem lehet következtetni, hogy ezt *II. Endre* király építette legyen; mert — mint a 255-ik lapon említettük — *IV. Béla* 1252-ben vagy 1258-ban, a tatárjárás után, a városhoz közelebbre és alkalmasabb helyre építtette klostromjukat. Hihetőbb tehát, hogy ekkor a paulinusokat helyeztette az ujhelyi ligetben épített új monostorba. Vagy, ha mindjárt *N. Lajos* 1355-ben építette volna is, miként *Pázmán Péter* és *Bél Mátyás* vélekedik, akkor 1526-ik esztendőben — ha *IV. Bélától* 274, 268, ha pedig *N. Lajostól* építtetett 171 esztendeig fenállván, s minden más monostornak a pogány ellenségtől történt lerontása után a sátoralja ujhelyi klostrom, a hová a törökök dühe nem hatott, épen maradván, mindenkor ezt legrégebbnek lehetett és lehet is mondani; mert ma már több mint 500 év óta áll fenn.” Tény, hogy a pálosok annáleseiben ez áll. A sátoralja-ujhelyi pálosok monostorát *II. Endre* király 1221-ben építette ugyan a várostól nem igen messze levő ligetben, a mely a templom tornyáról *Thurunynak*, most *N. Toronyának* neveztetik; de ez a tatároktól 1241-ben feldulatván, *IV. Béla Sz. Egyed* tiszteletére új monostort építtetett 1258-ban a szerzeteseknek alkalmasabb és a városhoz közelebb eső helyen, a melyct méltán a legrégebbek közé lehet számítani, mivel mind az idő mostohaságának, mind több ízben kiállott ellenséges ostromoknak dacára már 600 év óta áll fen.

Ezekből látható, hogy az ujhelyi paulinus-klostrom és templom építésének idejét minden kétséget kizáró bizonyossággal, hiteles adatok híján, meghatározni alig lehet. De a valószínűség amellett szól, hogy a tatárpusztítás után *IV. Bélának* mindenre kiható gondossága hozta azt létre. Miután a tatárok *Toronyát* elpusztították, a király az újból felállítandó klostrom helyét közelebb jelöl-

tette ki *Ujhely* városához, mely helyen, mint alkalmashoz. 1258-ban elkészülvén, az jobban is használhatott a városnak. A klostrom teljesen elzárható négyszög kőépület; úgy egyes, mint összes részeiben egyenlő ódonyságot mutat és oly erős, hogy kisebb támadások ellen erősségül is szolgált. Többször támadták meg, különösen a 17-ik század mozgalmaiban. Ily megtámadásnak volt kitéve p. o. 1679. márc. 23-án, midőn 600 Tokoly pártján levő harcos délelőtti 10 órakor megrohanta s három oldalról egész alkonyatig hevesen ostromolta, de *Bessenyei Márk* és *Szörény Ágost* atyák 30 társaikkal nemcsak kitartóan védelmeztek, de sikeresen is; annyira, hogy az ostromlók, bár a körül fekvő épületeket felgyújták, a klostrom falai közé be nem juthattak.

A klostrom épület két emeletes, de a második emeletet 1690-ben *Nádasdy László* pálos főnök vonatta. A klostrom délkeleti részéből szöggeljük ki a szentegyház, mely legalább a mai alakjában és építészeti stíljében újabb korra vall. Hogy a klostrom mellett egykor góth-izlésben épült egyház diszelgett: arra vallanak az első emelet tornyfeljáratának góth ablakai, valamint azon négy góth-ívű oszlop szelle, mely a szentegyházi öltöző mellett a tornyot tartván, a mai templom folyosóban világosan kivehető. Mikor épült ez újabb templom? — ennek sem találni biztos nyomát. A templom déli oldalához van építve egy kis kápolna, melyet 1674-ben *I. Rákóczy Ferenc* fejedelem építtetett a sz. kereszt tiszteletére; azt hiszem, annak emlékeztetére, hogy bár nagy áldozatok árán, de mégis sikerült a *Zrinyi Péter*, *Frangepán Ferenc* és *Nádasdy Ferenc* szomorú sorsát kikérülnie.

Mint minden szerzetesrend, úgy a pálosrend is — melynek alapítója, tulajdonkép egységes renddé szervezője, *Ózséb* (Eusebius), esztergomi kanonok volt — kezdetben földművelés és bizonyos kézi munkák teljesítése mellett a kontemplatív, szemlélődő életnek hódolt.

Eleinte szűk anyagi körülmények között élt, de utóbb a főurak és nemzeti királyaink bőséges pártfogásából igen meggazdagodott és nagyban elterjedt annyira, hogy a 14-ik század első felében hazánkban már 60 társháza volt, körülbelül 900 lakóval. Hogy már a lelkeszi teendők mellett neveléssel is foglalkoztak, kitűnik a többiközött abból is, hogy IX. *Bonifác*, 1401-ben, jogot ad a rendnek, hogy mindenütt, hol a kath. vallás az uralkodó, a főiskolákat magasabb kiképzés végett kítogassák. A rend tekintélye a XV. században hatalmasan növekedik. *Mátyás* király 1466-ban a buda-szentlőrinczi klastrom tagjainak pallos jogot (jus gladii) engedélyez, melylyel utóbb az egész rend élt.

Mátyás korában, mint híres hitszónok, tűnik ki *Szegedy Jakab*, az újhelyi klastrom tudós pálosa, valamint *Dénes*, ugyanezen klastrom perjele.

A hallottak nyomán biztosan állíthatjuk, hogy a 14 és 15-ik században már tanítással is foglalkoztak. Klastromaik mellett iskolákat rendeztek be, művelték a tudományokat és művészetet. A 15-ik században a *buda-szentlőrinczi* pálos főkolostor a művészet és tudomány valódi fészke volt. Könyvek másolásával is foglalkoztak s igen sok főúri család gyermekeit nevelték. Schol sem volt a pálosoknak oly nagy befolyásuk, mint nálunk; a királyok gyóntatói majdnem kizárólag a pálosrendből kerültek ki; de II. *Lajos* gyászos halála után ezen kiváltságos előnyük megszűnt. *Magyarország* nemes családainak színe, java sietett e szerzetbe belépni, mi roppant befolyást és gazdagságot szerzett a rendnek, mely körülmény utóbb szemet szűrt s egyik oka volt bukásuknak.

Hogy a pálosok *Sátoralja-Ujhelyben* is tanítással és neveléssel foglalkoztak már a legrégibb idő óta: az kétséget nem szenved; de hogy a 17-ik század óta tanítottak, azt bizonyítja *Kollarics Foa-ahim*¹⁾, pálosrendi atya, *Csepelényi György* pálos-

¹⁾ *Kollarics Joakim* pálosrendi szül: *Peresztogen Vasvármé-*

vértanu²⁾ életirója. Tanították a nép fiait olvasni, írni, számolni és a vallás elemeire. *Szirmay* szerint bizonyos, hogy gimnáziumi ifjakat is neveltek; ezt bizonyítja ügymeneti könyvük is az 1786⁷—⁸/₉ évekről; de ekkor már a rend eltörültetvén, mint expaulinusok működtek 1782-től a három gramm. osztályban. II. *József* t. i., szaturlva a XVIII. század túlliberális eszméivel, megszünteti 1782-ben a pálosrendet is, mely hazánk történetében a kulturális téren annyi érdemeket szerzett. A rend ingó vagyona 10 milliót tett, ingatlanai pedig 203600 forintot jövedelmeztek. Ki volt ugyan mondvá, hogy e pénzek és jövedelmek új lelkészségek alapítására, vagy a régiek bővebb ellátására fordíthatnak; de ezt egészen komolyan senki nem hitte; gúnyképek jelentek meg, melyek azt ábrázolák, miként folyt át a pénz a vallási pénztárból a hadügyibe. A vármegyében még két helyen volt paulinus klostrom t. i. *Tokajban* és *Terebesen*; az első *Zápolya Imre* alapította 1470-ben, a másodikat pedig *Perényi Imre* nádor 1502-ben.

*

A pálosrend rövid ismertetése után térjünk át ismét kijelölt tárgyunkra, felvéve és tovább vezetve értekezésünk fonalát ott, ahol abbahagytuk.

Említve volt, hogy a piaristák a vett fejedelmi parancs értelmében koteleztettek már az 1789/90-ik iskolai évet *Sátoralja-Ujhelyben* meg-

gyében 1720-ban. A hazai törvényekben rendkívül jártassággal bírt, miért is rendjének prokurátorává választott. Mint theológus és történész kiváló szakismerettel rendelkezett. Művei közül megemlítendők: »Philothea az az ájtatos utra vezérő» Nagyszombat. 1764. »Keresztény világi intések«. Pest. 1776. »Boldog emlékeztető Csepelényi Györgynek élete és halála«. Pest. 1770. Kéziratban maradt következő munkája: »De vicissitudinibus et vera translatione Dextrae s. Stephani regis Hungariae.«

²⁾ Csepelényi György pálosrendi midőn *Füzéren* s környékén, Abaujvármegyében, mint hitterjesztő működne, a *szőlőkői* mezőn 1674-ben megöletett. Porai templomunkban nyugszik.

nyitni. Az expaulinusok működési köre ez által megszűnván, szerény állami kegydíjjal nyugalomba helyeztettek.

A 18-ik század folyamán a paulinusok *Ujkelybén* 3 nyelvészeti osztályt vezettek; a költészeti és szónoklati osztályok felállítása a kegyes tanítórendnek tétetett kötelességévé, a mennyiben a helytartótanácsnak 1789. jun. 24-iki *Budán* kelt, *Ürményi József* és *Pócs István* által aláírt rendelete egyszerűen megparancsolja az I. és II. hum. osztályok felállítását és teljes berendezését a tanulmányi alap terhére.

A magas kormány azonban megfelelkezik egy másik körülményről, amely lényegénél s az adott viszonyok erejénél fogva nagyon is fontosnak mutatkozott. Az elhagyott paulinus klastrom a legszánandóbb állapotban volt. Mintha volt uraik sok évvel ezelőtt előre sejtették volna kétes jövőjét, vele mitsem törődve, igazi keleti cinizmus-sal engedék át bizonytalan sorsának.

Ennek az a szomorú eredménye lett, hogy a piarista-rend jó karban levő tokaji háza helyett valóságos romokat örökölt. Ez okból *Sivulsky* a rendkormány beleegyezésével sürgős feliratot intézett a helytartótanács-hoz az épület rendbehozása végett; különösen első sorban elodázhatlanak tartotta a tető ujjá alakítását. E mellett erősen sürgeté az iskola számára kijelölt helyiségek és tanári lakások elkészítését, hogy a tanévet szept. 1-én meglehessen kezdeni. A legszükségesebb munkálatok elkészítésére alig néhány hét állván az intézők rendelkezésére, a vallásalap számvevője be sem várva a felsőbb rendeletet, jóhiszeműleg a költségvetést az illető iparosokkal elkészíttette s a munkát megkezdette. S midőn *Berencs Keresztély* aug. 18-án *Tokajból Ujhelybe* jött a lakást s a muzsák csarnokát megnézendő, már javában folytak a munkálatok. Az igazgató örömmel tért vissza *Tokajba*, felveszi a költőzködésre utalványozott 200 forintot s aug. 30-án a tanári

kar kíséretében *Ujhelybe* érkezik, hol szept. 1-én megtartották az ünnepélyes »*Veni Sancte*« t. s. 4-én megkezdették az előadásokat.

II. József császárnak egyéni meggyződése szerint helyes, valóban pedig sok téves és elhamarkodott intézkedései közé kell sorolnunk a többi között rendünknek *Ujhelybe* való átplántálását is annál inkább, mert rendünk ez által terheket igen, előnyöket pedig korántsem nyert. *Ujhelyben* a 4-ik és 5-ik osztályt (I. és II. hum.) meg kellett nyitni, mire a piaristák magokat annál kevésbbé érezheték kötelezve, mivel a tokaji fundáció szintén csak az idő által szentesített 3 gramm. osztályra szólott. A rendelet tehát megvolt; de a magas kormány egyszerűen elfelejti a létfenntartására szükséges remuneráció utalványozását. Nehogy a már helyes kerékvágásba terelt iskolaügy fenakadást szenvedjen s az anyagi részt illetők a kormány hallgatása folytán az örök feledékenység tengerébe merüljenek: a gimn. igazgatója jónak látta a kassai főigazgatóság közbenjárásával folyamodást nyújtani be a helytartótanácsához, melyben kérelmezi, hogy a magas kormány két tanár ellátására a tanulmányi alapból bizonyos összeget utalványozzon. De bizony »*conticuere omnes!*«

A felterjesztésre válasz nem érkezett. Végre 1790. febr. 4-én az igazgató *Zemplénvármegye* pártfogását veszi igénybe, hogy felsőbb helyen hathatós támogatásával igazságos kérelmünket mozdítsa elő. A vmegye felterjesztésére a helytartótanácsból febr. 25-iki kelettel pusztán szép reményekkel teljes leirat érkezik, melyben a kormány ígéretet tesz, hogy a különben is szegényesen ellátott gimnázium aprólékos kiadásait a tanulmányi alapból fedezni fogja; ami pedig a tanárok ellátását illeti, azoknak ügye *Ő Felsége* kétségbe nem vonható atyai kegyességétől s jó indulatától tétetik függővé. Utóbb is a szükségben szenvedőkön *Königsacker Cal. József* rendfőnök segített, küldvén számukra 200 forintot.

1790. ápr. 20 án a nagy-károlyi atyak házi-káptalant tartanak, melyben *Berencs Keresztélyt* a s.-a. *újhelyi* házfőnököt és gimn. igazgatót házfőnökké választják. *Berencs* a választást elfogadja s a rendfőnök határozata szerint a tanév befejezése után Nagy-Károlyba megy. *Berencs* szentéletű, fenkölt gondolkodású, kitűnő szónoki képességgel megáldott férfiú volt. Csak kilenc hónapig lakván Ujhelyben, ennek is egy részét betegeskedéssel töltvén el, itteni működése valami kiváló nyomot nem hagyott maga után. Meghalt 1793. aug. 13-án 51 éves korában.

Berencs mielőtt N.-Károlyba távoznék, a rendfőnökség beleegyezésével házi káptalant tart, melyben a ház tagjai közakarattal *Sivulsky Főzsefet* választják meg házfőnökké. *Sivulsky* ez időben egészségének helyreállítása végett nyert néhány heti szabad idejét Kassán, szülei körében töltötte; csak aug. 5-én vette át a ház kormányzatát, melynek úgy kül-, mint belállapota anyagi tekintetben szánandó állapotban volt.

Itt kezdi lassanként *Sivulsky* örökzöld koszorújához gyűjtögetni a hervadhatatlan babérokat. E férfiú nevéhez *újhelyi* házunk és gimnáziumunk történetében annyi nemes tény fűződik, hogy a legnagyobb tisztelet és kegyelettel, sőt bámulattal kell adóznunk e kiváló alak emlékének s önkénytelenül meghajolnunk egy igazi kalazanciusi szellem lelki nagysága előtt.

Sok volt a tennivaló. Nemcsak az épület egyes termeinek, szobáinak elzüllött állapota leste mohón a jóakaró kezek atyai gondoskodását; nemcsak a legszükségesebb élelmi cikkek beszerzése nevelé aggodalmait: de ezeken kívül még tetemes adósság is súlyosbítá nagy felelősséggel járó állásának terhes gondjait. Szomoruan tért vissza Kassára, a szülői házhoz, honnét pár nap mulva megvigasztalódva jön *Ujhelybe*, miután helyzetének nehézségein kézzelfoghatólag segítve, az áttörhetetlennek látszó akadályokat az útból szeren-

csészen elhárították. Alig piheni ki magát, már *Tokajban* találjuk, megnézendő az elhanyagolt fundacionális szőlőket. Itt a piaristák egy régi meghitt barátjának, *Mendely Andrásnak*, pénzt ad azon kérelemmel, hogy a mennyire még az idő rövidsége megengedi, hozassa rendbe a szőlőket. *Újhelybe* visszajövet gabonát és borokat vásárol; de még le sem rázza magáról a tokaji út porát, már azon kellemetlen hírrel lepik meg, hogy az épület 2 kéménye a keleti oldalon ledőléssel fenyeget. Csak Jóbnak lehetett hasonló sorsa; de *Sivulsky*-nak sem volt csekélyebb türelme. Türelme nem fogyott el, de pénze igen; miért is kénytelen volt a kassai kamara adminisztrátorához fordulni folyamodásával, melyben 1.) a kémények javítására, 2.) a kert kerítésének felépítésére kér költséget.

Lassanként mindinkább megismerkedik a ház nyomorúságos helyzetével s miután ismételt kérelmeire a magas kormánytól — még az ujonan felállított két osztály tanárai számára sem tudott semmit sem kieszközölni, kénytelen volt 15 konviktor felfogadni, hogy ezáltal a ház megélhetési módját valamikép biztosítsa.

Ily nehéz küzdelmeket, kemény próbákat, nem egyszer nélkülözéseket kellett kiállani rendünk tagjainak újhelyi életünk hajnalán.

Minden szükség és nélkülözések mellett hivatásuk teljes magaslatára helyezkedve, példás buzgalommal felelének meg rögzös pályájok legszentebb kötelemeinek; minek az lett az eredménye, hogy a tanuló ifjuság évről-évre fokozott számarányban keresé föl a legtávolabb vidékekről is virágzásnak indult tanintézetünket. Ennek jelcí már az 1791-ik év folyamán örvendetesen mutatkoznak oly annnyira, hogy az igazgatóság házunk 2-ik emeletén kénytelen volt 2 tantermet teljesen berendezni (*unice ex amore Dei et boni publici*). Ugyanekkor a 2-ik emeletre vezető meredek lépcsőket is kényelmesebbé téteti.

A paulinusok által elhagyott, több század viharait átélte épület földszintje ma már alig lakható; házi pincéje pedig túl vízenyős állapota miatt eredeti rendeltetésének épen nem felel meg. *Sivulsky*, a háznak igen nagy előnyére megvette *Duban András* helybeli polgárnak a város északnyugati oldalán, az úgynevezett »*ungvári*« részen fekvő pincéjét 127 ft 30 kron. Ezt tetemes költséggel kibővített, 12 öllel megtoldja, hogy a pince minden idők igényeinek teljesen megfelelni képes lehessen. Ezen intézkedés első sorban — azért mutatkozott nélkülözhetetlennek, mivel a tokaji ház s így a gimnázium kegyes alapítványai is legnagyobb részben szőlőbirtokokból állván, a borjövedelem képezte az időviszonyokhoz mért bizonytalan, s különben is nagyon szerényen folydogáló jövedelmünket. Mint ilyen magasabb szellemi érdekeknek vált emeltyűjévé.

Sivulsky a folyó évben soha nem szünő, minden irányú gondoskodásával legalább annyit tett, mennyit a rendelkezésére álló pénzerővel csak tehetett Gyökeres átalakításról szó sem lehetett; de eszközölte a sürgős javításokat az épület minden részében. Helyreállította és felszerelte nagyobb részint sajátunkból a különben közügynek szolgáló és szintén épületünkben levő iskolai termeket, megvette az ungvári pincét stb.

Ilyen irányú működése közben jogosan várhatta, hogy a magas kormány, melyhez folyamodását benyújtá, legalább a szigoruan vett tanügyi kiadások fejében utalványoz némi szubszidiумot. De amilyen vérmesek voltak reményei, olyan fényesen csalatkozott. A helytartótanács 1791 dec. 2 án 22570. sz. a. kelt leiratában a *Sivulsky* által felterjesztett pontokra tagadólag válaszolt. E szerint kárpótlásul mitsem kapott; sőt még szemrehányásokat is tettek neki a fölösleges pincevételért?!

Komoly, elvhú és szilárd-jellemű férfin igaz ügyében nem egy könnyen hátrál meg a hatalom parancs-szavával szemben sem; még kevésbbé, ha

szavát kérőleg emelé föl. *Sivulsky* nem nyugodott meg a kegyelmes leiratban, hanem személyesen Kassára ment a kamarához 1792. febr. 3-án, hogy mint átmeneti közeget informálja ügyünk kristálytisza igazságáról, magával vivén házunknak a helytartótanácshoz intézendő új kérvényét is, melyben kellő szerénységgel, de éles kritikai elmével boncolgatja a helytartótanács tagadó leiratát s pontonként kitűnő ellen-argumentumaival cáfolja a felületes hivatalos leiratot.

Első folyamodásában kéri a magas kormányt, hogy a ledőléssel fenyegető két kémény megcsináltatásának költségeit utalványozza. Ezen pontra a hivatalos s nem elég helyesen megokolt vélemény így hangzik vala: „A piaristák tokaji kicsinyes és csekélyértékű házukért kaptak egy hatalmas, két emeletes épületet, mely értékre nézve a tokajit nagyban felülmulja. És ha mégis valamit javítani kell rajta, eszközölje a rend saját házi vagy központi pénztárából.» Uj folyamodásában *Sivulsky* erre így válaszol: „Az újhelyi lakás nem ház, hanem rom, melylyel csak terhet vettünk által.» Előadja, hogy az összes fundáció 16000 ft, melynek kamatja 900 és néhány forintra tehető, ebből kell hat egyénnek és a cselédségnek élni, őket fizetni, ezen kívül minden szükségset fedezni, öt távoli szőlőt műveltetni, melyek köz tudomás szerint úgy is kevés haszonnal járnak. Ezekből önként következik, hogy sem nem tehetjük, sem nem kötelességünk az állam által nyakunkba rázott romhalmazt fentartani.

Kérvényének többi pontjait is, melyeket a tér szűke miatt elhagyok, a magasabb forum meggyőződésével szemben hasonló éleselműséggel védelmezi. Érezvén kérelmeinek jogosultságát, elfoglalt pozícióját egy könnyen feladni nem igen hajlandó; azt hiszi, hogy kitartásával végre is sikerül az uralkodó közönyt megtörni.

Mi pedig az iskola felszerelését illeti: itt kétségkívül legjogosabb a kívánság. Erre nézve a

helytartótanács már tett is valamit, midőn *Újhelybe* költöztünk. De *Síviluszky* többet akar: kéri, hogy jövőben minden tanügyi kiadásokat az állam viseljen; sőt hogy a jeget megtörje, már most fel- említi, miszerint előbb-utobb egy egészen új iskolai épületről kell gondoskodni, mert a szerzetház arra semmikép sem alkalmas.

Az erős jellem, ha céljai kivitelében akadályokra talál is, nem retten vissza az ismételt küzdelmektől; sőt erőit újra acélozza és nem nyugszik meg, míg törekvéseit siker nem koronázza. *Síviluszky* meggyőződve, hogy folyamodásokkal mire sem mehet, más utakat és módokat választ. A rendkormány belecgyezésével 1792. május 30-án *Budára* megy, hogy személyesen informálja a konziliarius urakat az itteni állapotok tarthatatlanságáról. Junius 2-án meglátogatja *Zichy Károly* gf. kúriai bírót, *Zichy Ferenc* gf. elnököt, *Haller* gf. alelnököt; tiszteleg *Mednyánszky János* br. tanügyi referensnél, *Klobusitzky József* személynöknél s több magas állású egyénnél; s sikerült őket anynyira informálni, hogy máskép kezdettek gondolkodni jogosult kívánalmainkról; utasításokat adnak neki, hogy a rendfőnökség által terjeszsen fel még egy folyamodást a nádorhoz.

Ebben a figyelmeztetésben *Síviluszky* a legjobb akarat nyilvánulását látván, kérésére *Perczel Imre* rendfőnök 1792. junius 10 én benyújtá folyamodását a nádorhoz. A legmeggyőzőbb érvekkel s legélénkebb szinekkel ecseteli a s.-a ujhelyi ház jogos kérelmét, kéri a fenséges urat, hogy e kérelmeknek helyt adni méltóztassék.

Pár héttel e mozgalom után (auguszt. 13.) *Zemplénvármegye* nagy unnepet ült. Ekkor történt *Orczy József* br. beigtatása a főispáni székbe *Ürményi József* ő Exja által. *Ürményi* az ünnep napján egyházunkban csendes misét hallgatott; mise végeztével meglátogatta a gimn. igazgatót s nagy érdeklődéssel kérdezősködött a ház és gimn. állapota felől. Ugy látszik, hogy előtte már nem volt

ismeretlen a rendfőnök által benyújtott folyamodás irányában a magasabb helyen nyilvánuló kedvezőbb hangulat. Az igazgató a legőszintébb szívvel elmondott mindent. Feltára nyomorúságos helyzetünket, a fundáció csekélységét, mely csak 3 egyénre van téve és ebből 6 egyént kell ellátni; az iskolai helyiség szűk és alkalmatlan voltát, mely okoknál fogva több tanulót kénytelen az intézet visszatudasítani. *Ürmanyi* mindezeket figyelemmel hallgatván, mosolyogva jegyzé meg: »ut modicam adhuc habeat patientiam.«

A »modica patientia« legalább a kérelmek egy részére nem is késett sokáig. Már szept. 25-én értesíté a pataki kamarai uradalomnak igazgatója *Kaszuer András* házunk és gimnáziumunk előjáróságát, hogy a rendkormány által jun. 10-én benyújtott folyamodásra kedvező válasz érkezett.

Sinulszkyt nagyon kellemesen érintette a kedvező hírnek vétele annál inkább, mert végre is az eredmény az ő önzetlen tevékenységének, a közügy iránt lankadni nem tudó fáradhatatlan lángbuzgalmának vala köszönhető.

A kegyelmes leiratban felvett említve: miután a háznak 962 ft és 45 kr. fundacionális jövedelme vajmi csekély, a létfenntartására nem elegendő, a magas kormány szubszidiumképen a megrongált kémények helyreállítására 98 ft 20¹/₂ kt, a vett pince áraban 150 ftot, borszállítási költség fejében 100 ftot utalványoz egyszersmindenkorra.

Ezekon kívül a bizonytalan 350 ft szubszidiumot 500 ftra emeli és állandósítja.¹⁾ Majd meg-

¹⁾ Az igazgató és tanári kar anyagi helyzetének javítására célzó többszöri felterjesztésre azonban csak az 1796. ápr. 19-én kelt 8172. számú helyt. leirat válaszol, mely tudatja, hogy a s.-a.-újhegyi gimnáziumnál a szónoklat és költészet tanárai ellátására évenként 400 ft, az igazgatónak remuneráció fejében 100 ft, 5 tanárnak a 50 250 ft, az elemi hitelemzőnek 25 ft összesen 775 ft utalványoztatik. Az utalványozás visszamenőleg az iskolai év elejétől 1795 november 1-től számíttatik, az elmúlt évekre pedig 1789—1795 kárpótlásul a kéthum. tartásáért 1000 ft adatik.

bizatik az állammérnökség, hogy rendszeres tervet dolgozzék ki, mi módon lehetne a szerzetházban levő tanosztályokat kisebb költséggel kibővíteni s úgy átalakítani, hogy azok a tanulmányi alap nagyobb megterhelhetése nélkül a célnak teljesen megfelelők lehessenek ?¹⁾

A tervezet, mely az egész épület restaurálását a templommal egyetemben magában foglalja, a téli hónapok alatt elkészült. A költség 5950 rhforintban lett megállapítva s a helytartótanácsnak 1793. ápr. 3-án kelt felhívására fel is terjesztetett.

Az ügy gyorsabb megoldása végett *Sivulszky Vécsey Miklós* br. kam. adminisztrátor hathatós támogatását kikérendő, jul 25-én *Kassára* indult, sürgetőleg kérve öméltsága közbejárását a pénz kiutaltványozását illetőleg. *Vécsey* sok jó tanács-csal szolgál; a többi között ajánlja, hogy az igazgató ránduljon le *Buddra* s *Mednyánszky* br. referenssel újlag értekezzen. *Sivulszky* kassai útja után még egy teljes év mulik el reményteljes várakozásban; türelmének erős próbát kellett kiállani; de nem nyugodott meg. 1794-iki nyár folyamán magán kérő levelet intéz *Ürményi Fózsefhez*; majd aug. 2-án *Buddra* megy és újból kérelmez. A csigalépésekkel haladó hivatalos apparátus csak hónapok múlva, december közepe táján intézi el az ügyet; a költségvetés felülvizsgálása után több telt törül s csak 3951 ftot utaltványoz.

Ennyi vajúadás után az építkezés végre a megvalósuláshoz közelebb jutott. E szerint a fentnevezett összeg most már biztosítva lévén *Sivulszky* torhetetlen buzgalommal lát az anyagok beszerzése után. Dec. 15-én *Kazinczy Péter* kisbári birtokos tól 88000 téglát, 224 edény meszet vásárol; kőmíveseket és egyéb mesterembereket fogad fel,

¹⁾ El kell ismerni, hogy az állam által megbízott közegek ügyünk iránt dicséretes buzgalmat tanusítottak, kik között, hervadhatatlan érdemeket szerzett különösen *Kaszner Andrást* a pataki és regéczi kamarai uradalmak igazgatója,

Kassáról műlakatost hozat; továbbá 1795. jan. 3-án megkeresi a máramaros-szigeti kamarai erdők igazgatóságát — felhasználva a szigeti rektor befolyását — kéri a kamarát, hogy intézetünk számára a máramrosi állami faraktárak valamelyikéből vagy 200 db fenyűt, 1000 db deszkát, 500 lécet, 60000 zsindelyt a lehető legjutányosabb áron engedélyezni szíveskedjék. Azután megkeresi a jászói állami jóságok igazgatóságát, hogy a mészégetéshez szükséges vizet, miután házi kutaink a napi szükségleteknek is alig felelnek meg, a szomszéd *Rongyva* patakból uradalmi fuvarozással eszközölje, nem különben 50 edény kitűnő minőségű homokot a Long-erdőből szállíttasson be.

Ez utóbbi kérelme gyors elintézést nyert. Jan. 22-én megkapja a határozatot, melyben utasítatik az uradalmi számvevő, hogy a házfőnök kérelmét a víz és a homok szállítására nézve eszközölje. Ugyanekkor felsőbb helyről figyelmeztetik, hogy intézkedései által a takarékoság szempontját szeme elől ne téveszsze s a kiutalványozott összeg határát túl ne lépje. *Sivulszky* a rendelkezésére álló összeget a nagyobb terjedelemben megindított építkezésekre csekélynek találván, s vele mégis a lehető legnagyobb eredményt akarván elérni: nem mulasztott el semmi alkalmat, nem kimélt semmi fáradságot, hogy a jóakarátú emberek nemesszívűségét a szent ügy érdekében minél nagyobb mértékben aknázza ki. Megkeresi *Bernát Ferenc* vármegyei alispánt, kéri őt a különböző helyeken vásárolt anyagoknak a vármegye által eszközözendő beszállítására, s a szállítás közben felmerült munkálatoknak a vármegyei rabok által történő elvégzésére. Szép volt a nemes vármegyétől, hogy az alispán előterjesztésére *Sivulszky* kívánságát egyhangulag elfogadták, s az óhajtott fogatokat és munkaerőket kifogás nélkül megajánlották. Márc. 7-én a máramrosi kamarai hivataltól is kedvező válasz érkezik, melynek értelmében a megrendelt famennyiség nemcsak jutányos áron

adatik, sőt az állam kedvezésből a fát a *Tiszán N.-Tárkanyig* ingyen le is szállíttatja, a vármegyei alispán pedig a kirendelt 300 szekeren hoztatja be *Ujhelybe*.

Kora tavasszal (1795) teljes erővel megindul a munka. Ekkor készítteti *Sivulszky* a főajtó csinos bejáratát is és alakíttatja át egy ügyes kőfaragó által piarista jellegűvé, kinek a rendes költségen felül még 23 ftot ad azon föltétel alatt, hogy rendünknek diszes címerét készítse el. Építteti a gazdsági udvaron a cselédlakot, az udvarra szolgáló nagy kaput s emelteti az udvar szilárd falazatát.

Bár *Sivulszky* — előre figyelmeztetve lévén a túlköltekezés tilalmára — jól tudta, hogy az esetleges többletet a kormány nehezen fogja megtéríteni, mégis midőn a kormány küldöttje *Kassáról* jun. 2-án *Ujhelybe* érkezett a munkálatok megtekintésére, bátorságot vett magának annak kijelentésére, hogy még 1614 ftra lenne szüksége az utalványozott összegén kívül, a templom egyes részei és az oratórium teljes rendbehozására. Be is adta folyamodását, de ezt nem utalványozták. Így magából pótolta a túlköltekezéseket, elévülhetetlen érdemeket szerezvén nevének ezen nemes ténnyé által is rendünk történetében.

Sivulszky nemcsak kérni, sürgetni tudott ott, hol a közügy hasznos tevékenységét igénybe vette, de rendületlen bajnoka, védője volt rendi ügyeinknek még az államkormányval szemben is. Így a múlt (1794) évben a magas kormány az elvesztett fejszének legalább a nyelét akarván megnyerni, felhívja az igazgatóságot, hogy terjeszsze fel: hány üres terem vagy szoba van a házban, mit a rend sem saját, sem az iskola céljaira fel nem használhat? miután az üres helyiségeket az állam saját hasznára kívánja igénybe venni. Az igazgató átlátván e kíváncsi helytelenségét, mert ezáltal nemcsak a szerzetház nyugalma, hanem a nevelés szent ügye is profán érdekek szögletes-

ségébe ütközhetnék, oly felterjesztést tett, mely egyenlő volt a teljes elutasítással. Többé ezt a dolgot felülről nem is feszegették. Ellenben a kormány teljesíté az igazgatóság azon kérelmét, hogy az eltörölt paulinusok után maradt egyházi felszerelés, templomi butorok, szent tárgyak stb. a rend számára átengedtesse.

1796. tavaszán a házfőnököt ismét tevékeny munkálkodásban találjuk: a konyha és gyümölcsöskert körülkerítésére követ és meszet rendel; s április 18-án ismét a vármegye többször tapasztalt szivességét veszi igénybe. Az alispán intézetünk iránti kegyeletből, a legnagyobb előzékenységgel teljesíti a kérelmet és ápr. 30-án vármegyei közmunkák címén, 50 köböl követ szállíttat a hely szinére. Még be sem volt végezve a kerítés, már is olasz kőműveseket és műértőket fogad fel 700 fton a templom belsejének kicsinosítására. Minden oltárt újjáalakíttat, a tornyot restauráltatja, mely célra sajátjából 200 ftot áldoz. Mindeme javításoknak egy tekintélyes része nem lévén belefoglalva az utalványozott összeg keretébe, hogy legalább a ház némi kárpótlást nyerjen, a rendfőnök és a ker. főigazgató engedélyével *Budára* megy újból informálandó a magas kormány közegeit némi szubszidium nyerésének jogosultságáról. Julius 11-én meglátogatja *Mailáth József* gf. helyett. helyt. elnököt, *Almásy Pált*, *Mitterpacher* püspököt, *Latinovics* és *Szerdahelyi* referenseket. Kérelmét 3 pontba foglalá. Az elsőben kéri, hogy az udvar kerítésének és három szoba berendezésének költsége; a másodikban a *Tokajban* meglevő, de az átköltözködés által megszünt szénajövedék fejében utalványoztassék bizonyos összeg;¹⁾ a harmadikban, hogy a tokaji szőlők valamely alkalmas újhelyi szőlővel cseréltesse be. Utóbb e pontok kedvező elintézését nyertek. Visszatértében hallotta, hogy a szomszéd

¹⁾ Ezért évenkénti 20 ft kárpótlást kapott a ház.

Liszka városában egy tasnádi harangöntő dolgozik, ezt meghívja *Újhelybe* s a használatlan több oldalról megrepedt harmadik harangot *Cal. Sz. József* tiszteletére átönteti. E költség is sajátjából kerül ki.

Ugyanebben az évben a *Vácson* tartott nagy káptalan méltán kiérdemelt dicsőretekkel halmozza el *Sivulszkyt* igazi kalaz. önzetlen tevékenységeért, a ház és gimn. érdekében kifejtett fáradhatatlan munkálkodása és áldozatkészségeért.

Mindenre kiterjedő figyelmét nem kerül el templomunknak egyházi ruhákban és egyéb felszerelvényekben nagyon is hiányos, szegényes állapota sem. E bajon segitendő a rendkormány beleegyezésével az ilyneműekkel gazdagon ellátott podolini házat látogatja meg; több egyházi öltönyt, különösen egy szép fehér selyem kazulát és 2 dalmatikát kiválasztott, melyekért viszonzás fejében 6 hordó bort küld. Ezeken kívül saját költségén hozat *Budáról* 2 szép kazulát, egy vörös és egy zöld színűt; egy feketét dalmatikákkal, egy vastagon megezüstölt tömjéntartót, egy ezüst kelyhet, egy diszlámpást a bold. szűz oltára elé; két ezüst koronát a kis Jézus és Mária fejére és 2 ezüst szivet. Sz. *Egyed* helyébe *Cal. sz. József* oltárát készíttette; a sekrestyét ruhatárrakkal látta el. stb.

Még le sem rázá a podolini út porát. már útban találjuk *Debreczen* felé, megvalósítandó a káptalani határozatot, mely szerint a debreceni háznak *Tokajban* és vidékén fekvő több rendbeli szőlőit a már megállapított 2600 fton megvegye.¹⁾ Hazatérve az udvarban századokon át majdnem a refektórium ablakaig felhalmozódott giz-gaszt távolíttatja el; azután az udvart másfél méter magas kőfallal zárja el a kerttől s az udvar közepén 5

¹⁾ Nem telt bele egy év, már is a szőlőkből 3-at jó áron; 2059 fton elad. Maradt még kettő: a tarczali hegyen fekvő »Sz. Kereszt«, és a kisleludi hegyen levő »Vár!«, melyek igen szép reménynyel kecsegtették házunkat.

piramidális oszlopos kerítést csináltat, mely az előudvart elválasztja a gazdasági udvartól stb.

Ennyi elágazó bokros teendői, sokoldalú elfoglaltsága és tömérdek költségei mellett a franciák elleni háború szükségleteire is, részint sajátjából, részint a házból, a tanárok és az ifjúság adakozásából 116 ftot juttatott a kormánynak, melyért az uralkodó a helytartótanács útján köszönetét nyilvánította az igazgatóságnak.¹⁾

A kegyes tanítórend 8 évi itt tartózkodása alatt nem ismeré az örök igazságnak megmásíthatatlan azon intézkedését, mely kinek-kinek a befutott életpálya után osztályrészül jutni szokott; mintha a szellemi élet harcosai kivételt képeztek volna a természet kérlelhetetlen törvénye alól: szomorúság, családi gyász nem érinté a muzsák felkentjeinek ihletett társaságát. Ez is bekövetkezett 1797. szept. 15-én, midőn *Járosy László* vice-rektor, érdemekben gazdag nyugalmazott tanár példás életű és munkás szerzetes, lelkét visszasadta alkotójának. Temetése 17-én volt nagy gyászoló közönség, a tanári kar és az ifjúság részvéte mellett. Porai egyházunk kriptájában várják a feltámadás napját. Mintha itt is igazolva lenne »Megg halt a király, éljen a király«-féle szólasmód, közös gyászunkat enyhítette némileg *Petheő Benedeknek* szept. 24-én tartott ünnepies primiciája, mely alkalommal az igazgató többet a város és vármegyeye előkelőségéből vendégül hívott meg szerény

¹⁾ 4148. sz. »Sacratissimae Caesareae et Regiae Apostolicae Majestatis Consilii Regii Locumtenentialis Hungarici nomine D. gym. Ujhelyiensis directori, professoribus et studiosis ob gratuitum subsidium suae Maj. sacratissimae pro moderni belli necessitatibus per eosdem in 116 florenis benevole, ac spontaneo motu oblatum laudabilemque perfectam oblationem in commune bonum insigniter testatum zelum, penes altissimae gratitudinis testificationem, una benignam suae majestatis sacratissimae C. R. A. complacentiam regiam hisce de altissimo jussu regio notam reddi. C. Josephus Mailáth. Ex. Com. Reg. Locumtenentialis Hung. Budae die 26 Febr. 1797 celebrato. — Christianus Máté.

asztalunkhoz. A többi között az alispán és két kanonok is részt vett családi örömeinkben.

Sokszor hangoztatott közmondás »Mens sana in corpore sano«. »A test és lélek között kölcsönös viszonyhatás van.« Ezen kölcsönös viszony erejénél fogva morális kötelességünk valamint a szellemi, úgy testi életünket is épségben föntartani. A testi élet ép föntartására az egészséges tiszta lég, az üde víz, kellő testmozgás a legnélkülözhetetlenebb kellékek. Mind a 3 főtényező együttes élvezetét a szabad tiszta folyóvízben való fürdés leginkább előmozdítja. Hol erre kellő alkalom nem kínálkozik, hiányosan ugyan, de mégis pótolja a házban vagy a házhoz tartozó udvar, esetleg kerti helyiségekben felállított fürdő.

Ily egészséges gondolatok vezérelték gondos házfőnökönket, midőn 1798 nyarán a már teljesen elhanyagolt kerti fürdő-helyiséget helyreállíttatja. Hogy pedig a fürdő télen is használható legyen, a helyiséget légmentes ablakokkal, kályhával és kellő butorizzattal látja el.

Sivulszky egyénisége, mint az eddigiekből is már eléggé kitűnik, önerejéből magasan kiemelkedik a köznapiasság által mesterségesen kimagasisított alakok közül. Ő nem számítva jut az emberek fölé, hanem érdemei egész dicsőkört alkotván feje körül, tudtán kívül emelik őt a dicsőség ama piedesztáljára, mely csak keveseknek jut az életben osztályrészü. Társai szigorúnak tartják, de igazságosnak; a rendkormány bölcs kormányzónak s minta szerzetesnek; a nagy közönség kötelességét a legpontosabban teljesítő, szeretetre méltó előjárónak és oly férfiúnak tartja, kinek alakja tiszteletet kölcsönöz mindama körnek, hova szerénysége s alázatossága időközönként elvezeti. Egyszerű emberek között nyájas és leereszkedő; minél magasabb a kör ő is vele emelkedik, s teljesen otthon van a főúri társaságokban épp úgy, mint a szerény polgárok lakában.

Sivulszky már tokaji tanársága idejében birta teljesen társainak nagyrabecsülését s előljárója nem egyszer tünteté őt ki mások fölött s halmozá el megtisztelő bizalmával. Bizonyos, hogy kedvessége mellett a szellemi fölény volt az, mi őt másoktól annyira megkülönbözteté. Már a s. a.-ujhelyi haz hivatalos átvételével Sivulszkyt bizza meg a házfőnök. Innét kezdve teljesen megbizik benne, s úgy szólván saját belátása szerint intézkedik a volt paulinus zarda renoválása ügyében, alig hagyva fenn valami gondot a különben is betegeskedő Berencs számára. Ő sürgeté a kormánynál a IV-ik és V-ik osztály tanárai számára a jogos szubszidiumot, s vevé igénybe Zemplénnvármegyének szíves közreműködését. Ily tevékeny szerepkör jutott neki osztályrészül már akkor, midőn még csak egyszerű tanári minőségben, legfeljebb mint a gyengélkedő igazgató helyettese végzé hivatalbeli kötelességét.

Az igazi tér csak akkor nyílt meg számára, midőn a rendkormány Berencs távozása után őt, mint újonnan választott házfőnököt és intézeti igazgatót megerősíté, mit a magas kormány is helyben hagyott. A valódi tehetségek teljes kifejlődése és érvényre jutása csak ott lehetséges, hol semmi sem áll útjában a szabad fejlődésnek. Ha az ily tehetségek kifejllettségük magaslatán nem térnek el a legjobb iránytól: akkor boldogító angyalai lesznek azon körnek, melyet az isteni Gondviselés számukra kijelölt, sőt a kívánt eredmény a messze távolba is eljut, hogy a legnagyobb körben éreztesse jótékony hatását.

Ily férfiú volt Sivulszky, kinek minden gondolata a közjóra volt irányozva. De mielőtt a szellemi ügyeket teljes virágzásnak indithatta volna, ezeknek veteményes ágyáról t. n. az anyagiakról kellett gondoskodnia, mely küzdelem sok fáradságába került, nem egyszer közel volt a végelgyengüléshez; de a nevelés szent ügyének igazsága s Istenbe vetett bizalma új erőt kölcsönzének erős akaratának.

Sivulsky törhetetlen buzgalma, mindenre kiterjedő gondossága az anyagi téren csak eszköz volt egy magasabb szellemi érdek önzetlen szolgálatában. Magától értetődik, hogy figyelmének legfőbb tárgyát az iskola képezte, melynek felvirágoztatása a közügyért lángoló nemes szívének legkiválóbb törekvése vala. Az újhelyi gimnáziumot keresetté tenni, az ilynemű intézetek díszes sorában az elsők közé helyezni: minden tényéből élénken kiviláglott. Ez sikerült is neki: az ifjuság száma évről-évre rohamosan növekedett nemcsak számban, de erkölcsi súlyerőben is. A legkiválóbb polgári, nemesi és főúri családok vételkedve küldék *S. a. Újhelybe* gyermekeiket, keresék fel nagy bizalommal konviktusunkat. Nagy elismeréssel szóltak az intézetről úgy a hivatalos, mint a magánjellegű látogatók, miként ennek nyomairól az intézet évkönyveiben bármikor meggyőződhetünk. Csodálkozással szemlélék úgy a kollégium, mint a gimnázium céljaira szolgáló helyiségeknek az az időviszonyokhoz mért ügyes berendezését. A ház, mely csak néhány évvel ezelőtt elhagyott romhalmazhoz hasonlított, modern szép épületté nőtte ki magát. Nem kell szem elől tévesztenünk, hogy a külső csinosodással kellő arányban állott a szellemi erők egyensúlya is, nemkülönben a teljesített kötelmek pontossága: mert ezek szerzék meg az intézetnek jó hírnevét, dicsőségét. Mindennek központja *Sivulsky* volt, belőle mint valami gyújtópontból sugárzának ki a városra, a vármegyére, s közvetve a hazára irányuló jótétemények.

Sivulsky a szegény, de jó erkölcsű és szorgalmas tanulókról sem feledkezett meg. Ismételt folyamodásaira 1860. április havában a király 1986 ft 20 krt utalványozott a s. a. újhelyi gimn. szegény tanulói számára azon meghagyással, hogy a tőke ugyan az államnál marad, de ezen összegnek kamatait 99 ft 19 krt évenként a pataki kamarai pénztár fizesse ki, s az igazgató belátása szerint ossza szét az arra érdemesek között.

Mint házkormányzó lelkiismeretesen utána nézett a ház ingatlanainak; szorgalmasan művelteté az *újhelyi* szőlőt; de a *tarcsali* és *kisfaludiról* sem feledkezett meg, s rajta volt, hogy társainak ki-rándulások által sok élvezetes szüreti napokat teremtsen. Az állami segítség dacára a ház nem rendelkezék valami fényes jövedelemmel; de a jól számító gazdának, ki a rábizott girákat hűségesen kezelte, mindig volt pénze. Rendszeres és okos gazdálkodása által a takarékoság elvét folytonosan szem előtt tartván, igazi zavarba soha sem-jöhetett.

Örökös tevékenység levén éltető eleme, bárhol, bárminemű hiánynak jött nyomára, rögtön kész volt határozatával. A nagy kertben levő kútat, mely teljesen elhanyagolt állapotban volt, teljesen restauráltatja, a kert kerítését újjáalakítja és a maradékból a cinterem falazatát fél méterrel feljebb emelteti. Az épület 2-ik emeletének ambitusát fadeszkázattal látja el 3 új szobát rendez be a vendégek számára. Egy szóval ezen kitűnő férfinak figyelme mindenre kiterjed; azon volt, hogy a külső csinnal a belső jólét és megelégedés is minél teljesebb összhangzatban legyen.

Sohasem nyugodott! Ha valamely kérelmével felső helyen célt ért, azonnal készen volt a másikkal. Kivánsága első sikerei után mindig fi-gyelembe vétetett, mert tudott az emberekkel bánni s a legmagasabb állású embereket letudta magának és a rendnek kötelezni; megtudta őket ügyes modorával minden jó ügynek nyerni. Nagy ismeretsége volt a felsőbb körökben s ha valamely kitűnő állású egyén *Újhelybe* jött, nem mulasztá el e piaristákat és jó hírnek örvendő intézetüket meglátogatni. S ő ezen jó hajlamokat ügyesen tudta felhasználni és érvényesíteni a közjó érdekében.

Ennyi alkotás után újból folyamodik a helytartótanácsához, hogy a templom tetejét is alaposan rendbe hozhassa s egyuttal a toronyba vezet

korhadt lépcsőket ujjakkal pótolhassa. Ez időben (1800 tavasszal) tisztujtítást tartottak a vármegyén, mely alkalommal *Liszterházy József* gróf több mágnás és nemes urral, a többi között *Okolicsányi János* konziliáriussal meglátogató az igazgatót, melegen érdeklődve tanügyi viszonyaink állapota iránt egész a részletességig informáltatták magokat. Szóba jött az igazgatóságnak új folyamódása is, mely beszélgetésnek az lőn az eredménye, hogy ezen urak befolyása által az említett munkálatokra rövid idő múlva a kormánytól 752 ft 4 krt kapott.

Mintha az örök tevékenység kimerítette volna minden erejét, *Sivulsky* 1800 óta gyakran betegeskedik; de ügyes orvosainak — különösen *Stiller* dr. hirneves kassai orvosnak, sikerült őt még több mint egy évtizedig minden nagyobb bajtól megmenteni. De mellőle kidől az agg harcos: *Szomy* Lajos vicerektor; emlékét 400 ft hagyományával örökölte meg.

1802 ápril 6-án meghal *Pálya István* rendfőnök is. Utódja mint vikárius provinciális *Dományi László* aszisztens lőn. Az újonnan megválasztott vikárius-provinciális intézkedéséből kifolyólag felkérték hivatalosan a városi és vármegyei hatóságok, hogy a kebelünkben működő tanárok és igazgatókról, szóval az egész intézetről hiteles és lelkiismeretes információt adjanak. Hogy milyen véleményt adott *Zemplénvármegye* az egész intézetről, szóljanak magok a hiteles szavak.

»Nos universitas Praelatorum, Baronum, Magnatum et Nobilium Cottus Zempleniensis memoriae commendamus, tenore Praesentium significantes, quibus expedit, universis; quod postquam nos anno, mense, die, locove datorum Praesentium pro pertractandis publ. bon., communem salutem et tranquillitatem atque adeo servitium ppis tantis gentibus et concernentibus rebus ac negotiis frequenti numero convenissemus, insimulque fuissimus constituti, atque praesentes earum exhibue-

runt nobis Patres Sch. P. in gremiali oppido nostro S.-a.-Ujhelyiensi residentes demissam suam instantiam super eo, quatenus ob subversantias circumstantias Pro desiderata eorundem ciuitela fide dignum publicumque testimonium nostrum sub authentico Comitatus nostri sigillo de eo extradare vellemus dignaremurque, an et qualiter iidem scopo et instituto Ordinis sui comperiantur respondere satisfacereque. Quor. iusta petitione exaudita ac expensa, *unanimes voto ac sensu fide digne recognoscimus et attesiamur; quod Patres singulaque religiosi huius Ordinis individua* per totum illud temporis intervallum, quo iussu regio ex oppido Tokaj huc ad oppidum S.-a.-Ujhely de fixum gymnasium pro docendis scholis usque ad II-am Hum, classem, seu Rhetoricam illocati habentur *jam in 13 um annum ea cum satisfactione publici versati fuerint, ut ob exemplarem seu relate ad morum suorum probitatem, seu vero ad institutionem iuventutis intellectam vitae suae rationem universalem totius populi sine discrimine religionis amorem, approbationem, aestimationemque obtinuerint. Ac propterea non exiguae eorundem laudi et commendationi id quoque cedat, quod ex remotioribus regni partibus numerosis praenobilibus juvenibus scholam et institutionem eorundem sequentibus semper gloriari potuerint.* Denique pro insigni merito et commendatione religiosi huius Ordinis ultro tribuendum fit illud quoque, quod modernus eorundem Rector P. Josephus *Szmulsky* a vetustate memorabile claustrum hocce Ujhelyiense et ecclesiam ei adjunctam in statu desolatissimo ac fere ruinae proximo recipiens indefesso suo studio ac industria, obtentis in aere ex fundo religionis suppetiis, sed iisdem non sufficientibus, ex proprio patrimonio, quod nobis constat, ad statum perfectissimum, eumque nitorem deduxerit, ut non immerito alter huius Conditor et Restaurator dici mereatur. Super quibus Praesentes authentici sigillo nostri munimine roboratas extradeditur litteras nostras

testimoniales ex Ptli Congregatione nostra die 11 Maji 1802 in oppido S.a. Ujhely continuative celebrata.

L. S. S. et extradat. per J. C. Zempl. Jur.

Ord. Notar. Ladislaum Horváth de Pálócz.

Ez a bizonyítvány a legszebb elismerés, melyet a köznevelés terén hasznosan működő kegyestanítórend egy oly forumtól nyerhetett, mely hivatalva van folytonosan szemmel kísérni s így jogos kritikát gyakorolni úgy egyesek, mint bármely testület nyilvános szereplése fölött. Hogy a közvélemény működésünk fölött ily szépen nyilatkozzék, kétségkívül az intézménynek, mint valami pontosan járó órának oly szerkezetűnek kellett lennie, melynek minden egyes része hűségesen elvégzi a számára kijelölt munkakört. Ez pedig az erőknek a kívánt irányban való összhangzatos ténykedése, a helyes igazgatás s a kifogástalan felsőbb kormányzat által éretett el.

A folyó (1802) évben az igazgatóság a ház és gimnázium alapítványi pénzügyeit is rendbe hozá. Különösen nagy hátrányára volt a háznak, hogy a *Tokajban* elhelyezett némely tőke kamataihoz a távolság miatt nagy ügygyel-bajjal juthatott; gyötörte a bizonytalanság is, miután egyik-másik tőkének kétes jövője nem sok reményt nyújtott a teljes megnyugvásra. Jónak látta tehát a házfőnök a *tokaji* tőkéket felmondani, hogy ezeket a helybeli sóhivatalnál helyezze el, mely eljárás míg egyrésztől biztosítá a tőkét, másrésztől megkönnyíté és egyszerűsíté a kezelést. Ugyanakkor *Kis Márton* tanár gyűjtött filléreiből 500 ftot ad misealapítványokra, mely összeget pár év múlva *Debreczenből* még 200 fttal toldja meg.

Valamint a fundacionális tőkének, ép úgy az alapítványul szolgáló ingatlanoknak a távolból való kezelése is ezer nehézségekbe ütközött. Ez a meggyőződés vezette *Sivulsky*-t és a rendkormányt már akkor, midőn évekkkel ezelőtt a *tokaji* szőlőknek valamely alkalmas ujhelyi szőlőért való be-

cserélését sürgette a kormánynál. Midőn a ház 1796-ban a debreczenieknek *Tokajban* és *Tokaj* vidékén fekvő öt szőlejét megvette, nyomban eladott belőlük hármat, a fennmaradt kettőt, a *tarczali* és *kisfaludi* hegyen levőket, minden szükségességekkel ellátva mintaszerűleg műveltette; ezen felül a tarczali költséges borházzal ellátta. De már 1803-ban az említett akadályok miatt a rendfőnökség helyeslésével mindkettőt kénytelen volt eladni. A tarczali *Sz. Kereszt* nevezetűt megveszi *Ottinger József* soproni polgár 5000 fton; a kisfaludi *Nagy Vár* nevezetű pedig 1800 rhft lefizetése után *Boronkay Gáspár* birtokába kerül.

Ha messze vidéken testvérünknek, rokonunknak vagy barátunknak jól folynak napjai, vagy legalább rendezett anyagi viszonyok között a sors esélyei ellen biztosítva van, vagy mérsékelt anyagi viszonyok között a józan takarékság elvei általuk kellőleg méltányoltatnak; akkor különösen a mai zónás világban, szívesen rászánjuk magunkat egy kis utra, hogy teljesen megismerkedjünk családi életük viszonyaival és körülményeivel.

Hasonló örömmel jelezte a rendkormányzó, hogy 1804-ik év tavaszán hivatalos látogatását teendí a *s.-a. újhelyi* társháznál, mely a kozbejött akadályok miatt csak az 1805-ik évben következett ugyan be, de *Sívulszky* mégis szükségesnek tartotta a ház úgy anyagi, mint szellemi életének tiszta képét élénk világitásba helyezni; szóval a „*status domus*”-t a kitűzött időre elkészíteni. Nem lesz talán fölösleges, ha röviden jelzem, mennyit fordítottak a restauráció kezdetétől fogva különböző kasszákból házunkra és intézetünkre 1805-ig. *Sívulszky* három cím alatt közli a kiadásokat: 1-ör) A király által az állam pénztárából különféle részletekben utalványozott összegek. 2-or) A házfőnök családi örökségéből adományozott rész 3 or) A házi pénztárból kifizetett pénzek.

1-ör. a) Habár az államkormány az 1793.

ápril 3-án felterjesztett 5950 ftnyi költségvetést 3951 ft. erejéig alább szállította; de időközben 1805-ig több jelentékeny adománnyal mégis 5615 ft 20 krt áldozott az intézet szükségleteire. Ezen összegből javították a házat fővonaláiban kívülről és belülről, emelték a dülő falak megakadályozására a keleti részen a hatalmas támoszlopokat; ebből hozták helyre az öt iskolai termet. Ezen összegből hoztak rendbe hat szobát a tanárok számára, ebből került ki részben az iskolákhoz vezető új lépcsőzet. Ezen összeget *Sivulsky* a magáéból 158 ftal toldotta meg.

b) A templom külsejének kicsinosítására, a tető és a torony jó karba hozására kapott 752 ft 4 krt, mely összeget *Sivulsky*-nak a templom pénztárából 63 ft 45 krral kellett megtoldania. Ezen kívül a paulinusoktól hátrahagyott s az állam által átengedett egyházi szent edények s különféle szent eszközök becsé 568 ft értéknek felelt meg. Az összes állami szubszidium tehát megközelíti a 7000 ftot. 2-or) *Sivulsky* a sajátjából a legkülönlélebb szükségletekre többet áldozott 4000 ftnál. 3-or) A házi pénztárból összesen 1184 ftot.

Ezek szerint a folyó kiadásokon kívül a ház és intézetre tizennégy év lefolyása alatt többet költött 12000 ftal. Mindezek ékesen szóló bizonyítékok, melyek örök időkre hirdetni fogják: mit tehet egy szerény egyszerű szerzetes, ha tetteinek rúgóit a kötelesség tudata, a tiszta becsületesség és önzetlenség nemes erényei vezérlik.

1804. július havában tartott főigazgatói látogatás alkalmával *Salhauser Mór* br. főigazgató a többek közt felemlíti, hogy az egri püspökség érseki méltóságra emeltetett; de területéből a *kassai és szatmári* új püspökségek kihasítottak. Ily körülmények között városunk és intézetünk egyház igazgatási tekintetben a *kassai* püspökség alá került. A szemes *Sivulsky* a volt egri püspökség vikarius-generalisától, *Fischer István* br.-tól elbúcsuzandó *Egerbe* megy s alkalmilag arra kéri őt:

sziveskednék egy bizonyítványt kiállítani az ujhelyi piaristákról, hogy az ujonnan kinevezett *kassai* püspök, *Szabó András*, felőlünk kellőképen tájékozhasza magát.

A püspöki helytartó (ki már maga is ekkor kinevezett szatmári püspök volt) a kérelmező kívánságának a legnagyobb készséggel és örömmel tőn eleget, kiállítván egy hosszú okmányt, melyből csak a következő passzusokat idézem.

»— Nos igitur justo huic eorundem petito delaturi, prompte litteras has nostras testimoniales elargimur attestamurque, nullam unquam adversus praelaudatum Ujhelyiense P. P. Piar. Schol. Collegium sive ad nos, sive ad immediatum Praedecessorem nostrum, sive denique ad Excellentissimum Dnum quondam Eppum Agriensem Comitem Carolum Eszterházy perlatam esse querelam, quin immo praefatos Collegii Ujhely. Patres semper laudabili cum solertia et satisfactione muneris suo respondisse, religiosam et exemplarem vitae rationem ad populi aedificationem duxisse, teneram scholasticam juventutem in salutaribus religionis officiis et in litteris diligenter omnino instituisse; insuper Locali quoque Parocho auxiliatricem operam, dum id per alia instituti sui munera licuit, alacriter impendisse grati recognoscimus...«

Folyó év dec. 17-én és 18-án örömnappjai valának Kassa városának. Ekkor tartá *Szabó András* püspök beiktatási ünnepélyét. Ő volt első püspöke a *kassai* egyházmegyének. Az ünnepélyeken részt vett küldöttség által intézetünk is. Az igazgató megjelent, részint, hogy az *ujhelyi* k. r. ház tiszteletteljes hódolatát előszóval is tol-mácsolja az új főpásztor előtt, részint, hogy az ünnepély alkalmából a *Tóth* tanár által irt ódát személyesen nyújtsa át az ünnepeltnek. Egy másik szép költeményt a rendkormány megbízásából *Hannulik János* irt; de ez postai zavarok vagy egyéb rendetlenség miatt csak az ünnepélyek után juthatott rendeltetése helyére.

Az 1804-re kilátásba helyezett rendfőnöki látogatás 1805. július havára maradt. Az ily kanonika vizitációk, mint már említve volt, nagy fontossággal bírtak azon kiváló jelentőségüknél fogva, hogy ilyenkor nyílt alkalma a rendfőnöknek teljes meggyőződést szerezni a ház anyagi és szellemi életéről. Különösen figyelmére szokta méltatni a szellemi irányt: vajjon megtörténik-e minden az iskola szent falai között? mire a rend magát sz. *Alapítónk* intenciója szerint kötelezte! Elég van e téve úgy a valláserkölcsei, mint a korigényelte tudományosság lélekneemesítő feladatának?! Ez csak újabb alkalmul szolgált a rendfőnöknek, hogy *Sivulskyt* a legnagyobb dicséretekkel halmozza el kettős kötelemeinek mintaszerű teljesítéseért; méltánylását és köszönetét fejezé ki páratlan áldozatkészségeért; konstatálja az elismerést és tiszteletet a rend részéről, melylyel a nagy közönség *Sivulsky* szellemének és egész lényének már régen áldoz vala. De a szerény lélek iparkodik elhárítani a személyére vonatkozó elismeréseket s viszonzásul tizenkét személyre való dus ezüst asztali készletet ajándékoz a háznak, kevés idő múlva három ezüst kelyhet az egyháznak.

A rendfőnöki látogatás után *budai* festők által kifesteti az oratóriumot és az ebédlőt. A csinos munka 126 forintba került, ennek is a felét a magáéból fedezte. Mindezeket megvalósítván, figyelmét egyházunk elhanyagolt orgonájára fordítá, melynek kijavitása ez alkalommal esetleg könnyű módon sikerült. *Heiszler Glycér*, podolini tanár (1806.), a vakációi szünnapokat *Szilvás-Ujfaluban* kívánván eltölteni, utaztában betért házukba, hol társai testvéri szeretettel és igazi magyar vendégszeretettel fogadták. Mint műértő megtekinté egyházunk orgonáját; rendben nem találván, szétszedi az egész szerkezetet és három nap alatt teljesen helyreállította.

Az 1806-ik év a tanügy terén nevezetes változásokat idézett elő. Az 1777-ik évben *Örményi*

József és Treštyánszky Dániel által létesített »*Ratio educationis*« a jezsuita nyomokon haladva, három nyelvészeti és két hum. osztályt állapított meg. Ezen beosztás alapján haladt a tanügy menete egész 1806-ig, midőn a 2-ik »*Ratio educationis*« az elemi iskola III. osztályát a gimnáziummal egyesítette és I. osztálylyá tette, miáltal a gimnázium al- és nagy, vagy a főigazgatók székhelyén fő (archi)gim. osztálynak, az alsó négy nyelvészeti osztályból, a nagy vagy főgimnázium ezeken kívül még két hum., így hat osztályból állott. A két felső osztály felcseréltetett: a szónoklatiak, nem mint eddigelé az utolsó (hatodik), hanem az ötödik osztályba, a költészeti tudományok pedig a hatodikba soroztattak.

Az új I. osztály azonban több mint két évtizeden keresztül elszigetelve állott a régi normális iskola épületében, mindaddig, míg *Novák József* világi tanító halála után az I. gramm. osztály is szerződésileg a piaristákra szállott és beköltözött az új gimn. épületébe¹⁾.

Rendünknek *új helyi* működése már eddigelé is több figyelemre méltó elismeréssel találkozott a közönség részéről. Ezek között külön emlékeztetre méltó *Lónyay Gábor*, *Zemplénvármegye* alispánjának kegyeletes ténye, ki rendünk iránt való szeretete, kiváltképp *Sivulcsky* iránt mélyen érzett tisztelete és személyes barátsága megörökítésére, kertünknek kelet-déli oldalán fekvő házát a kollégiumnak ajándékozta. A ház áll két tágas szobából, konyhából, elég nagy udvarból és kertből. A lakás különösen házas cselédek számára igen

1) A szerződés a kegyes-tanítórend, illetőleg ennek megbízottja *Tamácsy József* házfőnök és *Breczenheim* Ferdinánd hg., vagyis a megbízott *Büky* Ferenc, a pataki és regécsi uradalom igazgatója által kötöttetett 1831 okt. 18-án. Ennek értelmében a k. t. rend kötelezi magát nemcsak a gim. I. osztályának ellátására, hanem átveszi még ezenkívül az elemi iskola II. osztályát is oly feltétel alatt, hogy a hg., illetőleg az uradalom 160—160 konvencionális, vagyis 400 váltó forintot fizet fejenként a két tanár ellátásáért. —

alkalmasnak mutatkozott. Ezen ajándékot a ház annál szívesebben fogadta, mert a kollégium udvarán levő cselédház e tekintetben a célnak meg nem felelt. Az ajándékozásról szóló irat, okmány alakjában 1807. december 20-iki kelettel a házfőnöknek át is adatott. Az adományozás a család beleegyezésével történt.

Sivulsky természetétől elválaszthatatlan gondosság és rendszereténél fogva már több év óta az ifjúság tisztasága és egészségügyére néze igen fontos és üdvös eszmét pengetett úgy a város, mint a megye befolyásosabb köreiben. Gimnáziumunk nem fekszik a város középpontjában, hanem inkább annak észak-keleti részében, s az ide vezető utak korántsem elégiték ki még a legprimitívebb igényeket sem. Sürgetésének azon üdvös eredménye lett, hogy *Lónyay Gábor* alispán jóakarató pártfogása mellett a gimnáziumhoz vezető mellékutakat, melyeken eddig életveszélyes kalandok után gázolhatott keresztül az ifju csapat, kőburkolattal látták el. Ez által az igazgató, míg egyrészt használta a növendékeknek, másrészt a nagy közönség érdekeinek tőn kedves szolgáltatot.

Ez évben (1807) csináltatja a nagy étterem művészi beccsel bíró szép ajtaját; nem különben az étterem alsó falazatát több mint egy méter magasságban kemény deszka burkolattal és az ablak közöket megfelelő szekrényekkel látja el. A faburkolatok tábláin különféle vig társaságok festői csoportozatai, hazánk és rendünk cimerei ékeskednek s mint mozaikművek, művészi kezekre vallanak.

A következő 3 év 1808, 1809, 1810 csendesen folydogál medrében, a tanügyre nézve legalább semmi kiváló fontosságú esemény elő nem adja magát. De ezen években annál nagyobb volt az anyagi pangás széles e hazában, mit részint a vékony termésű szomorú évek, részint a francia háborúk által megrontott pénzügyi mizeriák idéz-

nek elő. Magától értetődik, hogy a társadalom minden osztálya érzé a csapást, következőleg rendünkre is ólomsúlylyal nehezülének az idők nyomorúságos körülményei. Még anyagilag teljesen rendezett viszonyok között élő egyesek vagy társulatok számadásaiba is végnélkül való bonyodalmakat hozott az örökös és folyton szerencsétlenül viselt háborúk fátuma. A birodalom végre kimerült a súlyos terhek alatt; utoljára is karddal kellett a gordiusi csomót megoldani: kimondani a tönköt 1811-ben, mely összes pénzügyeinket a megsemmisülés szélére vezette. Ily körülmények rendünkre is, mely a 19 ik század minden hasznos vívmányát az iskolába bevitte, mely a haladás zászlaját magasan lobogtatta; végzetesekké válhattak volna, ha az isteni *gondviselés*, a király jóindulata, hatalmas egyházi és világi egyéneknek pártfogása közre nem működnek arra, hogy *Ferenc* császár és apost. király pár évvel előbb a *fehérvári kuszodiátus* adományozása által létünket és jövőnket biztosabb alapra nem fekteti. Ily tette lehetővé, hogy rendünk a pénzügyi devalváció és a nagyobb mértékű tanügyi beruházások és sokoldalú kívánalmakkal szemben is kiállhatta a tűzpróbát. Innét kezdve *s.-a.-ujhelyi* társházunk is, mely nem egyszer a nélkülözések keserves nyomása alatt ingadozott, évenként több száz, több ezer forint szubszidiumban részesült a kuszodiátus jövedelmeiből; sőt részesül még ma is.

1810. február 13-án ünnepies gyászmise tartott a korán elhunyt *Károly Ambrus* főhg, esztergomi primás lelke üdvéért, mely alkalommal *Sivulsky* gyászverseket osztott ki a tanuló ifjúság között, melyekben a hosszabb életre érdemes főpap halálát kesergi.

1811-ben tanintézetünk nagy forduló ponthoz jut. *Sivulsky* korábbi folyamódásaiban megpendített, rég óhajtott és teljesen soha el nem ejtett hő vágyai teljesülésének első reménysugarai megjelenének a látóhatáron, Előkelő személyeknek, ma-

gányos, ép úgy mint a hivatalos közegeknek gyakori látogatása, mindenkiben mindinkább megérelé azon meggyőződést, hogy a gimnázium a kollégium legfelső emeletén oly számos ifjúsággal, a különben rozszant épületben nem csak nem előnyös, de előbb-utóbb életveszélyes is lehet. A kollégium nem is rendelkezik elég alkalmas helyiséggel, hogy a kor minden igényeinek tökéletesen megfelelhessen. Ily meggyőződésnek *Sivulsky* korántsem akarta utját állani, sőt felhasználta minden igyekezetét, hogy ezen eszme minél szélesebb körben, minél nagyobb hullámokat verjen és egy új gimnáziumi épület szükségességének ideáját mentül-előbb megtestesíthesse. Azt is felhozta okul, miszerint a rend teológiai intézetét *S. a. Ujhelyben* akarván felállítani, nem nélkülözheti a gimn. céljaira használt helyiségeket. *Sivulsky* és a rendkormányzó minden követ megmozdítottak, hogy a kivitel minél előbb foganatosíttassék.

Folyó év (1811) ápril 30-án *Thaller Ferenc* áll. építész mérnököt megbízta a kormány, hogy vegye szemügyre az egész épületet; vizsgálja meg a jelenlegi iskola helyiségeket, és terjeszsen fel véleményes jelentést. mennyiben jogosultak a k. t. rend és a nagy közönség sürgetett kívánalmai? Ha az építés szükségesnek bizonyul, az igazgatóval egyetértve szemelje ki a fundust, mérje fel, beszélje meg az ügyet különféle mesteremberekkel, s az egészről teljesen tájékoztató kimutatást küldjön a helytartótanácsnak. Hogy az államkormány foglalkozott már ez ügygyel előbb is, az eléggé kitűnik még a mult 1810. aug. 21-én a az állammérnöki hivatalhoz küldött leiratból, mely épen így tapogatódzik; de meglátszik rajta, hogy akarna is valamit tenni meg nem is. De a dolog már annyira megérett s oly sok oldalról sürgettek, hogy végre is kénytelen volt az ügyet megindítani s hivatalos közegét *S. a. Ujhelybe* útnak indítani.

A királyi mérnök május 14-ikén távozott

el körünkbe *Trencsénbe*. A kiválóan művelt szakember ügyünk iránt való jó indulatának kétségbevonhatatlan jeleit és személyének legkedvesebb emlékét hagyta hátra. Megigéré, hogy személyes befolyását, támogatását, a mennyire tőle telik, felsőbb helyen érvényesíteni fogja.

Jun. 5-én kezdik ledönteni a cinterem kerítésének keleti falait, mely részen az új gimn. felépítendő vala. Ámbár a mérnök által fő vonalaiban elkészített terv sem volt egészen kidolgozva, sem felsőbb helyről a végleges jóváhagyás megadva, annál kevésbbé lehetett a költség utalványozva: az egész dolog az elhamarkodottság jellegével bírt. De a minden irányú biztatás által nekihevülve, a munkába bele fogtak; a lebontott falazat törmelékeiből a helyszínét planirozták. Megkezdették az alapozási munkálatokat is, azonban ott anynyi akadályra bukkantak, úgy hogy sok időbe még több fáradságba került, míg alkalmas talajra találtak. Itt-ott süppedékes, üreges részletek, épület maradványok, majd az emberi csontok és koponyákkal telt sírok akadályozták a munkának folytatását. Az északi szöglet egyik sarkában pedig egy 8 méter mélységű vízdűs kút állott útfokban, melynek vizét kimerítvén, a forrást nagy kovekkel és kötőmelékkel nyomák el.

Ily nehéz és kellemetlen előmunkálatok után jul. 29 én nagy ünnepiességgel teszik le az épület fundamentomát. Örül az egész város, örülnek a munkások, kiknek e fontos nap emlékezetére jutalmakat osztanak; de a nyert jutalom csak arra szolgált, hogy felhagyva a munkával, maguknak vig és gond nélkül való napot teremtsenek. De százszoros volt az öröme *Sivulcskynak* és a tanári karnak, kik végre megvalósítva látták már a közel jövőben, mit eddig csak ábrándképnek tartottak. Előttük áll vala már a képzeletben a Múzsák fényes csarnoka, melynek falai messze vidéknek fogják hirdetni a tudományok bajnokai által fennen hangoztatott üdvös ígéket. De itt is be-

bizonyodott az arany közmondás igazsága: »Homo proponit, Deus disponit.« Sok ideig kellett még várni, míg az ige testté lőn. Egy teljes évtized nehéz küzdelmeit kellett átélni, míg a város és a vármegye nemes ifjúsága átlépheté az új intézet küszöbét. Mindezt előre nem látva, nem az igazgatón mult, hogy intézetünk hánykodó hajója oly hosszú időn át bolyongott a végtelen vizeken s ki nem köthetett az óhajtott révparton. Majd sürgetőleg, majd kérésleg mozgatá *Sivulsky* az ügyet felsőbb helyen; de életében azt sem tudta elérni, hogy az építésre szükséges pénzösszeget utalványozták volna.

E helyett hol az egyik, hol a másik kiküldött jelenik meg *Ujhelyben*, de mindig csak a módzatokról — de lana caprina — folytatnak üres tárgyalásokat. *Sivulsky* kezdi türelmét veszíteni s nem annyira neki, mint a tanárikar és a nagy közönségnek szolgál örömeért *Öfelsége* legmagasabb kegyének nyilvánulása, mely szerint 1812. április 14-én *Sivulsky* a magyar ifjúság nevelése körül szerzett kiváló érdemei elismeréséül nagy aranyéremmel lett kitüntetve¹⁾, melyet a vármegye alispánja, *Horváth László*, a tanárikar, az ifjúság és díszes közönség jelenlétében lelkesítő és hazafias beszéd kíséretében nyújtott át az ünnepeltnek július 7-én²⁾: »Vanitas vanitatum et omnia vanitas.« A fő dolog, amin *Sivulsky* lelkének egész erejével csüggett, ha nem is ad Graccas Calendas, de mindenesetre hosszú időre elodáztatott. Ködfátyokép gyanánt tűnik el a remény, hogy az

¹⁾ *Bolla Márton* rendfőnök 1812. szept. 12-én kelt hivatalos levelével nem csakély lelki örömmel tudatja a rend minden hízával *Sivulsky* kitüntetését.

²⁾ A földi-zitő ünnepség július 7-én tartatott meg, miről július 30-án értesíti *Zemplén* vármegyének alispánja hivatalosan a rendkormányt: »Adm. Rdo Patri *Josepho Sivulsky* Regii huius gymnasii S.-a.-Ujhelyiensis Rectori, ac uno studiorum Directori ob distincta in officio hocce exantlata merita per Summ. Mattem S. Sam aureum numisma clementer collatum, illud que ex ordinatione Superioritatis in frequentissimo Cottus

igazgató és a tanári-kar minél előbb megünnepelhesse az új épületben a megnyitási ünnepét. A tanárok más vidékre költöznek s lassanként megfelelnek az itt történt eseményekről; *Sivulsky* pedig már 1813. jan. 20-án jobb létre szenderült, korának 56-ik, szerzetesi életének 40-ik és *ujhelyi* igazgatóságának 23 ik évében.

Távolból látta az ígéret földét, mint *Mózes*, de be nem mehetett, az Ur másképp határozá. Művei, alkotásai hirdetni fogják nagyságát és a hálás utókor mindenkor kegyelettel fogja emlegetni nevét legjobbjaink sorában. Ő maga annyit alkotott, mennyit az utódok sok évtizedre kiható munkálkodásai sem voltak képesek egész a mai napig felmutatni. Képe majdnem természetes nagyságban ebédlőnk falát díszíti. A művész a terem számára a sz. Alapító képét készíté el, a mint a kisdetek között áldó'ag működik. A hagyomány és évkönyveink szerint *Sivulsky* alakját kölcsönzé oda követendő példányképül, mint a kinek egész életműködése leginkább hasonlított *Kalazancius* szelleméhez.

Miért rekedt meg intézetünknek építésügye? Az bizonytalan! De azt gyanítjuk, hogy a napoleoni háborúk minden komoly szellemi ügytől elvonták a kormányt és az érdekelt feleket; bizonyos dermedtséget vontak maguk után, a mely dermedtségnek sok ideig kellett a nap jótékony sugaraira várakozni; maga a nemzet is apatiába süllyedve, átengedé magát bizonytalan sorsának! A kormányok vas pálcával dirigáltak s minden újabb alkotásoktól — bárhol és bármiben nyilatkozzanak azok — ösztönszerűleg irtóztak

Hogy valami mégis történjék, *József nádor*

nostri Statuum et Ordinum concursu celebrataque Generali Congregatione die 7. Jul. a. c. praesentibus etiam Professoribus de studiosa juventute eidem per me honorifice consignatum, pectoricque appensum est cum unanimi praesentium omnium applausu et congratulatione.

30. Julii 1812.

Ladislau Horváth de Pálóczi,
Vicecomes.

1813. dec. 28-án 31115. sz. a. utalványozza ugyan az építésre szánt összeget 11841 ft 26 krt a tanulmányi alapból; de a pénzhez jutás annyi nehézségbe ütközött, hogy ismét több évig kellett várni, míg 1817-ben, tehát teljes 6 évi szünet után, nagy lassúsággal a munka megindulhatott. Oly építkezés, melynek teljes befejezéseig, ha a pénz kézügyben van — még csekély munkaerő mellett is — legfeljebb 3—4 hónapig kellett volna tartani: végtelen huza-vonával és hosszú félbeszakításokkal, munkaszünetekkel még négy évig tart vala. A mű teljes befejezést csak 1820-ban nyert, midőn a terjedő politikai élet pirkadó hajnala már itt ott, különösen nyugaton derengeni kezdett. E szerint teljes 10 évig kellett várni, míg a mai napig fenálló nagyon szerény alkotmányt végre valahára rendeltetésének át lehetett adni.

Az épület egy emeletes, egyszerű erős kőalkotmány, középponti kiszögeléssel a nyugati oldalon, a cinterem felé. Itt van egyrészt a bejáró a földszintre; másrészt jobb kéz felől, elég sötét és meredek csigalépcsőzet vezet az emeletre. A kiszögelés homlokzatán gránitlapba vésve olvasható a felirat: »Franciscus Aug. Formandae Pietate et Literis Juventuti. Anno 1820.« Az előadói termek kelet felé néznek; hatalmas ablakaikkal elég világosságot nyújtanának, ha az újabbkori, itt határozottan káros takarékoság az ablaktáblákat annyira el nem aprózza, hogy a közbeeső széles keresztfík bosszantólag — mintha hivatalosan ideillesztett fénycső voltának — nem akadályoznák a szükséges világosság bebocsátását. A kelet felé eső homlokzat 8 termet foglal magában. Azon korszakban — midőn építve lettek — teljesen megfeleltek a tanügy-követelte kívánalmaknak; de ma már a 6 osztályú gimn. igényeit sem elégíthetik ki, miután az osztálytermeken kívül csak a tanári könyvtár a természetrajzi szertárral együtt és a tanári szoba, mely egyuttal fizikum-muzeum is, szorong az intézetben. Hol van

a rajzterem, tornaterem; hol egy diszterem stb. ? Északi és déli részén van még 2—2 fülke; az emelet északi fülkéje ifjusági könyvtár helyiségül, a déli ócska holmik raktárául szolgál; a földszinten pedig az intézet szolgálja nyomorog elég nagyszámu családjával. A nyugati homlokzat magában foglalja a széles és kényelmes folyosókat a középponti kiszögeléssel, mely fölött kis tornyocska pihen s széphanjú csengetyűjével vidáman hívogatja a tanuló ifjuságot a tudományok szerény hajlékába. Készen volt tehát az akkori igényeknek megfelelő, államköltségen emelt épület s ma már 70 éve hirdeti az emberiség boldogítására vezető vallás-erkölcsi, tudományos és hazafias igéket. Az épület fentartása, renoválása a kegyes-tanítórend nyakába szakadt; jöllehet az újabb alakulások szerint legalább egyharmadrészben az állam is, mint ilyen érdekelve van.

De szóljunk intézetünk iránt nyilvánuló azon érdeklődésekről, melyek a nagy közönség figyelmét, már ideköltözésünk hajnalán, reánk irányozták.

Már *Sivulcskynak* 22 és fél évig tartó igazgatósága alatt intézetünk szép hírneve széles körben felidézte az érdeklődést minden osztályban. Még a legmagasabb állású egyének is adandó, alkalommal kedves kötelességüknek ismerték meg látogatni az intézetet; mely körülmény tanügyi életünk szellemének edzésére, a lelkesültség nevelésére nem csekély befolyással volt.

Első látogatónk volt 1792. aug. 13-án *Ürményi* József, királyi személynok s a tanügyek legfőbb igazgatója, ki mint kormánybiztos, a *szempléni főispán*, b. *Orczy* József, beigtatásával levén megbizva, alkalomilag nem mulasztá el intézetünket magas látogatásával megtisztolni.

1798. febr. 12-én *Szentiványi* Ferenc kincstárnok és Sárosvármegyének örökös főispánja, hivatalos ügyben megfordulván *Zemplén* vármegyében, kész örömmel tévé meg látogatását.

Ugyanezen év október havában gr. Batthányi József bíboros, Magyarország hg. primása, szerencsétlenül bennünket. Megnézte előbb a vármegyei archivumot, azután átjött a piaristákhoz; megsejmelte a régi épület újabb építkezéseit; a kollégiumot, templomot. Egy egész óráig beszélgetett az igazgatóval és a tanári karral tanügyi állapotaink és egyéb körülményeink felől, mialatt nagy sokaság gyűlt össze a kollégium kapuja előtt.

Hogy a kíváncsi nép előtt itt időzésének napját emlékezetessé tegye, nagyúri kedvteléssel 550 forintot szórt el közöttük csupa huszasokban.

1800-ban gr. Eszterházy József, főispán többek kíséretében jelent meg. 1803. jul. 17-én ugyancsak gf. Eszterházy József, mint helytartótanácsos, a tanulmányi ügyek elnöke, Beregvármegyéből visszatértében, hol gr. Schönborn, a vármegyei főispáni székbe iktatta be, fordult meg házukban és intézetünkben; részint, hogy udvariassan viszonzza az igazgatónak budai látogatását, részint, hogy a tanulói ifjúság elömeneteléről személyesen is meggyőződjék. Különben is rendünknek nagy tisztelője lévén, valahányszor ügyünk a helytartótanács-hoz került, ő volt első sorban a leghatalmasabb pártfogónk. Nagy kegyelettel emlegeté mindenkor Tarnóczy atyát, ki gyermekéveiben nevelője vala, s mint igazi vezérszavak kalauzolója őt a tudomány és erkölcs rögző utain. Ez alkalommal a rhetorikában Kiss Márton tanár üdvözölte; utána az osztály egy kitűnő növendéke, Gergelyi Mátyás. Ezen üdvözléseket öccsiája kegyesen fogadván, válaszában az ifjúságot a tanári kar iránt tanúsítandó tiszteletre és hálára, kitartó szorgalomra, az erkölcsi élet követésére, a tudományok, a haza és király iránt való szeretetre buzdította. Végül kifejezé örömet és meglepődését a tapasztaltak fölött. Ugyanekkor, mint újságot felemlíti, hogy rövid idő múlva változás álland be a tantervben, amennyiben az elemi iskola III-ik osztálya a gimnáziumhoz fog csatoltatni és így a gimn. 6 osztályu lesz. A ma-

gas vendég tiszteletére jul. 20-án diszebédet adott a házfőnök, melyen Zemplénvármegyének kitünőségei, a vármegyei magisztratus, több helytartótanácsos, hárman a bécsi kancelláriától, szám szerint mintegy 60-an vettek részt. Jelen volt: Sztáray gr. Vecsey br. Luzzénszky br. Okolicsányi alispán, Jekelfalussy, Perényi br. Barthodeiszky konziliárius stb. A barátságos ebéd, tokajival és igazi magyar vendégszeretettel fűszerezve, kellemes hangulatot rögtönzött és később is a szellemi élvezetek mellett a piaristák vendégszeretetére kedvesen emlékeztek vissza.

A kegyelet és hála a gyenge ifjúság szívének legszebb virága, mi annál nagyobb gondal ápolandó, mert — Kölcsey szerint — az erkölcsi világban is a legritkább tűnemény. A tanári kar szent kötelességének tartotta mindenkoron figyelmét ezen annyira becses üvegházi növényekre fordítani. Ebből kifolyólag megragadott minden alkalmat, hogy az ifjúság figyelmét, háláérzetét első sorban azokra irányozza, kik áldozatkészségek és társadalmi állásuknál fogva hivatva vannak a tudományok ápolása által a szellemi élet felvirágozását előmozdítani. Ez szolgált okul, hogy előkelő állású egyének, vagy a művelt publikum tiszteletére és mulattatására színelőadásokat, *pásztorjátékokat* tartottak. Sz. Alapítónk névünnepének évfordulóján kívül, különösen a főispáni beigtatások, a vármegyegyűlések, igazgatói névnapok szolgáltatták majdnem mindig a kitünő alkalmat. Így a többi között 1805. aug. 31-én Kal. sz. József tiszteletére az éppen együttlevő vármegyei előkelettség mulattatására pásztorjátékot produkáltak, mely a legnagyobb élvezettel és teljes megelégedéssel tölté el a jelenlevők kedélyét. Lónyay Gábor alispán élén az egész vármegyei tisztikar részt vett az ünnepségen. Ezen kívül nagy férfi és hölgy közönség. A mű szerzője: Dombi Mihály, tanár.

1807. márc. 18-án ismét gr. Eszterházy József főispán látogatása van feljegyezve, ki meg-

előzvé az igazgatónak udvarias dolgokban közmondásszerű páratlanságát, névnapjának előestéjén a kollégiumba jött, megtekinté az egész épületet, majd a rektorhoz megy és meleg szavakkal üdvözi névnapja előestéjén. Utána jöttek a vármegyei notabilitások, kik hasonlóan kifejezést adtak jó kívánataiknak. Az igazgató megilletődve köszöné meg az urak leereszkedését s mindnyáját meghívja az ifjak által *magyarnyelven* előadandó pásztorjátéokra. Az előadást, *Kiss* Ignác tanár vezetése mellett, szép ének kíséré. Az ünnepség után *Szűtszky* a tanári kar s egyes kiválóbb és előkelőbb ifjak társaságában a vármegyeházhoz, a *főispán* lakására siet, kötelességszerűleg és viszonzásul üdvözlendő ő *nagyméltóságát* ugyancsak névnapja alkalmából. Az ifjuság az ünnepelt érdemeit diszkrét ményekkel is magasztalá.

Ugyanazon évben Sz. Alapítónk ünnepét is a szokásos fénynyel tarták meg. Nem hiányzottak akkor sem a *magyarnyelven* előadott pásztorjátékok, a melyeknek diszes közönségét ugyancsak a megyei intelligencia képezte, kik nem győzték köszönetüket és hálájukat eléggé tolmácsolni az intézet igazgatóságának. A mű szerzője *Kiss* Ignác, tanár. Ily előadások későbbben sem szűnnek meg egészen; p. o. 1819-ben *drámai előadást* tartanak a második félévi vizsgálatok alkalmával; 1840-ben *Vindiss* tanár által készített pásztorjátékot adnak elő *Grosser* tartományi rendfőnök tiszteletére.

1810. aug. 10-én *Rajner* fg., *Ferenc* császár és apost. kir. testvérének látogatása nevezetes. Tanulmányi útjában betért *S.-a. Ujhelybe*, s miután a vármegyeházán megtekinté az archivumot, egyenesen a kollégiumba jött. Az igazgató a kollégium előtti cinteremben, nagy sokaság jelenlétében, hazafias beszéddel üdvözölte, mit a fhg szívesen fogadván, kis pihenőre az igazgató lakására tért. Rövid félórai társalgás után megszemlélte a második emeleten levő iskolákat, a házi könyvtárt; megdicsérte a ház tisztaságát, az iskolának

helyes berendezését, a könyvtár gazdagságát s a könyvek ügyes elhelyezésében nyilvánuló gondosságot stb. Látogatásának befejezésével az igazgatót ebédre hívta a vármegyeházához, melynek végeztével 2 és fél órákor *Tokajba* távozott.

Ezen felhozott példákból is szembetűnő, hogy intézetünk létezése első 30 évében, midőn még kénytelen volt a klastromépület kimértebb termeiben szorongani, nemcsak szerencsésen átesett a kezdet nehézségein, de a nagy közönség kellő méltánylását éppen úgy kiérdemelte, mint egyes magas látogatók teljes elismerését; 1820 után pedig, midőn a gimnázium az akkori követelményeknek megfelelőleg elég kényelmes helyiséget nyert, több alkalommal szerencsétlété az intelligens közönség az intézetet nagyrabecsült látogatásával.

A máig letűnt 70 év alatt az új épület sok magasztos és lélekemelő eseményeknek és ünnepeknek volt szintén szemtanuja, melyekből a legélénkebben kiviláglik, hogy azon időkben, míg egyrészt a nagy közönség melegebben érdeklődék a tanügy iránt, másrészt intézetünk is jobban össze volt volna forrva az ő érdekeikkel épúgy, mint a politikai élet hullámvázásaival. Mintha minden tényező, mely hazai állapotaink folyását éber figyelemmel kíséré, ösztönszerűleg vonzódott volna egymáshoz és közakarattal iparkodtak volna megvalósítani a szent célt, mely hazánk anyagi és szellemi életének felvirágoztatását elsőrendű szükségnek tartotta. Ez az oka, hogy valahányszor valamely feltűnőbb *vármegyei mozgalom* mutatkozott a látóhatáron, a mieink is neki melegegtek és érdeklődéseiket hozzájuk méltó módon: *buzdító hazafias beszédek tartása, vagy más szellemi termékek: költemények által törekedtek megörökíteni*. Viszont a nagy publikum is melegebb és őszintébb érdeklődéssel volt ügyeink iránt; mert jól tudta, hogy mi vagyunk a nemzet napszámosai, s így oly ügynek állunk szolgálatában, melytől igen sok függ, hogy a jövő nemzedék a hazát szeretni, érte lel-

kesülni s áldozni tanuljon. A mi szerepünk lényegileg nem változott ma sem; de az időviszonyok annyira megváltoztak, hogy ma már az életben a politikai dolgok iránt vajmi kevesen érdeklődnek; továbbá az emberekben kevés az idealizmus, de annál több az önző materialisztikus hajlam.

Ezeket megemlítve, felhozhatom az 1825-iki vármegyei ünnepséget, midőn május 8 án *Szilassy* József, a vármegye adminisztrátora, meglátogatta a vármegyét. Az intézet igazgatója, *Tamásy* József, a tanári kar élén s több kiválasztott előkelő ifjával tiszteletgett az adminisztrátor urnál; szép hazafias beszéddel üdvözölve, a tiszteletére irt magasröptű latin és magyar költeményeket neki átnyújtá. A latinnak szerzője az igazgató volt, a magyar alkei ódát pedig *László* Alajos, az ékes szólás tanára írta. Mindezek az adminisztrátor urat nagyon meghatották; hasonló szellemben válaszolva megígérte, hogy hivatalos dolgainak befejezése után nem fogja elmellőzni intézetünk meglátogatását. Szavát beváltá s a tapasztaltak fölött legnagyobb megelégedését nyilvánította. Az igazgató iránt való tiszteletének pedig az által adott kifejezést, hogy őt *Zemplén*-vármegye táblabírájává nevezte.

Nagyrabecsülésének nyilatkozatai kitűnnek *Pestről* a házfőnökhöz irt soraiból is. E levél így hangzik.

Admodum Reverende Dne Rector et Assessor
mihi singulariter colende!

Dum praeter Relationem, quam Suae Serenitati Caeo Regiae Domino Regni Palatino, de Functione mea Zempleniensi, et inter reliqua insigni profectu Juventutis sub exemplari directione Adm. Rendae DVrae in Gymnasio S.-a.-Ujhelyiensi educatae, quem mihi cum solatio experiri licuit, praestiti; non neglexi sub hodierno, Suae quoque Celsitudini Domino Regni Primati, recte nunc Budae commoranti, ea, quae expertus sum Humanitatis testimonia erga me per Act. RR. DD. Docentes, ac Studiosam Juventutem Illustris Gym-

nasii PP. a Piis Scholis Ujhely manifestata referre.
Cet. Qui in reliquo pretiosis affectibus commen-
datus distincto cum aestimio persevero.

Adm. Reverendae DVrae

Pestini die 31. Maj. 1825. Servus obligatissimus

Josephus Szilassy mp.

Ily elismerő és dicsérő iratot *Szilassy*től, többet találunk levéltárunkban; a többi között 1827. márc. 30-ról, melyben az *ujhelyi* tanári kar és ifjuságról igen szépen nyilatkozik.

Ugyanezen év jun. 5-én mélt. *Cseh* István, kassai püspök kiszolgáltatta a bérmalás szentségét s látogatá meg az intézetet.

Az elismerés és hála még fonságesebben nyilvánul, midőn rendünk *Zemplén*-vármegyében, *Tokajban* történt megtelepedésének, illetőleg az alapítvány elfogadása és III. *Károly* király által történt megerősítésének *százados* ünnepségét ültük 1827-ben.

Jul. 29 ike fényes lapja házunk történetének; de fényes lapja az *Zemplén*-vármegyének is, mely a nevelés, a műveltség iránt való kitünő érdeklődésének, finom tapintatának éppen az által adta legfeltünőbb tanubizonyosságát, hogy az ünnepséget kiemelve szerény mozgalmi köréből, univerzálissá tette; megmozdult az egész *vármegye* s valláskülönbség nélkül kivéve részét mindenki az ünnepségből. A program szerint kora reggel 5 és fél órakor volt az első szent mise; innét kezdve minden félóránban egész 10-ig. Ekkor kezdődött az ünnepies sz. mise, mely fényes segédlettel és és mozsarak durrogása közepett tartatott meg. A misét *Viczmándy* Lajos, prépost és helybeli plébános vezré. Az evangélium eléneklése után *Molnár* András, *tolcsvai* plébános és kerületi esperes lépett a szószékre s az ünnepségnek megfelelő kitünő *magyar* sz. beszédet mondott, mely utóbb nyomtatásban is megjelent. Szól a nevelés becséről; az sz, értelem és a szabad akarat fenséges voltáról sszehasonlítva az alantas állati ösztönnel; kifejti,

hogy csak az ember maga a világon az igazi tanuló lény, minthogy esze nemcsak tulajdon tapasztalásai által, hanem az idegen tapasztalatoknak összeszerzése által is nevelkedhetik; az állat ellenben mindjárt kicsinységétől fogva tud mindent, a mi nemének fentartásához és céljaihoz tartozik. Görög és római dús példákkal illusztrálja a klasszikus műveltségű férfiú a nevelés szükséges voltát; kimutatja, hogy az emberi társadalomnak a *«legszükségesebb, a leggyönyörűsebb és leghasznosabb»* a tudomány. Magasztalja a tudomány minden ágát, melyekhez csak alapos mesterek vezetése útján lehet jutni; de itt megvallja, *«akkor szeretem a tudományt, ha a jó erkölcs volt a dajkája s szeretet az éhítőmestere»*. Végül a tokaji ház alapításáról, az alapítók nemes intencióiról, a kegyes tanítórind magasztos hivatásáról s ennek egy század alatt a vármegyében gyűjtött kiváló érdemeiről szól. A jól felfogott és helyesen kidolgozott beszéd igazi szónoki ékesszólással, nemes páthosszal előadva felvillanyozá a fényes társaságot, mely vallásfelekezeti különbség nélkül vett részt az istentiszteleten. Mise végével *Te Deum*. Egy órákor volt az ebéd, melyre 150 vendég volt hivatalos. Zemplén vármegyének előkelő világa, számos mágnással, élükön *Brezenheim* Ferdinánd hggel, volt itt szemlélhető. Ezeken kívül *Vilmos* porosz király nevét viselő lovas ezred tisztikara; továbbá számos egyházi és világi notabilitás. Ebéd alatt nem hiányzott a kitűnő cigányzene. Megered a toasztok végtelen árja, miközben az ünnepség alkalmára készített versek osztattak szét a vendégek között. Ezek egyikét, a latint,¹⁾ *Tamáty* igazgató készítette; a magyart²⁾ pedig *Tóth* Lőrinc tanár. Ugyanezen al-

¹⁾ Carm^{en}, 9mo dies Inductionis Schol. Piar. in I. Cotentum Zempliniens^{em} Post elapsum Seculum recolitur; Deoque grates cutu votis persolvuntur. S.-a.-Ujhelyini die 27 Juli a^o 1827.

²⁾ A Kegyes Iskolákuak Tekintetes Nemes Zemplén-vármegyében eltöltött Százados ünnepére. Sz. Jakab havának 27-én, 1827-ik esztendőben.

kalomra *Felső-őzori és kohanóczi Ottlik* János, csász. és kir. penzionált kapitány, rendünknek és házunknak buzgó tisztelője, is készített egy kiváló szépségű clégiát. Délután 6 órakor fényes közönség gyült össze a gimn. egyik termében, hol az V ik osztály tanulói színi előadást tartottak: t. i. *Metastasio* olasz költőnek egyik drámáját, „*Ábel halálát*”. *Döme* Károly *pozsonyi* kanonok által olaszból magyarra áttett darabot adták elő nagyszámú, mindkét nembeli diszes vendégkoszorú előtt. Az előadás igen jól sikerült és a válogatott közönség méltánylásával találkozott. Kilenc órakor a vármegyeház nagytermébe vonult a publikum, hol *Zemplén*-vármegyének nemes ifjúsága, s legnagyobb részint hálás tanítványaink, az ünnepség méltó berekesztésére fényes bált rendezett, hogy jogos óhajához képest kivegye illető részét az ünnepségből a gyengédebb nem is. Az egész vármegyének mindkét nembeli virága találkozott itt egymással. A mulatságnak a hajnali órák vetettek véget. E szerint valódi örömmel, igazi jó kedvvel ünnepelte meg a nemes vármegye kebelében eltöltött időnknek százados évfordulóját.

A vármegye háláját, a szellemi elismerések özönén kívül, anyagilag is kifejezé már előbb, midőn máj. 8 án tartott vármegye gyűlés alkalmával, méltányolva az ujhelyi piaristák kiváló érdemeit, évenként 50 öl tűzfát utalványoz örök időkre, mely határozat hogy kellő nyoma legyen, a vármegye protokollumába is bevezettetett. *És ez itt bizonyára meg is van!* De sajnos másutt nincs! Mi volt az oka, hogy ez őszinte és nemes ajánlat mindjárt az első években megfeneklett... bizonytalan? Akadályra talált-e utóbb a vármegyénél valami ok miatt? Vagy a mieink hanyagolták el az ügyet, midőn a fának évenként való kiutalványoztatását nem sürgették... nem tudom; de az egészen bizonyos, hogy ennek házi számadásainkban semmi nyoma.

Mint kiváló mozzanat és emlékezetre méltó

esemény szerepel nemcsak *Zemplénvármegyében*, de intézetünk történetében is *Majláth* Antal gf.-nak, a főispáni székre történt beiktatása 1830-ban. Mielőtt székét elfoglalta volna, tiszteletére a vármegyéből egy küldöttség sietett *Budára*.

E küldöttségnek egyik tagja volt *Tamáty* József igazgató is. A küldöttség jun. 7-én tiszteltgett a főispánnál, a budai várban, hol *Dokus* László, vármegyei főjegyző, ékes szavakban tolmácsolá a vármegye örömét s magasztalá a kitünő férfiú érdemeit. Válaszában *Majláth* gf. kijelenti, hogy szívének minden dobbanása valaminth eddig, ezután is a haza javára, a közjóra lesz irányozva.

Aug. 4 én történt az ünnepies beiktatás *Majláth* gf. személynök által. A székhelyre való bevonulás a vármegye előkelőségének fényes bandériuma, s a vármegye fiaiból álló, diszkiszeretűl kirendelt *Vilmos*-huszárok részvéte mellett történt. A bandériumot *Luzsinszky* János br. vezette és üdvözölte a főispánt a határnál. Zenészó és mozsarak durrogása s megszámlíthatatlan díszes fogatok kísérete mellett vonult a vármegye házára. Előbb a város nevében *Pólya* Ferenc, városi főjegyző üdvözölé; a felállított diadalkapunál *Vay* Miklós br., majd *Dokus* László, a vármegye nevében. A különféle deputációk között megjelent a gimn. igazgató is, a tanári kar és a kollégium konviktoraik élén, s nem közönséges szónoki beszéddel üdvözölte az ünnepeltet, kinek a meghatottságtól könnyek peregtek szeméből. Visszaidézte lelkében ifjúkori emlékeit, midőn konviktusunkban bátyjával, *Józseffel* együtt, öt éven át oktattatott a vallás, a haza s a tudományok szeretetére, s mindannak követésére, melyeknek összoglalatja a szép, jó és igaz fogalmaira vezethetők vissza. Lelekésült szavakkal vallá magát a rend tanítványának s oly nagy hála érzéssel magát kötelezve, a mit sohasem fog kellőleg megköszönhetni. A legnagyobb kegyelettel emlékszik meg tanáraitól, kik őt gyengéden

szerették, gondosan ápták s nagy buzgalommal oktatták; csak is annyi jó akarat mellett válhatott azzá, a mi. Érti, hogy képtelen annak kifejezésére, mily hálával tartozik rendünknek s e hálát haláláig hűen megfogja őrizni szívében. — Estve a város fényesen ki volt világítva, különféle transzparentek és s legkülönbözőbb feliratok emelék az ünnepség jelentőségét. Ez alkalommal két verszet által is kifejezték a *piaristák* hódolatukat. A latin az igazgató tollából mézként folydogált, *magyart* pedig *Tóth* Lajos 6-ik oszt. tan. készítette. Igazi örömünk csak akkor vált határtalanná, midőn hivatalos dolgai elvégzése után házunkat és gimnáziumunkat meglátogatta. A gimn. kuszóben a direktor ékes latin szónoklattal fogadta; az iskolában *Barkóczy* Ferenc br. VI. oszt. tan. latinul, *Marschalkó* Leo IV. oszt. tanuló pedig *magyarul* üdvözölte. Itt újból meghatottan válaszolt a főispán; ismét felújítá lelkében az itt kellemesen töltött ifjuéveket; buzdítá az ifjakat a szorgalomra, munkára, a jámbor életre mert csak így fognak egykoron a királynak, szeretett hazánknek hasznára, a szülők, rokonok és barátok örömére válni. »Tiszteljétek fiaim és szeressétek a tanári kart, kik oly sokat fáradoznak az ifjúság jólétéért.« Távozásakor lelkesen megéljeneztek.

1832 máj. 6-án tartá *Palugyai* Imre *kassai* püspök, installációját. Megjelentek tiszteletére *Tamásy* igazgató és *Tóth* Lajos tanár is. A rendes üdvözléten kívül még 2 diszköteménynyel t. i. egy latin és *magyarul* kedveskedtek házunk nevében az ünnepeltnek.

1840. júl. 28-án *Szerencsy* István, kir. személynök, *Dókus* László kíséretében látogató meg intézetünket. Az igazgató a gimn. ajtajánál latinul üdvözölte, mire nyájas szivességgel válaszolt; kijelentvén, mily nagy tisztelet és becsülésben áll a piaristarend a királynál s mennyit köszön e rendnek a haza. Az osztályba menvén egyik unokája: *Horváth* Imre, III. oszt. tan. által, *magyar*

beszéddel fogadtatott, ugyan ő a vendég távoztakor ismét *magyar* beszédet mondott. A személynök nagy lelki örömmel hagyta el az intézetet.

1842. aug. 3-án *Péchy* Manó gr. látogatása van följegyezve, ki az intézet megtekintése után hosszasan időzött a könyvtárban.

1851. máj. 12-én *Kunszt* József, *kassai* püspök, kiszolgáltatta a bérálás szentségét, mely alkalommal a kollégiumot és gimnáziumot meglátogatja. *Hindy* Mihály igazgató latin beszéddel üdvözl. Az ifjúságot a tudományok tanulására, jámborságra, erkölcsös életre buzdítja, hogy *engedelmes jó polgárokká* válhassanak.

1855. júl. 4-én *Fábry* Ignác, *kassai* püspök, a primás által kinevezett apostoli vizitátor, jött Ujhelybe; részint hogy a bérálás szentségét kiszolgáltassa, részint hogy a rendünkben minden áron sürgetett reformot keresztül vigye. Ez kifolyása volt *Scitovssky* János hg. primás elnöklete alatt még 1853. szept. 9, 10, 11. napjain tartott *váci* káptalannak, melyet a primás IX. Pius parancsából hívott egybe, hogy a kegyestanítórendet szigorú reformoknak vesse alá. A gyűlés meg is tartatott, jegyzője volt *Prichenfried* József. Az egész reformáció, mely szigorú asketikus életre akarta szorítani a rendi tagokat, nagy ellenzésre talált; hatalmas argumentumok emelkedtek fel s napnál világosabban bizonyították, hogy *a piarista rendnek nincsen szüksége semmi új törvényre*; a rend, ha saját kitűnő konstitúcióját szem előtt tartja, az ifjúság vallás erkölcsös nevelésének hazaszerezett párosult buzgalommal eleget tesz: *nem szorul semmiféle reformra*. Sőt *Katona* Dénes tollából erős ellenírat látott napvilágot, mely bizonyítani iparkodik az egész intézkedésnek felesleges voltát és a mi viszonyaink szerint ennek tarthatatlanságát. Minőn ezen egész intézkedés politikai háttérből származott éppen úgy, mint már előbb az 1822-iki, midőn *Rudnai* Sándor, primás elrendelte, hogy az egyházi megyék székhelyén tartandó gyűléseken

úgy a világi, mint a szerzetes papság disciplinárius ügyei tárgyalassanak, — a gyűlés határozatai reánk nézve papíron maradtak s érvényben sohasem voltak. Maga *Fábry* Ignác püspök is inkább csak a reáruházott szigorú kötelességnek kívánt megfelelni, mint a gyűlés határozatait komolyan sürgetni. Mint a s. a. ujhelyi gimnáziumnak volt növendéke, nagyon jól ismerte a piaristákat, nagy kegyelettel volt a rend iránt, jól tudta, hogy a kényszerzubbony nem az a díszöltözék, melyben a társadalom számára szabad és hasznos polgárokat lehessen nevelni. Alkalmilag meglátogatta az intézetet, tiszteletére zene és *pásztortörténet* tartatott. Utóbb, emléket megörökítendő, 500 flos miszalapítványt is tett egy évenként júl 29 én mondandó sz. misére.

A sötét abszolút korszak letűntével 1860-ban házunk egy kis politikai ünnepségnek is volt tanuja, a mennyiben *Andrássy* Manó gr. főispánsága és *Komáromy* József alispánsága alatt a vármegyei értelmiség nagy ebédlőnkben hazafias gyűlést tartott.

1889. év tavaszán *Molnár* István főispán ő méltósága, szept. 9-én pedig *Bubics* Zsigmond, kassai püspök ő méltósága, *Desssewffy* Sándor kanonok (jelenleg csanádi püspök) őnagysága kíséretében látogatta meg az intézetet. Szívhezsaóló buzdító beszéddel lelkesíté az ifjúságot kötetelmek pontos teljesítésére, a vallás és egyéb tudományok lelkiismeretes tanulására, a haza és király szeretetére.

Ezen kiválóbb magánlátogatásokon kívül a tanmenetnek, az intézet külső és belső életének, a tanári kar és az igazgató működésének, szóval az egész tanügynek állandó szemmel tartói a *kerületi főigazgatók* valának. Intézetünk úgy mint ma, akkor is, a kassai tankerülethez tartozott. Ha nem is minden évben, de minden 2—3 évben iparkodtak személyesen is meggyőződést szerezni az ifjúság előhaladásáról. Ezek a látogatások a 19-ik század

zadtól gyakoriabbak lesznek s csaknem minden évben ismétlődnek. Állásukhoz illő komolysággal, éles megfigyeléssel feleltek meg mindenkoron hivatalos kötelességeiknek. Megtették észrevételeiket a konferencián; nem maradt el a dicséret; de a felmerült hiányok iránt sem voltak közönyösek. Gazdag tapasztalataik tárházából szedték elő az irányezsméket; melegen ajánlgaták, miket az ifjuság testi és szellemi kiképeztetésére nézve szükségeseeknek vagy hasznosoknak tartottak.¹⁾

Hogy a főigazgatói látogatások nem minden évben ismétlődnek vala: ennek okát részben azon biztos megnyugvásban kell keresnünk, mely szerint a tanügyek legfőbb intézői igen jól tudták, hogy a kegyes-tanítórend kormánya úgy hivatása, mint rendi konstitúcióink erejénél fogva bizonyos időszakokban erkölcsileg kötelezve van az egyes kollegiumokat, intézeteket hivatalosan meglátogatni. Ezek a már említett »*Canonica visitatio*«-k. Ily esetekben a gondos rendfőnök figyelmét semmisem kerüli ki, nyilvánuljanak az előnyök vagy esetleges hiányok akár az anyagi, akár a tanügy szellemi életének mezején. A látogatások szigorú természetűek s céljokat tekintve párhuzamosak valának a főigazgatói látogatásokkal.²⁾

¹⁾ Ez a »*suprema inspectio*« Mária Terézia korában létesült. Az első főigazgató volt Páchy Gábor világi (1776—1786), utána jött Török Lajos, gr. vil. (1786—1799). 3. Sahlhausen Mór br. vil. (1796—1811). 4. Szuhányi Ferenc, egri m. pap (1812—1821). 5. Udránszky Dániel, szepesi kanonok (1826—1836). 6. Richter Alajos, jászóvári prépost (1836—1849). 7. Plath János, vil. (1849—1851). 8. Nyirácz Ignác, székesfehérvári m. pap (1852—1858). 9. Schmidt Szörény, benczerendű (1858—1862). 10. Morovics Márton vil. (1862—1865). 11. Demkó Imre vil. (1865—1866). 12. Juhász Norbert cisztercita (1866—1887). 13. Szieber Ede vil. 1887.

²⁾ Ily látogatást tartott Ujhelyben Perczel Imre rendfőnök, Lihán Paulin titkárával 1791 jun. elején és 1793 május végén; Perczel Imre rf., Verner Zsigmond tkval 1794 júniusban; Pálya István rf., Verner Zsigmond tkval 1798 májusban; Dományi Márk rf., Hegedüs A. tkval 1805 június közepén; Egerváry Ignác rf., Hegedüs A. tkval 1807 júliusban; Bolla Márton rf., Hegedüs A. tkval 1812 június végével; Bolla M.

Intézetünk százados életében előfordultak még különféle mozzanatok, melyek vagy közös vagy helyi érdekességüknél fogva feljegyzésre méltók. Ilyenek p. o. a kormányzat, egyes intézkedések, események, melyek a szellemi életnek, tanügyünk lendületének emelésére vagy gátlására, befolyással voltak. Ilyenek továbbá a nyelvi kérdés, tanrendszer, módszer, fegyelem stb.; mind oly körülmények, melyek az egész képnek megvilágításához okvetetlenül szükségesek. Mielőtt egyikkel-másikkal tüzetesebben foglalkoznánk, lássuk legelőször is a nyelvi kérdés*.

Már említettem, hogy a múlt század tanügye a latinnyelv mostohaanyasága mellett nevedett; de *Mária Terézia* hosszú uralkodása alatt a *németnyelv* is erősen megizmosodott annyira, hogy az általa alapított tanintézetekben p. o. a *selmeci* bányász-akadémiában, a *váci* Tereziánumban nem *latin*, annál kevésbbé a *magyar*, hanem a *németnyelv* volt az előadás nyelve. De az is igaz, hogy a magyar nyelvű nemzeti kultúra iránt nagyon kevesen érdekődtek különösen azon osztályokban, melyek hivatalba lettek volna a magyar nemzeti nyelvet aléltságából új életre ébresztetni. Az 1764-iki országgyűlésen a rendek hálijukat fejezik ki a királynőnek anyai gondoskodásaért, melylyel a nemzet művelődését előmozdítja. Pedig ez a műveltség korántsem volt *magyar*.

II. *József* alatt a németnyelv hullámai még inkább felduzzadnak és *elnyeléssel fenyegetik a nemzeti nyelvet*. De ezen erőszakoskodás szüli a reakciót. Alig hunyta be szemeit II. *József*, minden intézményei kártyavár gyanánt hullanak össze s

rf., Róth Mihály tkval 1819 jun. elején; Grosser János rf., Jaeger Ferenc tkval 1833 jul. elején és 1840 jun. közepén; Nagy Péter rf., Jaeger Ágoston tkval 1855 májusban; Purgstaller József rf., Jaeger Ágoston tkval 1860 jun. elején; Somhegyi Ferenc rf., Petlanovits Alajos tkval 1869 júliusban; Kalmár Endre rf., Fekete Endre tkval 1881 június első felében.

tűntek el mindazon intézkedések és emlékek megsemmisítésével, melyek a *kalapos-királyra* emlékeztettek. Természetes, hogy a vármegyék mentek elől e tekintetben is. 1790 márc. 6-án itt is egy hivatalos büszke deputáció jelenik meg *Kossuth* László elnöklete alatt, mely tudtára adja az igazgatónak, hogy ezután sem a latin, sem a nemzeti iskolákban tandíj nem fizettetik, s a tanárok eltiltatnak a *németnyelvű* előadásoktól. Ezen erőszakoskodás veri fel álmából az elsatnyult nemzeti szellemet oly annyira, hogy az 1790. országgyűlés hitlevél tervezete a feltételek közé felveszi azt is, hogy a király kötelezi magát a közoktatás előmozdítására és a tanügyet a nemzeti nevelés általános elvei szerint igazgattatja honfiak által. Ez a kívánság, mint sok egyéb hasznos reformtörekvés, csirájá elveszett. A kiküldött bizottság a *Mária Teréziától* kiadott »*Ratio educationis*« alapjára helyezkedik: meggyökeresednek lábai s a 90-ik országgyűlés hangjai csak 50 év múlva hatják át igazán a nemzet tömegét s valósítják meg a rég óhajtott reformot. Pedig *Kazinczy* már régen hangoztatta vala ezeket a szép igéket: »*Nyelvében él a nemzet!*«

Eszerint a 90-ik országgyűléstől a 19-ik század első felében is a latinnyelv uralkodik egész közoktatásunkban. Meg volt ugyan a lelkesedés éppugy mint a *magyar* öltözékkel való tüntetés: kívánták, hogy a *magyarnyelv* a nyilvános iskolákban taníttassék. Azonban a koronázás után kialakszik a szalmatűz s az elnémetesedett urak hátat fordítottak a magyarság ügyének; s még azt is híresztelték, hogy az udvar nem örömet látná az élénk nemzeti szellemnek folytonos ápolását; míg mások azon időre javasolák halasztani a *magyarnyelvnek* hivatalossá tételét, midőn azt az új nádor, s maga a király is, érteni fogják. Az országos bizottságnak kiadott nemzeti nevelés általános elveit tartalmazó javaslat az országgyűlésen nem tárgyalatott; de a munkálat több része módosításokkal, mint királyi rendelet, megjelent 1806-ban,

mint egy újabb „*Ratio educationis*” s ez 1848-ig alapja volt Magyarország közoktatása szervezetének; hatása azonban a protestánsok iskoláira nem terjedt ki. —

Ezen új „*Ratio educationis*” keretében is a latinnyelv foglalja el az első helyet; mint segédei szerepelnek a *magyar és németnyelv*; rangban tehát a *magyarnyelv* már előbbre haladt; de azon jogát kívívni, hogy mind a 6 osztályban mint rendszeres tantárgy magyar előadási nyelven taníttassék, nem sikerült. A *magyarnyelvtan* nem található a tanításra kijelölt tankönyvek között. A felsőbb iskolákban: a liceumok és akadémiakon kötelező tantárgy volt azokra nézve, kik közhivatalba akartak lépni.

A rendszertől tehát nem sokat lehetett várni a *magyarnyelv* ápolását illetőleg; s ha mégis történt valami: az a nekibuzdult nyelvművelő társaságok, egyes lángkeblű írók és lelkes tanárok műve volt inkább, mind a rendszeré.

Sohase döngették ezt a korhadt rendszert a *magyarnyelv* érdekében merészebben, mint *Jelsőbűki Nagy Pál* az 1807-iki országgyűlésen. Ragyogó ékesszólása elragadta hallgatóit. Az a magasztos elv, hogy a nemzetiség fontosabb az alkotmánynál is, mert az elveszett alkotmányt vissza lehet szerezni, de a nemzetiséggel elhal a nemzet is, tüzet gyújtott még a jéghideg keblekben is. Az 1811-ik országgyűlésen is élénk viták folytak a *magyarnyelv* érdekében. Ezután az országgyűlések lassanként elnémultak; eddig sem igen szolgáltak másra, minthogy a folytonosan szerencsétlenül viselt francia háborúra a szükséges katonajutalékokat, adókat, szubszidiumokat megszavazzak; minden más tárgy csak mellékes szerepet játszott, az udvar által sállagnak tekintett, mondhatni kénytelenségből türetett. Ha mégis a jó indulatnak némi halvány sugarai mutatkoznak felülről, azok is többnyire a jövőre utaltak, ha t. i. a francia háborúk be lesznek fejezve. Ezek

befejezésével pedig általános álmoság vett erőt a népeken; nemzetünk is apátiába volt süllyedve 1825-ig. A sok akadály mellett maga a renditársadalom is utjában állott a nemzet érdekeinek, s elég különös, hogy 1826-ban p. o. *Zemplén* m. közgyűlésén még mindig a felett disputálnak: *vajjon a latin vagy a magyar nyelv legyen-e a közélet nyelve?*

De valamint a fejlődő természetet tavaszkor misem tarthatja többé vissza előhaladásában: úgy a *magyar nyelv* kérdése az iskolában épp úgy mint a közéletben utat tör magának, s már 1819/20-ban a magyar nyelv és irodalom rendes tantárgy lesz, *Verségly* nyelvtana alapján tanított heti 2 órában, de az előadás még mindig latin. A magyar nyelvet az 1832—36-ik országgyűlés közéletünk igen sok ágában felszabadítja nyomasztó bilincsei alól. Végre az 1843—44-iki országgyűlésen a nagy többség kívánságára végzésül kimondják, hogy a rendek tábláján mindenki *magyarul* köteles szólni.¹⁾ Ezen 1843—34-iki országgyűlés adta vissza a nemzetnek azon jogát, hogy végre használhatta saját nyelvét nemcsak a magánéletben, hanem a hivatalos világban is; diplomaciai nyelvvé lett akkor, midőn Európának többi művelt nemzetei már legalább 200 év óta é'vezék édes anyanyelvüknek kellemes csengését; simithatták, művelhették tettségük szerint, míg mi nemzeti dinasztia hiányában kedvet vagy jó példát senkitől sem kaphattunk; sőt szárnyaink meg lévén bénítva, az ős latin nyelv kivénült morzsáin elősködtünk. Az 1837/8 tanévben első ízben szólal meg a magyar nyelv az iskola falai között, a mennyiben a szent gyakorlatokon eddig kizárólagosan latinnyelven tartott sz. beszédek, valamint az évvégi nyilvános vizsgálatokon elmondott záróbeszédek és szónoklatok

¹⁾ A kegyes-tanítórend főnöke: *Grosser* János egy 1843-ban kibocsátott rendfőnöki iratában kívánja, hogy a tanárok a *magyar nyelv és irodalom* tanítására *nagy gondot* fordítsanak; de emellett a latinnyelvet se hanyagolják el. Intézeteinkben mind a kettőt gondosan tanítsák, *főszülten azonban a magyar nyelvre fektessenek.*

csak *magyarnyelven* tartattak. Az 1844. évi jun. 20-án 10433. sz. a. kelt kegyelmes udvari rendelettel, — azon évi 27215. sz. a. k. helytartótanácsi intézkedés szerint, tannyelvül az ország határain belül a *latin* helyett a *magyar* hozatott be; kivéve a »syntaxis ornátá«-t, rhetorikát, poézist és mithológiát, melyekre nézve egy ideig a latin nyelv fontartatott.

Igy állott a nyelvi kérdés az egész hazában. Magán kérdést az iskoláknál csak akkor csináltak belőle, midőn a szabadságharc elnyomása után oktatásügyünk teljesen a német befolyás alá került. Politikai bukásunk, az osztrák kormány nem éppen jó indulatu intézkedéséből kifolyólag, maga után vonta a nemzet szupremáciájának elvesztését is. Csak egy népnek tartottak bennünket is a többi között azon díszes mozaik keretben, melyet szép Magyarországnak nevezünk; a tót, szerb, román, szász stb. velünk egyenlő rangu lett, s beilleszkedett kényelmesen új otthonába; sőt nagyobb urrá vált, mert felülről is dédelgették őket.

Ekkor jött szóba minden egyes gimnáziumnak nyelvi kérdése is. A biztosított nemzetiiségi egyenjoguságnál fogva oktatási nyelvül a helybeli tanári kar a *magyaron kívül* mást nem választhatott, s ez által hazafias munkát végzett; s az elnyomatás napjaiban legalább akadály nélkül csepegtethették a gyenge ifjúság szívébe a magyar hazának épp úgy, mint a magyarnyelvnek szeretetét. 1859 után világosodni kezd; 67-ben pedig, a legújabb kiegyezés alapján, urává lesz ismét a nemzet önnönmagának s bölcs belátása szerint intézheti továbbra is közoktatásügyünknek teljes menetét.

Mint nem köteles nyelv 1827-től fogva szerepel a francia is; részint idegen bejáró egyének vezették, részint a rendes tanárok között találkoztott valaki, ki az ifjúság tudomány szomját e nemben is kielégíté. Ezen időben a *német nyelv* iránt való buzgalom már nagyon felohadt, kitűnik ab-

ból, hogy *Brandner* Lipót tanárnak kiváló érdemül tulajdonittatik, hogy egyeseket, különösen a ház konviktorait, 2 éven keresztül oktatja a német nyelvre.

Sivulsky halála után (1813 jan. 20.) *Subányi* György egy évig, *Nequassil* Mátyás 2, *Sümegh* Márton 4, *Presburger* Ferenc 3 évig állottak az intézet élén, kiknek kormányzata alatt intézetünk hajója csendesesen evezgetett a kijelölt irányban. Ezek után egy negyed századon át ismét jelentékenyen emelkedik az intézet hírneve; mi különösen azon kitünő férfiaknak érdeme, kiket a rendkormány bölcs tapintata a kormányzattal megbízott. Ide járult, hogy az illetők a közjóra irányzott működő körökben nemcsak fényes tehetségeiket kifejhehették, de kellő idővel is rendelkeztek mindazt érvényesíteni, mit a tanítás és nevelés érdekében szükségesnek vagy hasznosnak ítéltek. Ezek közé tartozott: *Tamásy* József, ki 12 esztendeig (1823—1834) *Nagy* Péter 9 (1835—1843), *Hutler* Antal, ki 5 évig (1844—1848) volt gimnáziumunk igazgatója. Ezen időközben az ifjuság létszáma a hat osztályban majdnem mindig megközelíté a 300-at; sőt többször túlozta is. 1847⁷/₈-ban is 312-öt számlált.

A lefolyt félszázad küzdelmeiben a nevelés ügyére bénítólag hatott körülményekkel is találkoztunk. Ilyen volt p. o. az 1831-iki *kolera*. Ez az iskolára épp úgy, mint a köztársadalomra nagy szerencsétlenséget hozott. *Ujhelyben* jun. 28-án kezdett mutatkozni és teljes két hónapon át kegyetlenül dühöngött. A város 7065 lakója közül az egész idő alatt megbetegedett 1600, meghalt 500. Az egész vármegyében meghaltak 17768 an. Az ifjuság júl. elején lón elbocsátva.

1831-ben lép érvénybe hivatalosan a kegyes-tanítórrend és *Brezenheim* Ferdinánd hg. között kötött szerződés is, melynek értelmében a rend átveszi a gimn. I. osztályát, jöllehet kivéte-

lesen már az 18^{29/30}-ik iskolai évtől a rend látta el az említett osztályt a kellő tanerővel.

1832 máj. 6-án résztvesz *Tamásy* igazgató és *Tóth* Lőrinc tanár *Palugyay* Imre kassai püspöknek installációján *Tamásy* ékes latin szónoklattal üdvözli; ezendkívül egy latin és egy magyar dicsköltménynyel kedveskedik. Ugyanezen év szeptember havában a váci káptalan *Tamásy* tisz. konzultorra választja s mint *ujhelyi* házfőnök és gimn. igazgató megkezdi a negyedik trienniumot. *Tamásy* magas műveltsége s azon kiváló ére nyeinél fogva, hogy kettős teendői körében példás buzgalommal járt el, kivíta nemcsak előjáróinak teljes elismerését, de *Zemplénvármegyének* is őszinte tiszteletét és szeretetét. *Zemplénvm.* táblabírái között az ő nevét is olvashatjuk épp úgy, mint később a *Hutter* Antalét. Már 1829-ben *Udránszky* Dániel kerületi főigazgató szept. 14-én kelt levelével kéri a rendkormányt, hogy *Tamásy* igazgatót, mint minden tekintetben kitűnő férfiút, ezen állásában *Ujhelyben* továbbra is meghagyni sziveskedjék. A rendkormány kész előzékenységgel teljesíté a főigazgatóság méltányos kérelmét.

1834. okt. 15-én iszonyú földrengés rémité meg városunk lakosságát, mely a nagy ijedtségen kívül nem csekély károkat is okozott. Házunk felső traktusát is lakatlanná tette; sokat szenvedett a templom és a gimn. is, mely elementáris erők által okozott bajokat csak *Nagy* Péter buzgalma folytán tetemes költséggel, 1835—36 években sikerült megszüntetni. Ugyancsak ő hozatja rendbe az 1841-ben leégett gazdasági épületeket, s sürgeti a hercegi uradalomnál a szintén leégett »nemzeti iskola« felépítését. Ugyanekkor ellenmond *Lehoczky* Menyhért főszolgabíró azon kívánságának, hogy vármegyei deputáció hivatalos látogatást tegyen a gimnáziumban, miután ez más fórum alá tartozik; de ezt a normális iskolára nézve nem ellenzi.

1843 október elején *Estei Ferdinand* főher-

ceget hazafias beszéddel üdvözli, ki viszont szívesen válaszol. Ez időtájban *Lipcsey* prépost és sárospataki vicearchidiakonus lemondása után *Nagy Péter* cenzor is lesz, s ezzel hivatalos teendői nagy mértékben megszorodnak. A szabadszókimondás a legrégibb időktől kezdve még a legigazságosabb ügyben is nem volt mindig észszerű; még kevésbbé tűrték azt a hatalom képviselői, ha egyesek írásilag akartak megörökíteni oly dolgokat, melyek vagy reájok sértők, vagy pláne a társadalomra, vagy ennek valamely osztályára veszedelmesek valának, vagy nézetük szerint ilyenekül tündek fel. Ebből keletkezett idővel a cenzúra, mely csak azáltal vált veszedelmessé, hogy hatáskörét túllépve, különböző időkben zsarnokilag kezdett grasszálni minden ellen, mi a hatalom polcán üőök nézeteivel ellentétben állott, vagy a szabadelvűségnek csak halvány látszatát is megközelíté

Nálunk *Mária Terézia* koráig bizonyos gyakorlati szabályok szerint úzték; de *Mária Terézia* a reformok vezetését uralkodói kötelességének ismerve, az állami cenzúra intézményét rendszerezte. A nyomdászoknak nemcsak a theológiai jogi és orvosi vagy filozófiai művek nyomtatása volt szigoruan tiltva addig, míg az illető szakreferens arra az engedélyt meg nem adta, de sőt még az úgynevezett humanus tárgyakkal sem volt szabad e nélkül foglalkozni. II. József ezen tágitott, de már Lipót alatt megszorítottatott. — Ferenc alatt még szigorubbá lett, ki a szabad eszméknek terjedését, a szabad gondolkodásnak megakadályozását a legszigorúbb cenzúra által akarta elnyomni. Attól tartott, hogy a francia forradalom által világgá bocsátott eszmék hasonló felforratásokat idéznek elő. Azért sujtotta *Martino vic* és társai titkos működését oly kérlelhetetlenül. El is némult a nemzet s évtizedek multak el, míg valaki a szabadelvűség zászlaját kezébe mert ragadni, s a nemzeti kultúra mezején bizonyos reformokkal mert a síktérre kiállani.

E férfit *Széchenyi István* gf. volt, ki távol minden politikai reform törekvésektől, egyedül nemzetének a társadalmi és kulturai téren okvetetlenül nélkülözhetetlen előhaladását sürgette és ennek áldozta életének minden percét. Törekvése mégis nehézségekbe ütközött s a szigorú cenzúra még a 30-as években is sok kifogásolni valót talált műveiben; sőt ezek közül p. o. *Stádium*-ot a tiltott könyvek közé sorolta. Ily nehéz rendőri köteleket nem jó akaratból, de legtöbbször kénytelen-ségből teljesítének egyes megbízott egyének; job-bára a gimn. igazgatók, kiknek szigorú felelősség terhe alatt árgusi szemekkel kellett őrködni: vaj-jon nincsen-e a levegőben valami szabadabb fuva-lom, mely a terjedő légkört a felsőbb hatalom el-lenére egy kicsit megzavarhatná? Kötelességük volt a közrebocsátás előtt minden művet erősen megkritizálni s tiltakozni minden ellen, mi a sza-badelvűségnek csak látszatával is birt. Ezenkívül jogukban állott bármikor rendőri szemlét tartani a könyvtárak boltokban a vásári sátrakban, sőt a ponyván árult termékek között is, nehogy vala-mi „bélpoklos júdási mű” veszedelembé döntse az állam biztosságát!!? Meg kellett lepni az if-juságot a családi tűzhelyen, nehogy valamely til-tott mű miazmás tartalma megrontsa a tapaszta-latlan ifjui kebel ártatlanságát. Szóval az intézet előljáróinak sok kellemetlenséget szerzett a kor ezen fonák intézkedése, sok hasznos idejüket rablá el, mit különben a haza ifjúsága érdekében sok-kal bölcsebben és hasznosabban tudtak volna szép hatáskörükben érvényesíteni.

Ez intézkedés fenállott 1848-ig, míg e fölött is, mint több hasonló fölött, napirendre tért a ha-ladó kor szelleme, legalább egyidőre, míg fényes napunk ismét nem szállott a látóhatár alá, hogy annál jobban érezzük veszteségünket, bukásunk sajnós következményeit.

Az 1848-ik év fényes jövővel kecsegtette a magyar nemzetet. Hítte hogy végre valahára ön-

önmaga intézheti sorsát oly függetlenséggel, minőt a mohácsi vész óta nem gyakorolhatott. Azon reményben élt, hogy tanügyét is azon színvonalra emeli, melyre *Európa* többi államainak intézetei már régóta eljutottak. De a látóhatár vészes fellegei végett vetettek ábrándképeinknek; megszűnt minden reménye annak, hogy iskoláinkat a magyar géniusz vezérelje a megkívántató reformok alkotásába. A szabadságharc bukása után sok hazafias tanár méltatlan üldöztetéseknek volt kitéve; csak miután az idegen kormány boszúja lohadni kezdett s eltévedt az önmaga által készített útvesztőben, hagyta abba a fölösleges kémkedéseket.

Ujhelyi házunknak is volt egy ily politikai elítélte: *Horváth* Pius, rendünknek egyik kiváló érdemes tagja. Ő ugyanis *Veszprémben, Felsőcs* betörő horvátjai ellenében, a felkelő magyarsághoz, nemzet és hazaszeretettől lángoló buzdító beszédet tartott, s emiatt az *esztergomi* primás rendeletéből 1849 nov. 22-én szobájába záratott. A büntetés csak 1850 márc. végével lett enyhítve, midőn *Tamáty* vikarius-generálistól engedélyt nyert a kertbe és az udvarba kimehetni. Utóbb *Kolozsvárra* tétetett, hol még mindig felügyelet alatt állott: minden lépését és szavát éber figyelemmel kíséré a hivatalos hatalom.

1850-ben már minden csendes! Letűntek a szabadságharc dicső napjai, csak a sikertelenség miatt való hazafiúi mély bánat honolt a jobbak lelkében, kik elkeseredettségökben vagy végkép lemondtak egy jobb jövő lehetőségéről, vagy reménykedve várták a bizonytalan jövőndőt. Teljesen németre fordul a világ¹⁾. A tanügy is egészen átalakul. A középiskolákra nézve ez átalakítást a cs. kir. vallás és közoktatásügyi miniszterium ál-

¹⁾ Az osztrák kormány rendünknek sem tudta megbocsátani hazafias érzelmeit. 1850. jan. 21-én 8217. számú rendelettel, kimondotta felette a pereat-ot kihalás által, akarta megszüntetni rendünket. De nagy befolyású egyházi és világi urak, különösen Szeitovszky János hg. primás közbenjárása folytán a rendeletet 2 év múlva hatályon kívül helyezték.

tal 1849 ben közzétett »*Entwurf zur Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich*« című könyv határozta meg. Az ebben foglalt szervezet a középiskolákat gimnáziumokra és reáliskolákra osztja; az elsőknél célul a tudományegyetemre, az utóbbiaknál pedig a műegyetemre való képzést jelölve ki. A középiskoláknál általában a szakrendszer hozatott be; de az osztály és szaktanárság közti helyes közép az által lőn biztosítva, hogy e rendszer nyomán a tudományok rokonság szerint szakokra osztva kezeltettek a tanárok által, s így a tanárok nem osztályonként, hanem tárgyaként tanítottak minden osztályban. A gimnáziumokba be lettek olvasztva az előbb önálló bölcséleti tanfolyamok, mi által a főgimnázium 8 osztályt nyert, melynek 4 alsó osztálya al- vagy kis gimnáziumnak; 4 felső osztálya pedig főgimnáziumnak neveztetett. Az algimnázium külön is önállóhatott, miután tantárgyai jórészt azonosak voltak a főgimnáziuméval, csak hogy kisebb terjedelemben. Ugyazólván minden tudomány-szakot a 4 ikben be kellett fejezni: a főgimnáziumban ugyanazok kiszélesített terjedelemben s a filozófiával bővítve kerültek elő. Végül a szigorú érettségi vizsgálatok intézménye hozatott be; s csak az itt nyert bizonyítvány alapján juthattak az egyetemre. A főgimnázium külön (V—VIII) ön nem állhatott. Az algimnáziumnál az igazgató-tanár vezetése alatt legalább 5 tanár, a főgimnáziumnál pedig az igazgató-tanáron kívül legkevesebb 11 tanár végezte a teendőket.

A régi rendszer szerint 1806 óta intézetünk hat osztályú vala ugyanannyi tanárral és egy igazgatóval. Az osztályrendszer volt, mint mindenütt, az irányadó. 1850-től ledegradálódik; 4 osztályúvá lesz, mi az ifjuság számát 60 perccel leszállítja. Se szigorú osztály- se szigorú szaktanítást nem követtek, hanem három tanár körülbelül a rokonszakokon osztakozva vezette az I. és II-ik osztályt és a másik három a 3-ik és 4-iket. De ez csak

néhány évig maradt így. Utóbb az összes tanári kar, esetleg egyik vagy másik kivételével, tekintet nélkül az osztályokra osztakozék a rokon tantárgyakon.

Ez az állapot majdnem 2 évtizeden át változatlan maradt: míg végre az új éra kezdetén, az 1864/5 tanév ismét 6 osztálylyal nyitattott meg. *S.-a Ujhely* városának egyik rég óhajtott vágya teljesült, midőn egykor virágzó tanintézetét újra a fejlődés helyes útjára terelve szemlélhette, vérmes reményeket táplálván az iránt, hogy a gimn. fejlődése nem fog megállapodni a féluton, hanem kiegészítve, mint teljes főgimnázium, teljesíteni a kulturai téren magasztos feladatát. De erről, általában az intézetnek főgimnáziummá való kiegészítésének egész a legujabb korig vajúdó mozgalmairól, alább lesz szó.

Meg kell még említenem némely kisebb mozzanatot és eseményt, melyek az úgynevezett abszolút kormány idejében 1861-ig és innét 1867-ig, a legujabb kiegyezésig történtek.

Hindy Mihály igazgató 1851 okt. 23-án *Patak*on magyarul üdvözli *Albrecht* főhget, mi ellen kifogást ugyan nem tett, de kérdezősködik: vajjon elég hűek-e a német kormány iránt? Az igazgátónak és a helybeli parochusnak keserű labdacst kellett ugyan lenyelni, de ildomosságból nem felelhettek mást — mint hogy igen! ? Ugyancsak 1852 aug. 7 én *Nagy-Mihályban* üdvözli *Öfelségét, Ferenc Főzsef* ausztriai császárt.

1855 aug. 14 én *Badenben* meghal *Breczenheim* Ferdinánd hg. 54 éves korában. A tanári kar a kegyelet adóját kívánta leróni, midőn intézetünk egyik kiváló jóltevőjének temetésén *Sá rospatakon* testületileg megjelent.

1856 ápril 28-án végzetszerű szerencsétlenség szomorítá meg a tanári kart: »*Accidit in puncto, quod non speratur in anno,*« vagy mint *I. Napoleon* szokta mondani: »*Hominem ab interitu uno saltem passu distare, si hunc male fixerit, praecipitem ru-*

ere necesse est.» *Enczinger* János tanár az említett napon, megszokott napi sétájára indult *Borsi* felé; találkozik egy tehéncsordával, melynek egyik felbőszült tehene oly sulyosan döfte oldalba, hogy összerogyott. Ez a házfőnök tudomására jutván, rögtön a vicerektort küldé érte a ház fogatával, ki csak is már a generális abszolúciójával láthatta el a haldoklót. A szerencsétlent nagy gyászoló közönség és az ifjuság kíséré sirjába, a helybeli kath. köztemetőbe, a hol — mint életében többször említé — inkább kívánna nyugodni, mint templomunk sírboltjában.

Az Isten dicsősége és ifjuságunk örömére 1858-ban *Slezák* Mihály, stomfai műértő, helyrehozza templomunk orgonáját 60 ftért, mihez a ház 30 fttal járult, a másik felét pedig *Kapy* István különféle benefaktoroktól szedte össze. Ez évi káptalan választja *Purgstaller* Kal. Józsefet, temesvári házfőnököt, rendfőnökké; ugyanekkor *a. a. ujhelyi* házfőnök és gimn. igazgatóvá *Korecz* Lőrinc választatik. *Hindy* Mihály egy évtizedet töltvén *Ujhelyben*, nemcsak mint házfőnök dicsérrel oldotta meg nehéz feladatát, de különösen mint a gimn. és a kath. elemi iskola igazgatója, a kritikus idők sulyos nyomása alatt diplomaciai okossággal felelt meg nagy felelősséggel járó kötelmeinek. *Hindy* Mihály, mint kiváló szónok is magasztaltatik évlapjainkban. Különféle egyházi és iskolai ünnepek alkalmával mondott, beszédei a hallgató közönség nagy tetszésével találkoztak; éppúgy mint *Zimka*, *Sárváry* és *Ribinszky* egyházi szónoklatai.

1859. január elején, a mint *Schmidt* Sevér kerületi főigazgató hivatalos látogatását megtevés, egy saját-ágos tervezettel lepte meg az igazgatóságot, mely nem lenne más, mint a gimn. épületének oly formán történő megosztása, mely szerint a gimnazisták az épület emeletén az elég szűken kimért 4 teremben húzzák meg magokat, a földszintet pedig a kath. elemi iskola foglalná el.

A terv úgy látszik a csász. kir. magas miniszterium agyában született, s a főigazgatóságnál élénk pártfogásra talált. Célja volt az egész intézkedésnek, hogy a fenálló elemi iskola helyiségeiben germán-szellemű leányiskolát állítsanak fel. A kivitelhez az ősz folyamán hozzá is láttak. A magas miniszterium által kiküldött építész a tanulmányi alap terhére megcsinálta a tervezetet, mely szerint a gimn. épület földszintjére a déli oldalon, egy az utcáról a folyosóra nyíló ajtó vágassék, hol az elemi iskolai tanulók járnának be. A gimnazisták pedig a cinterem felől az emeletbe vezető csigalépcsőt vennék igénybe. Nehogy pedig a két ellentétes intézet ifjúsága az épületben egymással találkozzék, mi nem egyszer izetlenségekre szolgáltatna alkalmat, az alsó folyosó bejáratát a lépcsőzeten túl fallal zárták el. A kívánt átalakításokat és egyéb javításokat *Weinberger* Gyula vállalkozó hajtá végre.

1860 ápr. 10 én történt meg az egyesekben nagy reményeket tápláló intézkedés kudarcának első felvonása. A kezdet csak ment valahogy. Főző *Bessenyei* Pal apát ünnepies istentisztelet után az elemieket átvezette a gimn. épületébe; az elemi iskola épületében pedig 11 leányka néhány hivatalos egyénnel, a többi között *Markovits* Antal megyefőnökkel, várta az iskola ünnepies megnyitását. Meg is történt igen szerényen; de a város részéről sem a főbíró, sem semminemű hivatalos egyéniség részt nem vett az ünnepségben.

A részvétlenségnek az volt az oka, hogy a felsőbb tanhatóság a város megkérdezése, illetőleg beleegyezése nélkül, akart jókora terhet a város nyakába varrni. Azt kívánták, ugyanis, hogy a város 800 pengő forintot fizessen évenként e tanítónőnek és az igazgatónak, s mindezekért csárében boldogították volna a várost egy fölösleges *német iskolával* azon célzattal, hogy idővel e tanintézet legyen bőven csergedező forrása a német-kulturának s egyszersmind elnémetesítője a jövő

nemzedéknek. A város atyái és polgárai — dicséretökre legyen mondva — ellenmondottak ezen toladó kísértésnek s nem nyugodtak meg abban, hogy először *Bánóczy Mária* magyarnő alkalmaztatott tanítónőnek; mert már előre jelezve volt, hogy egy jól kipróbált *német* asszonyt fognak *Kassáról* hozni, ki szívós kitartással fogja az eléje tűzött célt megvalósítani. Szerencsére ilyféle kísértéseknek már lejárt az ideje s a mi fő a város által adandó 800 fton fordult meg az iskola ügye, miről a város hallani sem akart. Ekként halva született eszmévé vált az egész s szappanbuborékként tűnt el a bécsi miniszteriumnak vérmes reménye. Az *ujhelyi* polgárság pedig józan, hazafias munkát végzett, midőn a hivatlan vendégnek szép szerével ajtót mutatott. Hogy miként voltak fent az ügyek ily folyásával megelégedve ... az már az ő dolguk volt! A gimn. vi-szahelyeztetett teljes jogába, az elemi iskola pedig viszatért rendes otthonába.

Az előző év dec. 10-én rendezték a *Kazinczy* ünnepséget is *Széphalmon*. Ez ünnepségen, irodalmunk ezen nagy alakja születésének százados évfordulója alkalmából, megjelent a vidéki, különösen a *sárospataki* és *ujhelyi* intelligencia teljes száma. Ezeken kívül az ország legtávolabb vidékéről is számosan ide zárandokoltak azon hazafiak közül, kik *Magyarország* feltámadását már a közel jövőben reménylették. Itt nyilvánult a 10 évi elnyomatás után először szabadabban a nemzeti érzület. *Erdélyi János*, *sárospataki* tanár, hazafias beszéde után itt merték először nyilvánosan elcsenkelni *Vörösmarty Mihály* »Szózat«-át és *Kölcsy „Hymnus»-át*. Szóval az ünnepség *Kazinczy* dicső emléke mellett¹⁾ az elnyomott nemzet feltámadásának reménycsillagát is jelezte.

Hogy *Kazinczy* irodalmi érdemei elévülhetetlenek: nem szorul bizonyítgatásra. Ezen in-

¹⁾ A 27 évvel ezelőtt elhunyt *Kazinczynak* 7 gyermeke közül csak 2 férjezett leánya vett részt az ünnepségen.

cidensből kiindulva, hogy *Zemplénvármegye* ifjabb nemzedéke évenként felujtsa ezen kiváló férfiú emlékezetét — ki bár nem a vármegyének szülötte, de családi otthonát itt találta fel — s tetten buzdúlva tanulja meg tőle, miként kell a hazát az élet bármely viszonyai között igazán szeretni: rendelte a magy. tud. akadémia újabb időben, — mely szerint a *sárospataki* akadémia, ref. főiskola és tanítóképezde, ugyancsak a *sátor-alja újhelyi* gimn. tanuló ifjúsága évenként a helyszínén, Széphalmon megjelenvén — emlékbeszédek tartása, továbbá hazafias ének, zene s szavatokkal összekötött emlékünnepséget rendezzen. Az akadémia 25 darab aranyat szavazott meg a *magyarnyelv és irodalom* bármely ágában kitűnt tanulók jutalmazására oly formán, hogy 10 db a *sárospataki* akadémia, 5 a *ref. főiskola*, 5 az ottani *tanítóképezde* és 5 az *újhelyi gimn.* számára essék. Az ünnepség a tanév tavaszi vagy nyári szakában az említett tanintézetek nagyreményű ifjúságának, tanári karainak jelenléte s szépszámu válogatott közönség érdeklődése mellett már néhány év óta pontosan megtartatott. De miután *Széphalom S-a -Ujhelytől* több mint egy óra, *Sárospataktól* pedig 2 óra járányira fekszik, az oda és vissza való zárandoklás oly számos ifjúsággal, még kedvező időben is, igen sok előre nem látott akadályokkal küszködik: felmerült azon kérdés, nem volna-e sokkal celszerűbb, ha ezen ünnepség iskolai jellegűvé válva minden intézet saját falai között róna le Kazinczy emléke iránt való kegyeletadókat és teljes nyugodtsággal végzene el otthon az előre megállapított programot? Ez ügyben még végleges megállapodás nem történt; de a közóhaj ezen véleményt támogatja. Egy ideig azonban a régi uzus lészen fentartandó.

1861 okt. 19-ike emlékezetre méltó, a meny nyiben a városi képviselői közgyűlés *Korecz* Lőrinc házfonók gimn. igazgató kérelmére házunkat

és az egész birtoktestet terhelő minden néven-nevezendő községi teherviseléstől — tekintettel a kegyes-tanítórendnek az ifjuság nevelése körül kifejtett érdemeire — örök időkre felmentette, s a gyűlés e határozatát írásban is kiadta.

Ez azonban csak mellékes dolog akkor, mi, dőn egy nemzetnek vérmes reményeiről van szó — a minőket táplált a magyar nemzet 1861-ben. Mindenki azt hitte, hogy a változott politikai viszonyok egy jobb jövő csiráját rejtik méhőkben; annál keservesebben esett a csalatkozás, midőn szomoruan kellett tapasztalnia, hogy rövid alkotmányos életünket újból a nemzetgyűlés és az uralkodóház között felmerült lényeges differenciák folytán bizonytalan időre abszolút kormányzattal fogják felváltani. Ez az átmeneti állapot 1867-ig, a kiegyezésig, tartott, midőn a nemzet jogos kívánságai teljesítve lettek s *Andrássy* Gyula gr. elnöklete alatt a ministérium megalakult.

Előbb említettem, hogy intézetünk a *Thun-rendszer* beköszöntével négy osztályúvá lett s ilyen maradt majdnem két évtizeden keresztül. Gondolkodó fők belátták, hogy a nagy kiterjedésű *Zemplén* vármegyének központját nagyon megilletné egy nagy, esetleg egy főgimnázium annál inkább, mert a reményteljes fiatalság vágyai, végmegállapodásának nyugvó pontjai leginkább itt találhatók fel, hol a megye, város s különféle pénzintézetek elég alkalmat szolgáltatnak arra, hogy a fiatal ember szorgalmának gyümölcsét valamely hivatal elnyerésével megjutalmazva élvezhesse, vagy papi pályára lépve, az egyháznak vagy család alapítása által a világítársadalomnak diszére válják.

Igaz, hogy manapság a legtöbb pálya elnyerésére tisztán az érettségi bizonyítvány még nem jogosít fel; de tény az, hogy ennek birtokosa már elérte a legfontosabb stációt az óhajtott révparthoz; nincs megakadályozva abban, hogy hajlamát követve szaktanulmányát valamely felső is-

kolán elvégezhesse. Az *ujhelyi* és vidéki ifjúság, ha nem is megy a fővárosba, szíves fogadtatással fog találkozni a *pataki* főiskolán, melynek egyik jeles tanára, *Kún Pál*, csak nem régen adott meleghangú kifejezést a »*Zemplén*« márc. 30-ik számában. »*Ujhely oly tekintélyes város s oly kiváló vidéke van, mely egy főgimnáziumot mindenkor el tud látni kellő mennyiségű tanulóval. Patak pedig szíve mélyéből örövendeni fog azon, ha az ujhelyi főgimnázium mielőbb létre jön s mentől hatalmasabban felvirágozik. S mentől több főgimnázium fog a közel vidéken támadni, annál nagyobb lesz a pataki akadémia öröme; mert hiszen leginkább ama főgimnáziumokból nyerheti akadémiai hallgatóit.*«

Visszatérve az ügy folyására, az ujhelyiek soha alkalmasabbnak nem találták a gymn. kérdésének könnyű megoldását, mint midőn 1867-ben *Andrássy* Gyula gr., elnöklete alatt a magyar miniszterium megalakult. Még a nemes tettek közül is csak keveset végeznek az emberek minden érdek nélkül. Itt is felmerült nyomban, hogy a szóban forgó kulturális kérdést, miután *Andrássy* Gyula gr. bár nem a vármegye szülötte, de sokszorosán van szívéhez kötve, csak most lehet a legbiztosabban megoldani. *Andrássy* közöttünk nevedett, az ujhelyi gimnáziumnak volt növendéke s a háznak konviktora. E vármegyében kezdé politikai pályáját, s magát e vármegye fiának tekinté; utóbb a vármegyének követe, majd főispánja, önkényes csapatainak 1849-ben vezére, a kiegyezés után a s.-a.-ujhelyi kerület országos képviselője: mind oly körülmények, a melyek alapján támogatására biztosan lehetett számítani.

A mozgalom élén legtöbb tevékenységet fejtett ki *Liszy Ede*, ügyvéd; így oroszlanrész jut neki az érdemből is, hogy az óhajtott cél teljesült, a mennyiben az 1868/9-ik iskolai év hat osztálylyal nyitattott meg. Miután a kegyes tanítórendet a rohamosan megindult algimnáziumok kiegészítése erején felül igénybe vette, az ujhelyiek ké-

relmének, hogy az 5-ik és 6-ik osztály tanárai is rendbeliek legyenek, a legjobb akarata mellett sem adhatott helyett; így a két felső osztály számára *Eötvös* József br. vall. és közokt. miniszter 3 világi tanárt alkalmazott 700—700 forint fizetéssel, s az erre szükséges 2100 ftot a tanulmányi alaphól utalványozta. Az első világi tanárok voltak: *Máday* János, *Mathiai* Károly és *Spitko* Lajos¹⁾. Ezzel az újhelyiek kívánsága teljesült legalább részben. De mintha mindent megnyertek volna: innét kezdve több éven keresztül közönyös flegmával nézték a jövőndőt. Pedig a megkezdett munkát fél után abbahagyni korántsem volt észszerű, annál inkább, mert állami pénzügyeink rohamosan nagyobb és nagyobb deficittel küszködven: mindinkább eltűnt a valószínűség, hogy intézetünk kiegészítését könnyű módon, állami pénz-erővel, megvalósíthatjuk. A következőzmény megmutatta, hogy, a feltétel helyesnek, bár reánk nézve károsnak, bizonyult.

Ily fél uton megállapodott félszegség járma alatt nyögünk ma is, több mint 20 év óta! Hogy mennyire káros egy félig bevégzett mű, különösen a szellemi téren, azt okokkal bizonyíthatni fölösleges; mert azt a napról-napra szaporodó proletariátus diszpéldányaival igen könnyen lehetne a legfényesebben igazolni. Pedig egy hat osztályú gimnázium elég adalékkal szolgál állításunk bebizonyítására. Egy négy osztályú gimnázium határozottan többet ér a 6 osztályúnál, mert az előbbiből a tudományos pályán haladni nem tudó könnyen átléphet az ipar vagy kereskedelem valamely terére, s szakmájában kimagasulhat, s igen nagyrabecsült polgárává válhatik bármely városnak. Így azonban tovább feszeleg, kér, rimáncodik s végre is nagy része, néhány percentet leszámítva, keresztül vergődik a 6-ik osztályon! Sed quid nunc? A jómódú szüle tovább küldi gyer-

¹⁾ Jelenleg a székesfehérvári tankerület kir. főigazgatója. Szerk.

mekét a 7-ik osztályra idegen városba; de egy jó rész visszamarad levegőrontónak, sokszor éppen a legjobb tehetségűek; pálya nem nyílik számukra, legfeljebb a gyógyszerészeti és községegyzödi, mert már az ipari és kereskedelmi derogál. A nagy rész itthon elkallódik, neveli az elégtelen elemet, ábrándképc a nihilizmus és szocializmus törekvései, káromolja az Istent, a hazát, hogy megvonta tőle a kényelmes megélhetés módját. Ma csak úgy van komoly értelme egy tanintézetnek, ha a kellő időben az ifjúnak kezébe adhatja a „testimonium maturitatis»-t; mert ez már számít valamit: meg van a pont, melynek segítségével a fiatal ember illuziójának teljes fényénél felhasználhatja az illető erőket, s Archimedesként a földet kiemelheti sarkaiból.

Hogy milyen törekvések és komoly lépések történtek a gimn. kiegészítése érdekében a letűnt 20 év alatt — később fogom elmondani.

Ez évben épült a *Diana-fürdő* déli szomszéd szágában a tornaépület is, melyet a tornaegyesület emeltetett egy elpusztított malom telkén. Az ifjúság jogot nyert, hogy az épületet használhatja, mely különösen más hiányában, mint téli tornahelyiség, nagy hiányt pótol. Kár, hogy az intézet től egy kicsit távol esik, mely körülmány a téli zord időben alkalmatlan és környezete a laza erkölcsök miazmás fészke, a mely a legélénkebb ellentétben áll az ifjúság vallás-erkölcsös nevelésével. Így könnyen megtörténhetik, hogy elveszti a réven, a mit nyer a vámon.

187²/₃-ik iskolai évben a gimn. igazgató, *Ivánfy Ede*, egy régóhajtott kívánságnak tón eleget, midőn az oktatás nagyobb eredményének elérése szempontjából úgy a természettani, mint a természetrajzi szertárt lakásunk II. emletéről a gimn. épületébe helyezte át. Magától értetődik, hogy a természettudományok mai álláspontja okvetlenül megkívánja, hogy a tanár az előadott elméleti részeket a lehetőséghez képest gyakorla-

tilag is: a fizikánál kísérletekkel felvilágosítsa; a természetrajznál pedig egyes kitömött állatpéldányok szemléltetése, vagy ásványok bemutatása, s annak idejében többszöri kirándulás által legalább a vidéki flórával kellőképpen megismertesse. A mai gyakorlati élet ezt többé nem mellőzheti, holott régebben a gyűjtemények s fizikai muzeumok nagyobbára csak parádé számba jöttek.

Úgy a természettani, mint a természetrajzi gyűjtemény az előhaladott tudomány igényeinek teljesen meg nem felelt. Ez ösztönzé az igazgatóságot, hogy 1872 november havában egy lelkes felhívást intézett Zemplén-vármegye értelmiségéhez, melyben a többi között így szól: »Ha körületekintünk a világon, nem azon országok örülnek-e jólétnek, hol virágzó iskolák s a tudományok nagy becsben vannak? Virágzó iskoláknak mondhatók-e, ha azok nincsenek kellőleg felszerelve? Bármily kitűnők legyenek a tanárok, ily iskolákban csak oktatni, nem pedig nevelni lehet a zsenge ifjúságot az életre! Az elmélet nem képes egymaga az ifjúságot tevékenységre ébreszteni! Gazdászat, mű- és gyáripár, s művészet nem fejlődhetik ott, hol az iskolákban beruházásokra semmit sem költönek. . . . Az idők változtak! A műveltség következményei a mai korban oly nagyok, hogy jó tanintézet, habár csak egyszerű falusi iskola is, gyűjtemények s muzeum nélkül nem is képzelhető. A tananyag sokaságát az ifjú elme csak szemléleti úton foghatja s dolgozhatja fel saját előnyére, képzésére. . . . Leginkább a természetrajzi gyűjtemények szaporítását kérjük. Hisz alig van család e vármegyében, melynek birtokában egy két kitömött állat, kagyló vagy ásvány nem találhatnák! Magán gyönyörködésnek vajmi kevés táp, össze gyűjtve egy tanintézetben kiszámíthatatlan horderejű! Ha célzatunk sikerül: egy jó lépést haladtunk a kulturában s biztosak lehetünk róla, hogy vidékünket, városunkat nemcsak a borvászarló idegenek, hanem a műveltségi tényezők iránt

fogékony turisták is érdeklél fogják meglátogatni. . . »

Ennek a felhívásnak lett némi eredménye, miként azt az 187³/₄-ik évi »*Értesítő*« lapjai igazolják; de nem oly fényes, mint azt az igazgatóságnak vérmes reményei sejtetni engedték. Az egészben az elismerés koszorúja leginkább *Mai-láth József* gf. öméltóságát illette, ki készpénzben 100 forintot adott; ezenkívül 3 ritka kövületet és 113 kötetnyi ritka s nagybecsü klasszikus és történeti művekből álló könyvtárt. Az igazgató részint a meglevő, részint az újból beszerzett természettani eszközök számára egy 2¹/₂ méter magas és 4 méter hosszú üvegszekrényt készített, ugyancsak hasonlót a következő évben a természetrajzi gyűjtemény számára¹⁾ s ez alkalommal elvlasztja a természettani szertártól. Így került a természetrajzi gyűjtemény a fizikai szertárból, az ugynevezett tanári szobából, a földszint jobb oldalán levő szélső tágas helyiségbe, hol utóbb kénytelen volt zsellérkép meghúzni magát, miután a tanári könyvtárt is a házi könyvtártól elvlasztva, *Fuhász* Norbert főigazgató kívánságára, a gimn. épület ezen helyiségében kellett elhelyezni.

Mindeme szertáarak a mérsékelt igényeknek ma már teljesen megfelelnek; de nem áll hátrább a tanári könyvtár sem, mely a tudomány minden neméből jelentékeny számú és kiválóbecsü művekkel dicsekedhetik. Több ezerre menő kötetet számítva, a művek száma 1126, és pedig vallástani 72, bölcsészeti 40, pedagógiai 24, jogtudományi 28, nyelvtudományi 153, irodalomtörténeti 100, költészeti 100, történeti 191, földrajzi 63, matematikai 39, természettudományi 137, orvostudományi 8, szótáarak, 44 folyóiratok 23, vegyesek 104.²⁾

¹⁾ A többi butorzat 187⁵/₆-ik isk. évben készül.

²⁾ A házi könyvtár a kollégium második emeletének északnyugati sarkában van elhelyezve, 5000 kötetet számlál, de az újabb keletü művek nagyon szerényen vannak benne képviselve.

Ugyancsak 1872 márc. havában a tanári-kar példaadása, az ifjúság dicséretes buzgalma s a nagyérdemű közönségnek élénk érdeklődése következtében keletkezik az ifjúsági könyvtár, mely kellő felügyelet és vezetés mellett nagy jelentőségű, miután megóvja az ifjúságot a mérget lehelő fércművek olvasásától s hozzá szokik a növendék a rendelkezésére álló szabad időt hasznos dologgal tölteni el. Míg egyrészt élvezettel szórakozik, másrészt ismeretkörét dicsérendő módon bővíti. A segítő egyesületnek 1877 június 30-án, egy a *Diána-fürdőben* tartott dalestének jövedelme, 190 ft, vetette meg alapját, mely egyéb járulékokkal s időközi kamatokkal ma már a 800 ftot meghaladja, melynek kamatai idővel — ha a tőke az 1000 ftot eléri — a szegény, de jóviseletű jeles tanulók felsegítésére lesznek fordítandók. Van egy pár intézetünkhöz kötött alapítvány is. Ilyen: 1) A szegénysorsú, de jó tanuló és jó viseletű ifjak számára még *Sivulsky* által 1800-ban szerzett 1986 ft 20 kros állami alapítvány, mely összegnek kamatja jelenleg 84 ft. 2) *Kovácsik* József volt egri kanonok 1000 ftos alapítványa a kassai káptalannál van elhelyezve. Ez előbb úrbéri papirban létezett, de kihuzatván, most mint készpénz kamatozik; kamatja 56 ft 25 kr. 3) *Somogyi* Géza-féle 200 ftos alapítvány helv. vall. tanulók számára; kamat 9 ft. 4) *Justus* József-féle 1500 ft a kassai káptalannál; kamatja 84 ft 38 kr. Ezen alapítványok kamatai az igazgatóság és a tanári kar közös megegyezése folytán évenként az arra érdemesek között jutalomként osztatnak ki, a Justus féle alapítvány kamatainak kivételével, melyet állandólag egy tanuló húz, míg arra magát érdemessé teszi. Az 1872-es tanévet a kolera is háborgatta; az előadások nov. 28-án megszűntek s az ifjúság csak január 15-én jött össze.

A 70-es évek elején, midőn nemcsak politikai állapotaink, de a következő évek befolyása alatt gazdasági viszonyaink is elég megnyugtatók

valának, a minden irányú, élénk mozgalom nem engedé tespedő állapotban heverni tanügyünket sem. Különösen midőn *Eötvös* József br. halála s *Pauler* Tivadar rövid ideig tartó kultuszminisztersége után 1872 szeptember havában *Trefort* Ágoston lőn miniszterré. *Trefort* a szellemi életnek felvirágoztatását a kiváló szakképzett tanárok lelkiismeretes kötelesség-telejesítése mellett, egy másik tényezőtől is feltételezte, t. i. mennyire felelnek meg az iskolaépületek a tanügy nélkülözhetetlen követelményeinek! Itt találhatja magyarázatát azon rohamos építkező kedv, mely az ország minden részében, első sorban az állami intézeteknél, napi renden volt. Ha az állam pénztárából nem építhetett, rajta volt, hogy az iskola fentartók a kor igényeinek megfelelő iskolákat építsenek, vagy a meglevőket célszerűen alakítsák át, vagy legalább új ruhába öltöztessék és tisztán tartsak oly módon, hogy az intézetnek minden része az egészségügyi szabályokkal teljes harmóniában legyen. E nézetből kiindulva 1873 dec. elején leküldi rendeletét az igazgatósághoz s felhívja őt, hogy az iskolát ne csak jó karban tartsa, de a kellő szellőztetés s minden irányú tisztaság által az egészségügyet hivatala és tehetsége szerint előmozdítani iparkodjék.

E leiratra az igazgató terjedelmes feliratban válaszol. Ebben előadja a gymn. épületének történetét, az 1820-óta reáfordított kiadások mennyiségét, s ha gyökeres javításokat nem eszközölhet, az a gimnázium anyagi ügyei siralmas voltának tudandó be; s felhasználja az alkalmat s több oldalú kérelemmel járul a vallás és közoktatásügyi miniszter színe elé. Első sorban kimutatja, hogy a gimnázium háztartására 1870 okt. 23-án 33609 sz., a 260 ftot utalványoz a magas miniszterium, de ez annyira szétfoszlik, hogy az iskola javításokra alig marad évenként 50 ft.

Kérelmezi továbbá, hogy a kurátor címet viselő iskolagyerekek helyett, kiknek a fentemlített

összeből 60 ft jár, szervezzen az állam egy rendes iskolaszolga állomást, ki a gimnázium körül a felügyeletet vinni, a tisztaságról gondoskodni, postára járn stb. tartozzék; szóval az igazgatónak mindenben segítségére legyen.

Ha pedig az iskolát a kor igényeihez alkalmazni, vagy szerényebben szólva csak az egészségügyi szabályoknak megfelelőleg át akarjuk alakítani, akkor a termék padozatai, az iskolai padok, ajtók, ablakok, a folyosó ablakai, a szolga számára szolgálólakás és konyha stb. így az egész épület gyökeres javítást és átalakítást igényelne. Mindezek felvételére kéri az államkormányt, küldene egy építész-mérnököt, ki a hiányokról személyesen meggyőződne és elkészítené a szükséges tervezetet és költségvetést, hogy ezeket annak idejében a magas ministeriumhoz be lehetne terjeszteni.

E felterjesztésnek annyi eredménye lett, hogy *Lerner Ferenc* építész-mérnök *Kassáról* kiküldetett, megvizsgálta az épületet és konstataulta, hogy a gyökeres javítások 4800 ftot igényelnek. Az ügy ebben meg is állapodott; mert a ministerium a költséget nem utalványozta. Több, mint egy év leforgása után 1875 ápr. 6 án, a *kassai* tankerületi főigazgatóság utján, a magy. kir. vall. és közokt. miniszter által 1875. év márc. 30-án 21734. sz. a. keltezett leirat érkezett *Somhegyi Ferenc rendfőnökhöz*, melyben kegyesen tudomására hozatik a rendnek, hogy a ministerium a tanulmányi alap kimerültsége folytán, a költségeket nem fedezheti. Hivatkozik továbbá egy 70 évvel ezelőtti 1804. aug. 3-án 7719. sz. a. kelt udvari rendeletre, melyből kimagyarázni iparkodik: miután az államkormány minden k. r. középületnek jó karban tartására (a kőszegi, kanizsai, pesti és szegedi kivételével) évi 200—200 ftot ad, ennél fogva a kérdéses helyreállítási költségek első sorban a rendet terhelik, szíveskedjék tehát ezen javításokat saját tartományi pénztára terhére, saját belátása szerint fogamatba venni! Ezt most

már értse meg a ki tudja! Miként hivatkozhatik a kormány egy 1804-ik évi udvari rendeletre akkor, midőn egy olyan épület javításáról van szó, mely csak 1820-ban épült?! De ha volna is valami alapja; akkor is az esetlegesen utalványozott öszszeg a régi paulinus zárda fentartására vonatkoznék, nem pedig a gimnáziumra, mely több évvel a rendelet kibocsátása után épült! Quod erat demonstrandum.

1875-ik év máj. 1-e ismét szép ünnepséget hozott számunkra. Ekkor szenteltetett fel az ifjúság új zászlója a helybeli apát-plébános, *Füzesséry Sándor* által. A régi nehéz kék selyemből készült zászló, mely a gimnázium múzeumában emlékül fentartott szalag szerint 1826 ban készült, s melynek gazdag szalagján a G. M. és S. N. betűk az 1827-ik évben, a százados ünnep alkalmából *Molnár András tolcsvai esperes-plébános* által mondott beszéde szerint, *Matolay Gáborné* szül. *Nedeczky Zsófia* úrnő nevét örökítik meg — az idő által annyira megrongáltatott, hogy ökövetlenül szükségesnek látszott egy új zászlónak készítése. Az igazgató a már előbb, alkalmas tanító hiányában megbukott műének iskolának fenmaradt pénzét fordítá e célra. A zászlót fűző *Trautwein János*, az oltáregyesület igazgatója, közvetítése folytán, *Oberbauer Alajos* egyh. szorgyárosnál rendelteté meg, ki minden haszonról lemondva, 115 ftért kiállítá a nehéz vörös damasz selyem zászlót. Utóbb még ezen árból is az elrongyollott zászló aranyrojtjainak ára fejében 7 ft 27 krt engedett. Zászlóanyául sikerült tek. *Vicsmándy Ödön*nét, Zemplénvármegye főjegyzőjének nejét, szül. *Szerviczky Izabella* úrnőt megnyerni, ki a legnagyobb készséggel vállalkozott e szép tisztre annak dacára, hogy atyja halála miatt mély gyászban volt. Gyönyörű szép szalaggal ajándékozá meg a zászlót s emellett mindent elkövetett, hogy az ünnepség a lehető legjobban sikerüljön.

Egyik fővárosi lap így emlékezik meg a le-

folyt ünnepségről. »A kegyes-tanítórendiek vezetése alatt szépen virágzó *s. a.-újhelyi* nagygymnázium előtti tért vidám arcú ifjúság lepi el, türelmetlenül várván a tíz órai harangszót, mert hiszen itt nagy ünnepség küszöbén állunk. Az ég kissé elborul, gyenge permeteg hull alá, mintha csak jelképezni akarná az áldást, mit nemsokára az ujon készült ifjúsági lobogóra lekönyörögni fogunk. Megérkezik a szent ténykedés és a szónoklatra felkért *fdő Füzeses Sándor* úr, városunk buzgó apát-plébánosa, kit nemsokára követett a zászlóanyaságot kegyesen elvállalt *Viczmány Ödönne* szül. *Szervicsky Izabella* ő nagysága, egy nyolc rózsából kötött (*Besseney Margit, Csiszár Erzsi, Balogh Margit, De Rivo Ilona, Eperjessy Mariska, Kiss Gizella, Rieder Anna* és *Zubriczky Mariska* kisasszonyok) bájos hölgykoszorúban ékeskedve. A szentegyház zsufolásig megtelt, s az ifjúság »*Főj el sz. Lélek*« szabatos elénklése után, a szónok a szószékre lép, s a már megszoktuk ékes beszédével felragadja a hallgatóságot a jelen materiális kor szülte anyagi világból a lélek boldogabb honába, saját fegyverével küzdve a korszellem dúló áradata ellen; lelkesítve az ifjúságot a vallás és haza együttes szeretetére, kérve kérven a tanári kart, hogy nemes hivatásában továbbra is vezérlő csillaga legyen az ifjúságnak. A szónoklat befejezése után teljes diszben egész segédlettel az oltárhoz lép és megkezdí a csendes sz. misét, miközben evangelium után megszentelte a zászlót, melyre a zászlóánya ő nagysága által ajándékozott gazdagon himzett szalag felkötetvén, a *fdő* ténykedő apát, az igazgató, tanári kar, zászlóánya s koszorús hölgyek által történt szegverés következett. A szegvrésnél nagyon lelkesedve hallottuk tek. *Krečsméry Szilvér* világi tanár úr jelelmondatát, ki a tudományokat védő egyház nevében verte be a szeget. A szent mise alatt az ifjúság szép écnkében gyönyörködénk. Mise után a közönség a múzeumba ment, hol tek, *Kaszás*

Ferenc vil. tanár úr kellemes vegytani előadást tartott, minnek jól sikerültét jelzé a lelkes tapsvihar, mely előadása befejezésével felhangzott. Hasonló élvezetes órát szerzett nt. *Zzufa Pál* k. r. tanár úr a delejesség és villamosságról tartott előadásával. Ezt követte a piaristák magyar vendégszeretettel fűszerezett ebéde, melyen az összes ténykedők résztvettek. Ezeken kívül *Évva András* törvényszéki elnök, *Staudt* honvédeztredes s több vármegyei és városi előkelőség. A felköszöntések egymást érték: a zászlóanya, koszorús hölgyek, s a tanári testüleért, *Dókus József* alispán önnagysága, a gimnázium igazgatójáért stb. Ezzel az ünnepség véget ért.

Május 19-én volt méltóságos *Dókus József* főispán beigtatása. A tisztelgők között a házfonók és gymn. igazgatók neveit is olvashatjuk. Folyó év jun. 1-én pedig *Matólay Etele*, volt országgyűlési képviselő választott meg alispánnak, ki e nemes vármegyének diszére s saját nevének dicsőségére még mai napig is viseli e magas bizalmi hivatalt.

Május 9., 17., 30. és junius 6-án résztvett az ifjúság a jubileumi körmeneten.

Szünnapokban az igazgató kirándulást tett *Erdélybe*, a magyar orvosok és természetvizsgálók XVIII ik gyűlésére, mely *Előpatak* és *Brassóban* tartatott meg. Az igazgató *Tusnádon* a régészeti szakosztályban felolvasta: „*Magyarország címere egy moldovai érmen*» című értekezését, mely érem *Nyomárkay József* adományából került a gimnázium muzeumába.

A következő 10—12 esztendő minden fontosabb mozzanat nélkül pereg le intézetünk történetében, hacsak fel nem jegyzünk egyet mást, mely közelebből inkább csak házunkat s különösen templomunkat érdekli. Ilyen p. o. a templom tornyának javítása, mely 973 ftjba került a rendkormányának. A templom tornya 1501-ben épült, kijavítottatott 1668-ban, 1756-ban a paulinu-

sok által; több kisebb-nagyobb javításokat le-
számítva 1876-ban a k. rend által *Gyalokay Fe-
renc* házfőnöksége alatt. Szóban volt már akkor a
toronyórának kijavitása is, de ez csak 1882-ben
valósulhatott meg, midőn nt. *Szabó Mátyás* rendi
tag, elemi isk. igazgató műértő buzgalma foly-
tán a városiak és a ház hozzájárultával a szuksé-
ges 60 ftnyi költség fedezve lett. Gondozása, mi-
után első sorban városi érdek, a várost illeti. Az
erről szóló irat a levéltárban fel is található.

1877 okt. 2-án *Gyalokay Ferenc* és *Szabó
Mátyás* részt vesznek *Schusster* Konstantin kassai
pöspök beigtatási ünnepén. 1878 jan. 7-én ked-
ves meglepetésben részesültünk. Gróf *Wallis Gy-
uláné* szül. gr. *Somogyi Ilona* asszony öméltósága,
mint hg. *Brezenheim* egyik örököse s különösen
a *s. a.-újhegyi* javadalmak birtokosa, kegyes volt
templomunk részére egy gyönyörű szép mise-
mondó ruhát ajándékozni, melyet a grófi javadal-
mak igazgatósága *Bydeskuthy Sándor* kézbesített.
A házfőnök nem mulasztá el megköszönni a méltósá-
gos grófnénak ezen nagy kegyességét. Ápri-
lis elején pedig fdő *Trautwein János*, az oltárcgye-
sület igazgatója, volt szives egy pár szép requi-
emre szolgáló dalmatikát küldeni; ápr. 8-án *Wal-
lis* Gyuláné öméltósága ismét egy gazdag
kiállítású gyönyörű violaszín selyem kazulával
ajándékozta meg templomunkat.

De térjünk által ismét a gimn. ügyére. Az
1883-ik évi XXX. törvénycikk szentesítése után,
— mely szól a középiskolákról és azok tanárainak
képesítéséről, — a mely végkép megszünteti tan-
tervében az egész gimnáziumnak részekre t. i.
al-, nagy és főgimnáziumra való felosztását, s mint
már előbb említve is volt, csak a teljes gimnazi-
umnak enged meg igazi létjogosultságot, hol az
ifjú 8 évi fáradozásának gyümölcsét az érettségi
bizonyítvány elnyerése által nyugodtan élvezheti
s a szélrózsa minden irányában kalauzolja.
Többször felmerült a város és vármegye közönsé-

gének azon óhaja, hogy a 6 osztályú gimnázium 8 osztályúvá egészítettessék ki. A kívánság jogosult, a cél igen szép; de a szükséges költségek előállításáról sem a vármegye, sem a város mit sem akart tudni, abban a tekintetben meggyőződésben élvén, hogy azt vagy az állam, vagy a kegyes-tanítórend fogja eszközölni, vagy együttesen mindketten. Ez a vélemény annyira meggyökeresedett még az intelligensebb egyéneknél is, hogy éppen nem tetszék, ha az igazgató vagy valamely tanár azt az állítást merte kockáztatni: »*de vajjon hol van a költség*« ?! mert a piaristáknak az érdekeltek között legkevésbé fekszik érdekében, hogy saját pénzerejükkel egy vármegye vagy város számára főgimnáziumot alapítsanak! Hogy pedig ösztetett kezekkel az államtól mit lehetett várni, azt kifejezte *Trefort Agoston*, vall. és közokt. miniszter ő exja, midőn 1886-ban *mármaroszi* útja alkalmával az indóháznál a főispán ömlétsága vezetése alatt üdvözlésére egy küldöttség tisztelgett, melynek a gimn. igazgatója: *Halmi László* is tagja volt. Mikor *Fráter Alajos* prépost-plébános fényes dikciójában már áttérendő volt a gimnázium ügyére, a miniszter szokott könnyed modorával felbeszakítja a szónokot s így szólt: »*Kell is nektek főgimnázium, állítsatok magatoknak ipariskolát*« Majd magához szólítja a gimn. igazgatóját s a perironon sétálva kérdé: »*Vajjon oly nagy szükség van itt a főgimnáziumra?*« Az igazgató csak annyit mondott, hogy a jelen helyzet abnormis és tarthatatlan s vagy egészítettessék ki 8-ra, vagy redukáltassék 4-re. Ez alkalommal kérdezé: »*Van-e már pénz e célra!*« s midőn a direktor tagadólag válaszolt, *Trefort* így nyilatkozott: »*No akkor nem is lesz főgimnáziumuk egy hamar.*« Pedig a miniszter *Homonnán* született, Zemplén-vármegyében s hozzá intézetünknek több éven át tanulója volt. *Trefort* miniszter könnyed megjegyzései az iróniának bizonyos fullánkjaival voltak felfegyverzve; nagyon jól tudta, hogy ezt a közömbös

népet saját érdekeinek tiszta felfogására csak úgy vezetheti, ha értésükre adja: „*Hogy segíts magadon, az Isten is megsegít.*” Mindent másoktól várni, magunkat s áldozatkészségünket latba nem vetni ott, hol szellemi érdekeink első sorban kell, hogy irányadóul szolgáljanak, a kislelkűség bizonyos vádját zúdíthatják ellenünk. Hogy a vármegye és a város gondolkodás módját újabb időben a legjobb irányban megváltoztatta s az eszmének megtestesülését pár évvel utóbb lelkesedéssel felkarolta: igazolja azt, hogy érdekeinek tudatára ébredt, és mert nem késő: dicsérettel kell adoznunk azon egyéneknek, kik fáradhatatlan tevékenységükkel az ügyet a megvalósulás stádiumához közelebb juttatták. De erről alább.

1888. év júl. 23—31-ig tartott nagy káptalanban *Ormándy Miklós* dr. szegedi főgim. tanár választatik meg házfőnök és gim. igazgatónak. *Halmi László* hasonló minőségben Vácra költözött. *Ormándy Miklós* dr. ifjui hévvel s sok jó akarat-tal fogott kettős tisztének lelkiismeretes betöltéséhez; mi közben nem egy akadálylyal kellett neki megküzdenie. Elődei vagy 30 év óta ha nem is voltak teljesen érzéketlenek a ház és gim. körében időközönként felmerülő anyagi szükségletek iránt, de az el nem vitatható, hogy egészben véve, különösen a klastromépület, annyira mostoha sorsban részesült, hogy itt ott már életveszélyessé vált a benne való tartózkodás. *Herkulesi* munkacrővel kellett a sok lim-lomot kihordatni, hogy a megkívántató rend és tisztaság kifogástalan legyen. A ház minden részében javítások történtek, a külgazdasági épületek rendbehozattak, vagy ujja épültek; szóval a szerény pénzerő korlátai között mozogva mindaz létesült, a minek szükségessége első sorban kívánatos vala.

Főgondját a gimnáziumra irányozá, melynek belső berendezése, butorzata s mindenek felett az egyes osztályok padjai oly mizerábilis állapotban

valának, hogy még egyrésztől szánuandó mosolyt csaltak a tanügy újabb vívmányaival ismerős ajkakra, másrészt elszomorodott minden tanferfiú szíve, látva a régi izléstelen, kényelmetlen kalodákat, melyekben kénytelen az ifjúság fejlődése legvirágzóbb korában naponként 4–5, sőt több órát eltölteni oly időben, midőn az úgy is nagy óraszám bénítólag hat mind testi, mind pedig szellemi fejlődésére, még a kényelmes ülésű padokban is. Az igazgató mindent elkövetett, hogy ezen viszás állapotok mielőbb megszűnjenek s az ifjak testi fejlődésöknek megfelelő, modern berendezésű padokat kapjanak. Ezeken kívül katedrák, krétatartó, asztalkák, és ruhatartó fogasok készíttessenek, mint teljes kiegészítői az osztályok megújított alakjának. De vajjon ki a patrónus?! Ki köteles mindezen terheket viselni? Az első érdeklődő a város. A város és gimn. közötti viszony igen vékony szálakon függ; szerződésileg a város egyáltalában semmire sem kötelezé magát; hanem évről-évre hozzájárul némi segélylyel a gimn. fenntartásához. Nevezetesen uton-utfélen hangoztatott szegénységére hivatkozva, 40—60 az az negyvenhatvan forintot ad a meszelés és tisztogatásra aug. végén. továbbá 5 öl fát a gimn. és 5-öt a ház számára s ezzel leróta kötelezettségét egész évre.

Miután a kegyes-tanítórend évenként sajátjából több ezer forinttal járul a ház s így a gimn. fenntartásához, méltányos lett volna, hogy az állam vegye kezébe az ügyet s utalványozza a pénzt a szükséges butorok beszerzésére, annál inkább, mert a 4000 ftra rugó tandíjat is az állam szedi. De az állam hivatkozva régi abúzusból származott úzusára, a kötelezettséget a rend nyakába akasztá. Így történt, hogy a kegyes-tanítórend kormánya 1888. szept. 26 1300. sz. a. kelt leiratában felhívta az igazgatóságot, hogy az első osztály számára a szükséges butorzat elkészítésére csináltassa meg a költségvetést, mi okt. 1-ső napján megtörténvén, két hónap lefolyása alatt a butorzat el is

készült s a karácsonyi szünnapok alatt az osztályban el is lett helyezve. Került pedig az egész 128 ftba. Elképzelhetni a fiuk örömét, midőn új év után visszatérve, iskolájuknak kellemesen megváltozott képét szemlélhették.

Miután a rendkormány már belekezdett a javító munkálatokba, a magas ministerium tovább akarta vinni a próbát. Az újabb tanügyi követelmények szükségessé teszik minden gimnáziumnál egy rajzterem felállítását is; a hol ez nincs, kénytelenek az ifjak saját osztályaikban szorongani. Az egyes helyek a békés ülésre célszerűek lehetnek ugyan, de arra már nem, hogy minden egyes tanuló rajztékájával, vagy még nagyobb táblájával kényelmesen mozoghasson. Ez esetből kifolyólag a magas miniszterium ártírt a kegy. r. kormányához, felhíván őt egy alkalmas rajzterem felállítására. De a rendkormány, tekintetbe véve a több ezer forintba kerülő kívánalmat, a magas miniszterium intencióját még elvi szempontból sem tehetette magáévá, annál kevésbbé utalványozhatta a megkívántató költségeket. Annak azonban nem volt ellene, hogy a társház keleti részének második emeletén akár 4 vagy 5 szoba is átengedtéssék, de az átalakitást, bebutorozási s minden néven nevezendő költséget az állam viselje. Egyuttal a rend kijelenté, hogy ezt csak ideiglenesen engedélyezi, míg a kormány valami más módot nem talál a rajziskola felállítására. Természetes, hogy a rendkormány engedékenysége valami jó hatást nem gyakorolhatott a ház lakóira, kiknek teljesített kötelmeik után egy kis nyugalomra is van szükségük; pedig a házunkat közelebbről ismerő, igen jól tudhatja, hogy a ki az épület keleti részének 2-ik emeletére akar hatolni, annak labirintszerűleg először össze-vissza kell a ház folyosóit barangolnia. Hogy az ily állapot a ház tagjainak idegességét csak fokozná kétségtelen. Már e század elején *Sivulsky* megragadott minden alkalmat, felhasználá összes argumentumait annak bizonyí-

tására, hogy az iskola a szerzetházban fen nem tartható; sürgött, mozgott, míg végre vasakarató szilárdságának sikerült kivinni a máig fenálló iskolaépület emeltetését és ezáltal megszabadítá a házat az örökös dongástól. Mély belátása okvetetlenül elismerésre talált kartársainál.

Mint említém, a rendkormány nem volt hajlandó a rajzterem felállítását elvállalni; erre a magas miniszterium még egy fogást csinál t. i. leír a városi képviselőtestülethez, hogy a rajziskola felállításának költségeit fedezze. A város atyái tisztelve az olimpusi parancsot, kiküldik igen szerény utasítással *Szentgyörgyi* Dezső városi mérnököt, megsejmelendő a felajánlott helyiségeket, hogy a látottak alapján a költségvetést készítsse el. A mérnök 230 ftot elégnek talál az átalakítás munkájára, nehogy pedig ez az összeg túllőjön a célon, a képviselőtestület hivatalos buzgósággal törül belőle 5 forintot. Így maradt az említett célra 225 ft egy oly műnek kivitelére, melynek teljes rendbehozására, a szükségesekkel való ellátására legalább pár ezer forint kívántatnék. Ily komikus helyzetbe jutott a rajziskola eszméje a három érdekelt fél között.

Az igazgató a megszavazott összeget a fent említett célra megfelelőnek nem találván, szept. 27-én, 48. sz. a. avval a kérelemmel fordult a városi képviselőtestülethez, hogy engedje át az összeget a sokkal szükségesebb új iskolai padok készítésére, mert igen célszerűnek találná, ha az intézet minel előbb megszabadulna régi alkalmatlan butorzatától. A kérést első ízben megtagadták; de az igazgató újabb felterjesztésére belenyugodtak. Így a II. és III. osztály is teljesen átalakítva és felszerelve kellemesebb alakot öltött, jó hatást tőn a tanulókra, nevelé a diszciplinát s befolyással volt sokaknak még szorgalmára is.

Mig ezek szép csendben megtörténnek vala, az igazgató nagy örömmel jelenté be a főigazgatósnak és a rendkormánynak a létesült refor-

mokat s mint a ki dolgát jól végezné, nyugodtan pihengetett babérait. Minden oldalról megelégedéssel és elismeréssel találkozik. Azonban a magas minisztérium igényt formál a városi képviselőtestület által a rajzteremre megszavazott 225 ftra, vagyis fel van csúfolva ezen régi közmondás igazsága: »Leo non captat muscas«, s éppen nem nyugszik bele a képviselőtestület második határozatába, mely az összeget az iskola padjaira és egyéb szükségességre átengedi, s kötelességévé teszi a rendkormányt a 225 ft visszafizetését a leendő rajzterem céljaira. A rendkormány kiakarván kerülni a bizonytalan ideig tartó feleselést az államkormányval szemben, egyszerűen megküldi az összeget takarékpénztárba-tétel végett, hogy pihenjen ott mindaddig, míg a magas minisztérium szükségesnek nem látja kiutalványozását a majd fellállítandó rajzterem költségeinek fődözésére.

Az igazgatót bár nem kellemesen érinté ezen vitás ügy, de azért feltett szándékának kivételében nem akasztá meg. Ujból hivatja az asztalost és vele a IV. osztály számára készitendő butorzat ügyében megköti a szerződést oly formán, hogy a szükséges padok és egyéb felszerelések ápr. 20 ára az osztályba be lesznek állitva 140 ftért. A minisztérium azon leiratban, melyben igényét a 225 ftra bejelenti, értésére adja az igazgatóságnak, hogy az áldozatkészségben ő sem akar hátrább maradni, engedélyezi a tanulmányi alapból az V. oszt. számára készitendő új butorzatra a kívánt költségeket. A VI. osztály butorzata több évvel ezelőtt készülvén, ezzel az újításnak vége szakadt, de egyszersmind megszunt a pad-mizéria is.

A rajzterem felállitásának kérdése pedig mélyen hallgat. A kegyes-tanítórend által az épület keleti részében átengedett helyiségek újra felülvizsgáltatván, a szakferfiak egybehangzó véleménye oda nyilatkozott, hogy e helyiségek rajzterem felállítására nem alkalmasak; írásbeli nyilat-

kozatukat az igazgató felküldé a rendkormányhoz, honnan ez ügyben még eddig válasz nem érkezett. Valószínű, hogy ezen ügy is bevonatik azon újabb kombinációkba, melyek manapság, mint alább kifejtem, ismét szőnyegre kerültek, s a gondolkodó főknek nem kis aggodalmat okoznak.

Miután a fél úton való megállapodás sohasem volt célszerű, az igazgató megszokott gondosságánál fogva ápr. 14-én kérvényt intéz a minis-teriumhoz, hogy az osztályok rozszant padlózatának újjal való felcserélésére utalványozza a szükséges költségeket. E kérvényre a minisztérium 1889. jun. 6-án 12262. sz. leiratban válaszol, mely szerint az intézetnek használható állapotban való fentartásáról a kegyes-tanítórend, mint épülettulajdonos, tartozik gondoskodni; míg a tanulmány-alap kötelessége e tekintetben a rendes évi tisztogató költségeire terjed ki. Denikve az eddigiekből eléggé kiviláglik, hogy itt a jogok és kötelességek úgy össze-vissza vannak kuszálva, hogy csakis egy világos új szerződés által lehetne a homályos kérdést tisztázni.

A ministértum leiratára a rendkormány jul. 14-én 1065. sz. a. kelt levelében felhatalmazza az igazgatót, hogy évről évre egy-egy osztályt padloztasson ki — mit a vakációban meg is tőn — kezdve az I. osztállynál, melynek területe 53 04 [.] mtr. Az egész munkát *Dubay* István asztalos 98 ft és 56 krajcárért teljesíté.

A tenger vize nagy hullámokat ver, ha nem hiányzik a külső ok: az erős légmozgás, melynek megszűntével elsimul a tenger felülete s megszokott nyugalomát újból visszanyeri. A gimnázium ügyében felmerült eszmecsere már több mint 20 év óta hasonló hullámokat vert a nagy közönség körében; felmerültek különféle okok, melyek minduntalan felszínre hoztak azon fontos kérdésnek megoldását, vajjon mely utak és módok által volna lehetséges csonka gimnáziumunk kiegészítése? De mert a főkérdésben, t. i. a pénzügyben, min-

dig egy harmadik személyt toltak előtérbe: az ügy a kezdet stádiumán túl sohasem juthatott. A lelkesedés szalmaüzként kialudt, mihelyt arról volt szó, hogy az áldozatkészségnél a saját zsebeinket is figyelemre kell méltatnunk.

Az 1889/90-ik iskolai év folyamán a mozgalom szokatlan érdeklődéssel, nagyobb hévvel indul meg, mit különösen azon kiváló férfiaknak kell érdemül betudnunk, kik az ügynek élén állva, fáradhatatlan tevékenységükkel a már több ízben kialvó Veszta-tűznek új életet adtak, s a szent lángok buzgó ápolása által a szőnyegen forgó kulturai kérdést közelebb hozták a megvalósulás lehetőségéhez. Ki a mai *ujhelyi* társadalmi életet figyelemmel kíséri, lehetetlen észre nem vennie, hogy minden kulturai mozgalomnak, minden nemesisírányú, humánus törekvésnek, szívet és lelket egyaránt gyönyörködtető társas élvezeteknek, finom s minden ízében elegáns szórakoztatásoknak a lelke majdnem minden esetben *Chyzer Kornél* dr. vármegyei főorvos, kinek ruganyos szelleme, élénk és mindig derült kedélye, erős meggyőző erejű érces hangja, minden szép és jóra kész akaratereje, kellemes, modora mindig valóságos program bármely üdvös eszmének megtestesítéséhez.

Ő fogta fel legujabban az elejtett fonalat s kitartással küzd az intézet tovább fejlesztésének ügyeért. De hálásan kell megemlékeznünk *Molnár István* főispán öméltségának és *Matolai Etele* alispán önagyságának buzgóságáról is, kik hatalmas befolyásaikkal támogatják a szóbanforgó kérdést. Kiváló elismerés illeti meg intézetünknek jelenlegi igazgatóját, *Ormándy Miklós* dr.-t, ki teljes lélekkel arra törekszik, hogy az elvetett mustármag minél előbb terebélyes fává növekedjék.

1890. január 20-iki kelettel megjelent a »*Felhívás S.-a.-Ujhelyi lakos polgáraihoz, a hat osztályú csonka gimnáziumunk nyolc osztályúvá való kiegészítése tárgyában.*» aláírva *Matolai Etele* mint elnök, *Chyzer Kornél* dr. pénztárnok és *Szölösi Arthur* jegyző.

zö által. E *Fölhívás* lelkesült szavakkal szól az *ujhelyi* polgárság szívéhez: »Korunkban a civilizáció szel-
leme minden téren óriási lépésekkel tör előre! Azon nemzetek, melyek a tespedés lágy vánkosán
nem hallgatnak a haladó kor intő szózatára: kény-
telenek meghátrálni a civilizáció égő fáklyáját fen-
nen lobogtató kulturnemzetek szellemi vívmányai
elől. A haladásnak és uralomnak ma csak két té-
nyezője van: *a munka és tudomány*. Az egész vi-
lág népeinek történelme igazolja, hogy a mely
népnél a munka a mindennapi kenyér, s ennek
élesztője és sava a tudomány, azon nép léte, jö-
vője és boldogulása szilárd alapokon nyugszik.
Fel tehát a tettek mezejére! Mi se legyünk néma
szemlélői más nemzetek, más városok kulturális
törekvéseinek; de mutassuk meg, hogy a magyar
nemzeti génusz és tudomány ápolására oltárt eme-
lünk szíveinkben, melyen a kulturális törekvése-
inkre szánt áldozataink szent tüze lángolni fog».

Ezek után meggyőző erővel bizonyítja, hogy
csak egy teljes gimnáziumnak van létjogosultsága,
továbbá feltüntetni iparkodik, mely szerint a meg-
becsülhetetlen szellemi tőkén kívül anyagi haszon
is háramlik a városra, mivel teljes gimnáziumun-
kat sokkal nagyobb számú ifjúság fogja ezután
látogatni. Végül lelkesítő meleg hangon így szól:
»... Hogy mit tehet a közlekedés és a szent
ügyért való küzdelem — megmutatta a magyar
nemzet számtalanszor: török, tatár s más ellensé-
gekkel szemben is! Győzött mindenkor, valahány-
szor a közérzület egy szent cél érdekében »viri-
bus unitis» együtt működött! Győzni fogunk mi
is, tisztelt polgártársak, ha akaratunk szilárd s
kitartásunk erős leend; s ekkor unokáink unokái
is áldani fogják emlékünket, mert megtettük azt,
mit tőlünk az ő jólétük biztosítására s városunk
anyagi és kulturális felvirágoztatására a közóhaj
megkövetelt! Járuljatok tehát, tisztelt polgártársak,
a közjólét emelésére felállított oltárhoz áldozatfil-
léitekkel; s legyetek meggyőződve, hogy ügyünk

diadalra jut, ha ezt mindannyian igazán akarjuk, s nemes igyekezetünk sikerére a Mindenható áldását is kikérjük!»

E meglehangú *Fölhívás* magjai nem hullottak a rideg keblek kopar szírtjeire; ellenkezőleg a legjobban művelt föld fogadá be azokat. Csírákaptak, s megizmosodva a legszebb reményekre jogosítanak mindnyájunkat. Megkezdődtek az aláírássok város- és vármegyeszerte, s rövid pár hónap alatt már is biztosítottak közel 20 ezer forintot, mely összeg ha nem is fedezi a hiányokat, de biztos garanciát nyújt arra, hogy a város és vidék belátta a 8 osztályú gimnázium szükségességét; folytatni fogja áldozatkészségét, melyet az állam mindenesetre méltányolni fog, s áldozatfillért ő sem fogja megtagadni ily fontos közérdekű szellemi ügytől.

Ha egyszer az érdeklődés megvan, a komoly szándék nem marad el a dolgot minél közelebb hozni a célhoz. Ebből kifolyólag felmerült azon kérdés: nem volna-e célszerű a hasznost összekötni a kellemessel? t. i. egy jelmezes bazárt rendezni, a hol míg egyrészt a művelt publikum meghozná szerény áldozatát, másrészt a mind két nembeli fiatalság igen üdvösen szórakoznék! Az erős akarat fáradtságot nem kimél, ez pedig bőven kijutott *Hornyay* Béla dr. *Dókus* Gyula és *Reviczky* Pál uraknak, kik emberfeletti munkát végezve önként vállalt feladatukat fényesen megoldották. A tudósító szerint az írás szavaival élve: »Dicséret adassék nekik ezért«.

De miből állott ez a jelmezes bazár? Egy oly paradicsomi fényes jelenetből, melyet a keleti képzelem talán sokkal élénkebben tudna szemünk elé varázsolni; de hogy ilyféle képek még a szégyen gyaurok honában is előfordulhatnak: azt még a leghiszékenyebb müzümán sem tudná elképzelni.

A színház egy tündérpalota fényében ragyogott, az »Ezeregy éjszaka édeskészségével, kedves-

ségével és gyönyörével. Igen előrelátó volt *Odysseus*, midőn elhaladva a szirének mellett, társainak füleit viasszal betömte, magát pedig az árbochoz kötteté, nehogy a szirének csábító hangjai vesztőkre váljanak. A három ezer év előtti szirének csak énekők varázsával bilincselhették volna le szegény *Odysseus* fáradt népét; de a ki a bazárba betévedt, annak azonnal meg kellett győződnie az itt uralkodó tökéletes harmóniáról, izlésről, fényről, melyek összességükben bővülték el a belépőt. A fényes öltözkű elegáns töröknők iparkodtak megtartani az európai modern divatból legalább annyit, hogy fátylaikat otthon feledve, egyéniségök kedvességével hatottak bizonyára jobban, mint a fekete kávé bódító cseppjei vagy a pezsgő felvillanyozó nedűivel. A török-bazárban *Thuránszky*né, *Petrovay*né, *Bencsik* Irén, *Bernáth* Irén és *Chyzer* Etelka sűrögtek-forogtak a publikum körül. Ha a fekete kávé után egy jó szivar illatos füstje mellett a szép szemek ragyogásában akartunk gyönyörködni, át kellett sétálni a szomszéd baloldali sátorba, hol spanyol kosztümös hölgyek: *Kincessy*né, *Chyzer* Margit, *Diószeghy* Vilma, *Schneider* Berta és *Mátray* Emma gondoskodtak arról, hogy a jámbor halandó *Andalusia* valamely virányos völgyében képzelje magát. A törökbazártól jobbra esett a valódi pezsgőforrás, hol *Fischer* Marianne baronesz szép pillangó képében diszelgett, míg gr. *Hardenberg*né és *Boronkay* Sarolta rokokó fényes kosztümeikkel, szeretetreméltó egyéniségeikkel bilincselték le a pezsgőszomjas férfi népet. A negyedik sátorban tüzzől pattant menyecskék és lányok: *Farkas* Lajosné, *Bencsik* Leona, *Dienes* Lenke, *Keresztessy* Irén és *Trombitás* Ilonka kedves alakjai örökfürge mozdulataikkal, tüzes boraikkal csalogaták a könnyen vállalkozó szellemeket s be is igazolták: hogy nincs e földön kívül élet, s ha van, olyan nincs, mint szép magyar hazánkban. A tüzes borok mellett az élethűen előállított magyar lakás

s az abban lakozó igazi magyar vendégszeretet sokkal elfelejteté, hogy még több igen érdekes megsemlélési való van, miket elmulasztani főbenjáró bűn volna. Ilyen volt p. o. *Magyarország* szomszédságában *Élszász*. Bár a geográfiában az ilyen szomszédság jelenleg politikai abszurdum, de végre is nálunk megesett, hogy szép *Magyarország* tőszomszédságában kedves kis elszászi leányok: *Thomán Paula*, *Kossuth Ilonka*, az olasz öltetékű *Vály Ella*, több úrnő: *Szerencsényi és Nagy Barnáné* társaságában lestek az alkalomra, hogy életünk esetleges keserűségét pár darab cukorsüteménnyel, vagy cukrocskával édesítsék meg. Nem igen sokat törődtek azzal, hogy az ember gyomrát el találja rontani s akkor a szomszéd büffében nem sok hasznát veheti. Pedig ott nagy reményeket kötöttek minden érkezőhöz! Szinte szomorúan nézték, ha valaki azon gyanuba esett, hogy ezt a munkát már otthon elvégezte, vagy a természettől olyan gördülékenységgel volt felruházva, hogy fel lehetett róla tételezni, miszerint a kérdésben levő uraság *Epikurus* filozófiájával már előbb megbarátkozott vala. De azért nehéz volt kitérni a minden oldalról jövő támadások elől annál inkább, mert az inyet csiklandoztató ételeken kívül kedves biztatások, jóakaró kézszorítások éppen nem hiányoztak. Itt *Matolayné*, *Pintérné*, *Keresztessy*, *Boruthné*, *Vályné*, más asztaloknál *Illavathy*, *Zhuszkyné*, *Bydeskuthy* Erzsike, *Dioszeghy* Erzsike, *Bánóczy* Ilona, *Csuka* Margit és *Rácz* Margit biztatták az érkezőt, hogy ne szégyelje magát . . . csak úgy mint otthon. Mindeme próbákon túlesve belcbotlottunk a muszka sátorba, hol *Ambrosy*, *Liszy* Kornélia és *Csuka* Jolán szolgáltak finom teával, vagy a japáni osztályba, hol *Kiss* Etelka és *Dókus* Róza fogadták az érkezőket szíves mosolylyal.

Végül a bemenetelnél jobbra az első sátor volt a virágsátor. Sajátszerű, hogy én is legutoljára hagyom ezt, mert bennem a realizmus már

régen túlszárnyalta az ideáлизmust. Pedig a hol annyi báj, annyi dísz pompázott, mint e kis bazárban, ott nem lehetett az ember egészen hideg közönyt nyel szemlélője az álló és mozgó virágoknak. Itt mindenki kapott gomblyukába egy kis csinos csokrot; ha fiatal volt azért mert korához illő, ha öreg azért, hogy megfiatalodjék. Legkedvesebbek voltak természetesen a mozgók: *Hönschné* (napraforgó), *Pfeiferné* (gyöngyvirág), *Bideskuthy Sarolta* (vadrózsa) és *Tomcsányi Gizike* (havasi gyopár).

Az előrusított anyagok nagyobbreszint ajándékok valának. Ezeken kívül nagyszámú nyermény tárgyak is voltak, melyeket még éjfél előtt kisorsoltak, hogy a lelkes bazárnők minél-előbb belevegyülhessenek a díszes közönség labirintuszába, s élvezhessék a táncművészet gyönyöreit. Ezzel nem is fukarkodtak, a mennyiben a felkelő nap mosolygott be az ablakon, midőn a multság véget ért. Az egész fényesen sikerült, a közönség nem volt nagy, de válogatott. Az izléssel teljes kiállítás és ügyes rendezés mindenk felett *Horvay Béla* dr. érdeme; méltán büszke lehetett művére, miután a lényes mulatságon kívül a bazár még 1400 forint tiszta hasznot is hajtott a kijelölt jótékony célra.

A bazár jövedelmének szaporításához nagy mértékben hozzájárult az ezen alkalmából kiadott és előrusított díszes *Emlék Album* (a »*Hegyalja*») is, melybe a város és vármegye, sőt az ország több vidékéről, különösen a fővárosból több kiváló író beküldé találó szellemi sziporkáit. Hogy az *Emlék Album* fénye egy középponti nap sugaraitól tündököljön: a rendezőség felkereste egy szép kérés levél *Turinban* vármegyénk szülöttét, hazánk nagy fiát, *Kossuth Lajost* is, jól tudva, hogy bűvös sorai fogják megadni a savát az egész vallalatnak s biztosítani a kívánt sikert. Mellé kelve volt a *S.-a. Újhely* város lelkes polgáraihoz szóló felhívás is. *Kossuth Lajos* a felhívásra 1899.

február 12-én kelt, *Hornyay Béla* dr.-hoz címzett hosszú levélben válaszol, mely a március *Idussán* tartott ünnepség lefolyása után bejárta a hazai lapokat, megjelent a *Zemplén* 1890. márc. 23-án kiadott 12-ik számában is, melyből kivonatossan közöljük a következőket.

Kossuth kegyeletes szavakban nyilvánítja érzelmeit szülőföldje, s mindenek felett *Ujhely* iránt, melyhez nemcsak első gyermekkorának kedves emlékei, de a későbbi kor férfias küzdelmeinek visszaemlékezései is csatoljak.

»Ismereteselek a római költő szavai a kifejezhetlenül édes vonzerőről, melylyel a szülőföld bír, ennek az édes vonzerónak kútfeje nem maga a születés ténye, hanem a gyermekkor kedves emlékezetei, melyek az embert sírig kísérik, kitörülhetlenül, felejthetlenül. Én *Monokon* születtem, amott a szerencsi hegy tövében, a hol a rege szerint *Árpád* a honalapítás első áldomását megülötte; de engem szüleim még mint csecsemőt vittek el születésem helyéről s nincs emlékezetemben semmi, a mi arra vonatkoznék. Engem életem legelső emlékezetei *Ujhelyhez* csatolnak, a szülőföldhöz ragaszkodás édességével. *Ujhelyben* volt gyermekkorom bölcsője, annak nevéhez van fűzve agyam értelmi mécse felpislangásainak emléke nemcsak, hanem *Ujhely* volt úgy az élet gondjaival, mint a polgári kotelességekkel megbirkózásom első kísérleteinek küzdtere is. A mi a madárfiúnak első bizonytalan szárnypróbálgatásainál az anyai fészek, nekem az *Sátoralja-Ujhely* volt.«

Ezek után tovább fűzi elmélkedéseit, gyönyörűen rajzolva, hogy »*Ujhelynek* úgyszólván minden pontja történelmi nevezetességű, melyhez a honfoglalástól kezdve a haza jogainak, a nemzet szabadságának védelmére vívott harcok során végig, a magyar történelem annnyi lelkesítő mozzanatainak, s annyi dicsőséges névnek emlékeztet

van fűtve, mint az országnak talán semmi más vidékéhez »

Elmerengve hazánk történetének fényes tettekben gazdag emlékein, fogamzott meg benne a szigorú elhatározás, mely szerint életét a nép és a nép által a haza szabadságának fogja szentelni. Elmélkedését tovább folytatva így szól: »Ilyen emlékek kötnek engem *Sátoralja Ujhelyhez*, hát természetes, hogy meleg érdeklődést kelt bennem minden, ami *Ujhelyre* vonatkozik, *de ha mindennek örvendek, ami ott életre, fejlődésre, haladásra mutat, fokozott mérvben vált örömömre a kulturális érdekű mozgalom, mely felől az Ön leveléhez csatolt felhívásból értesültem* »

Majd áttér a kultúra hasznosságára, mely okvetetlenül szükséges, hogy a nemzet értelmessé váljék, mert csak így marad meg a talaj biztosan lábai alatt; ismét átmegy az iskolára: „... bizonyos, hogy a kulturális fejlődés alapját a közoktatási intézmények képezik; és mert a gimnáziumnak kiegészítése forog fenn az ujhelyi kulturális mozgalomnál, én helyeselve a kitűzött célt, alkalmat veszek kijelenteni, hogy *én általános nemzeti kulturális szempontból a középiskolákra helyezem a legnagyobb fontosságot.*» Itt nem egészen helyesli a középiskolák specialis szakjellegét, arra szólít az egyetem, itt inkább az ép testi erőre fordított gond mellett az értelem fejlesztését, a tudás vágyának felébresztését kellene szem előtt tartani. Szükségének tartja: „*hogy az ifju bizonyos értelmiséggel s az önképzés eleven ösztönével mehesse át annak a nagy oktatásnak, melynek neve „élet” holtig tartó iskolájába.*

„Szeretem, hogy az ujhelyi kulturális mozgalom megindítói, kitűzött céljok megvalósítása végett a segítség magadon s Isten is megsegít elvhez folyamodtak. . . Nemcsak óhajtom, de reménylen is, hogy az én kedves Ujhelyem polgársága úgy fog megfelelni a felhívásnak, hogy a gimnázium kiegészítése biztosítva lesz. Feleljen is meg, nem

áldozat leszen az, harem okos befektetés, mely a város felvirágzására hatásával jól kamatozand.»

Kijelenti továbbá, hogy bár 58 éve, hogy a sors onnan elszakította, de a szeretet és kegyeletes ragaszkodás él szívében a város iránt. . . »*bűszkeségemnek tartom magamat ujhelyi magyar embernek nevezhetni*«

Végül szerényen megjegyzi, hogy e levelet nem óhajtja az »*Émlék-Album*«, mert nem barátja a frázisgyártási termékeknek. A bizottság tehát külön kinyomatta a levelet s mint függelék csatolta az albumhoz. Ezek után felkéri *Hornyay Béla* dr.-t, hogy legyen szíves *Matolay Etele* elnököt nevében megkérni, hogy tisztelje meg őt is egy aláírási ív megküldésével, hogy a megindult ujhelyi kulturális mozgalom sikeréhez szegénysege filléreivel ő is hozzájárulhasson.

Természetes, hogy e levélnek megjelenése nagy szenzációt keltett s növelte az áldozatkésziséget, s arra szolgált, hogy reményeink ma már sokkal biztosabbak, mint a bazár-mozgalom előtt.

Hogy miként vélekedik intézetünkéről, a piarista nevelésről és az egész piarista rendről *Kossuth Lajos*: azt e sorok írójának nagy lelki örömmel tolmácsolá a *Turinban* 1889. júl. 5-én, a *turin—párisi* kirándulás alkalmával. E sorok írója katonás rövidséggel üdvözlé őt, mint a *sátoralja-ujhelyi* gimnázium egykori növendékét, mire meghatottan így válaszolt: »*Én a piarista-rend iránt mindenkor nagy kegyelettel voltam, mert oly ügynek áll szolgálatában, mely a nemzet kultúrai előhaladására hasznos működésével nagy befolyással volt. Légem is szeretettel ápoltak, neveltek és tanítottak, miért is nagy elismeréssel és hálával adózom különösen az én volt tanárain emlékének*«.

Az intézet tovább fejlesztésének érdekében 1890. ápr. 11-én a végrehajtó bizottság ülést tartott, mely alkalommal elhatározott, hogy május hó első napjaiban *Matolay Etele* alispán vezetésé

alatt *Majláth József* gf., *Szmrecsányi János*, *Szuchy Dezső*, *Prámer Alajos*, *Chyzer Kornél* dr., *Viczmándy Ödön*, *Ambrózy Nándor*, *Sziegmeth Károly*, *Schön Vilmos* dr., *Szóllósi Arthúr*, *Jelenek Ádám*, *Hornyay Béla* d., *Pataky Miklós* és a vármegyei orszgy. képviselők-ből álló küldöttséget menteszt a kultuszminiszteriumhoz. Ezen küldöttség egyúttal a kegyes-tanítórend kormányával szemben önálló kérdések tisztába hozatalával is megbízott.

A választmány máj 3-án végezte küldetését. Tiszteltgett *Csáky Albin* gf. vallás- és közokt. miniszter öexiájánál, nemkülönben nagys. és fdő *Kalmár Endre* úrnál, a kegyes tanítórend kormányzójánál. Mindkét helyen szíve- en fogadtatva, azt a biztos ígéretet nyerték, hogy mivel kívánságuknak semmi fontos akadály nem áll útjában, azon lesznek, hogy törekvéseiket a kellő siker koronázza. (Itt minden esetre alattomban kell érteni, hogy az eddig létesített mozgalmat ápoljátok tovább, s ha a város és vármegye meghozza a kellő áldozatot, jogosan számíthatok úgy az állam, mint a kegyes-tanítórend támogatására. Az intézet lábraállítása tehát e három tényezőtől függ, melynek ketteje az anyagi részről, a rend pedig tisztán csak szellemi tekintetben van vagy lehet érdekelve. A mint tudom a legujabb időben éppen ily értelmű irat érkezett a vármegyéhez a kultuszminisztertől.)

Mint az üdvös mozgalomnak egyik életerős hajtását kell kiemelnem azon fényes majálist, mely június 4-én a *Magashegy* tövében, a *Torzsás* nevű mulató helyen tartatott meg. Mintha mindenki érte volna, hogy itt a puszta mulatság és élvezetes szórakozás csak másodrendű kérdés, a nemes cél iránt való buzgalom oly nagyszámú és fényes társaságot hozott egybe, a minőt az újhegyiek együtt még sohasem láttak. A sikerült malis részint a kitünően kedvező időnek, részint a rendezők: *Irinyi Aladár* dr. és *Fekete Fidél* gimn.

tanárok tapintatos rendezésének vala köszönhető. De a kivitel és a siker oroszlánrésze mégis a *Verhovay* Gyula fáradhatatlan tevékenységének tudható be, ki heteken keresztül mint gyűjtő, majd mint fő-intéző valóságos élő „mobile perpetuum” gyanánt szerepelt. Az ünnepség 200 ft tiszta hasznót hozott a gimnáziumnak!

A gimnázium kiegészítésének kérdése — mint látjuk — a szintéren mozog. Remélhető, hogy ez a fontos ügy, tekintve a lelkes áldozatkészségben nyilvánuló nemes versenyt, rövid idő múlva mindnyájunk teljes megelégedésére léssen megoldva. Adja az ég, hogy törekvéseinket, mely városunk és vármegyénk kultúrai előhaladását célozza, már a közel jövőben megvalósítva szemlélhessük.

Konviktus ügy. Intézetünknek egyik életerős hajtása volt már *Sivulsky* igazgatóságának első éveiben s az maradt későbbben is az ugynevezett *konviktus-intézmény*.

A mult századoknak vallási és politikai zavaraiiban, hogy a gyenge sarjadék a külső világ behatásától szabadon, minden nagyobb megháborítás nélkül haladhasson a tudományok mezején életcélja felé, úgy a katolikusok, mint a protestánsok konviktusokról, (táptézetekről) gondoskodtak. Oly intézetekről, hol a haza reménye teljes biztosságban, kellő felügyelet mellett, képezhesse magát úgy a tudományokban, mint a vallás tanaiban. Ily konviktusok a kor kívánalmai szerinti főleg nemes ifjak számára alapítottak, s az országban különösen a XVIII. század folyamán igen elterjedtek, míg II. *József* ujító törekvéseinek áldozatul esvén, nagyjórészint, elletettben az alapítók szellemével, szorgalomdijakra (stipendium) fordítottak. Az alapítványos konviktusok megszüntével sem lankadt a nagy közönség buzgalma; sőt II. *József* halála után, mint minden téren, itt is bekövetkezett a reakció. Fokozott mértékben keresi fel a közönség bizalma a morális szervezetü egyesületeket, a tanítással foglal-

kozó szerzetes rendeket ; nagy készséggel és örömmel bizza gyermekeit gondviselésükre, mert jól tudja, hogy feltett kincsük ilymódon a legbiztosabban haladhat kitűzött életpályája felé.

Ujabb időben az állam is nagyobb figyelmet fordít erre az intézményre, mint azt a visszaállított *kassai* konviktus példája és az ujonan alapított budapesti *Ferenc-József-intézet* is igazolja.

Ily konviktus létezett kollégiumunkban már *Sivulsky* igazgatósága idejében, valamint később is. A legelőkelőbb családok gyermekeinek nevével találkozunk úgy a vidékről, mint helyből, kik közül igen sokan utóbb országos híró és nagynevű államférfiak, főpapok lőnek, vagy a társadalom különféle osztályaiban vezérszerepet játszottak.

Konviktorok voltak : *Almásy* Lajos (1801)*) *Andrássy* Gyula gf. (31), *Andrássy* Manó gf. (31), *Barkóczy* Alajos br. (27), *Barkóczy* Imre br. (97), *Barkóczy* Imre br. (27), *Barkóczy* Antal br. (27), *Barkóczy* Zsigmond br. (30), *Barkóczy* Mihály br. (30), *Barkóczy* Pál br. (41), *Berzeviczy* Károly (04), *Berthóty* Jakab (02), *Bydeskuthy* János (03), *Bornemissza* Ágoston (32), *Bornemissza* Kálmán (32), *Bujanovits* Albert (26), *Bujanovits* Fridrik (26), *Bujanovits* Rudolf (27), *Chyzer* Béla (74), *Chyzer* Kálmán (74), *Dessewffy* Ignác (95), *Dessewffy* János (01), *Dessewffy* Gábor (01), *Dessewffy* Mihály (01), *Dezsőfy* Antal (03), *Ducsay* Dénes (88), *Dulovits* Jenő (32), *Ehrenheim* — *Schytra* Ferdinánd (86), *Farkas* Tivadar (37), *Füzéressy* Gyula (41), *Gócze* János (37), *Görgey* Szilárd (33), *Hoyos* József gr. (83), *Horváth* Imre (42), *Horváth* Zsigmond (30), *Izsépy* Győző (44), *Kállay* György (26), *Kállay* Ignác (45), *Kapeller* Antal (30), *Kapeller* Ferenc (36), *Keczer* Bertalan (34), *Klobusiczky* Andor (83), *Kossuth* Antal (32), *Kossuth* Mihály (34),

*) 1790—1890-ig a konviktorok nevei után az intézetbe történt belépés éve van jelölve ; rövidség okáért csak a két utolsó számot jelzem.

Kossuth Mihály (86), *Kossuth* Pál (34), *Kossuth* Vince (41), *Lehóczky* Menyhért (22), *Lehóczky* Miklós (41), *Löcherer* Lőrinc (62), *Malonyay* Albert (41), *Mailáth* József gr. (08), *Majláth* Antal gr. (10), *Makovits* Antal (56), *Markovits* Lajos (56), *Matavovszky* Géza (57), *Nemessányi* Sándor (69), *Novák* Antal (56) *Novák* István (69), *Nozdrovitsky* György (35), *Orbán* Ferenc br. (96), *Pálffy* József gr. (22), *Palugyay* Alajos (29), *Palugyay* Ignác (36), *Palugyay* Imre (29), *Péchy* Imre (96), *Péchy* András (97), *Péchy* Ádám (97), *Péchy* Jakab (1800), *Péchy* Albin (35), *Péchy* Géza (35), *Péchy* Gusztáv (22), *Péchy* József (29), *Péchy* Kálmán (69), *Rácz* Sámuel (32), *Revitzky* Ádám gr. (44), *Semsey* Albert (22), *Semsey* László (22), *Sennyey* József br. (32), *Splényi* Henrik br. (96), *Szentiványi* Vince (22), *Szerdahelyi* István (37), *Szinnyey* László (89), *Szinnyey* Ferenc (96), *Szinnyey* József (96), *Szirmay* István (29), *Szirmay* József (27), *Tabódy* Tamás (32), *Tahy* László (01), *Telek* József (26), *Tomsits* Tamás (32), *Török* Árpád (57), *Török* Samu gf. (26), *Vay* Gyula (26), *Vay* Imre br. (35), *Vay* László br. (35), *Venczel* Mihály (56), *Vicsmándy* Mór (41), *Zoltán* Jenő (26), *Zoltán* Ferenc (26.)

Hazánknak összes vármegyéi között, ha a haza lakosságának nemességét tekintjük, minden esetre *Zemplénvármegye* a legelsőek között foglal helyet. Ha pedig a történelmi fontosságot vesszük figyelembe: akkor elmondhatjuk, hogy e vármegyének majdnem minden talpalatnyi földje, minden darab köve erősen beszövedik hazánk történetébe. Vezér-vármegye A történet kerekének forgatói a nemesek voltak egész 1848 ig. A vármegyebeli nemesség művelődésének forrását több mint 200 éven át, majdnem kizárólag *Sárospatakon* találta fel; csak a 18 ik században osztja meg dicsőségének egy részét az ujhelyi tanintézettel. Sok előkelő család ifjú sarjadéka intézetünkben nyeri kiképzetésének első alapjait. Egy század alatt nem kevesebb, mint 20—22 ezer tanuló ré-

szé-ül a vallás erkölcsös nevelésnek ész- és szívnemese-
sítő jótéteményében úgy, mint a korkövetelte tu-
dományos oktatásnak áldásában. Csak böngészve
említek meg egyeseket, mint tanintézetünknek volt
tanulóit. Ezek is jobbára a régiek közül valók,
körülbelül 1840-ig.

Ajkonviktorok fent már említve voltak. Eze-
ken kívül: *Alföldi* András és József, *Andrednszky*
Lukács, *Antalóczy* János, *Árvay* Mihály, *Balogh*
János, *Bányay* András és József, *Barkóczy* Albert
br. és Ferenc, *Bémer* László br. és József, *Bencsik*
Ignác, Sándor és Gábor, *Berzeviczy* Ferenc, *Bes-
senyey* Gábor, *Beöthy* Imre, *Botka* Sámuel, *Bydes-
kuthy* Ignác, *Buday* Mihály, *Diószeghy* Miklós, *Dó-
kus* József, *Enyedy* Tamás, *Erdélyi* Károly, *Étsedy*
József, *Fábry* Ignác, *Ferenczy* István, *Fidler* Fe-
renc br. és János, *Fischer* József br. Mihály és
Jakab, *Füzesséry* Dániel, *Gaizler* Emánuel br. Mi-
hály és Zsigmond, *Haller* Károly br., *Hideghkövy*
Antal, *Hollósy* Ferenc, *Hornyay* Ferenc és József,
Ibrányi Ferenc, *Iustus* József, *Kállay* Kálmán, *Ka-
rácsnyi* Károly, *Kossuth* András, János, Miklós,
Sándor, Tamás, Antal, László, *Lajos*,¹⁾ Sámuel,
Kovaltsik József, *Kulmen* László gr., *Lehóczky* An-
drás, *Losontzy* István, *Luzsénszky* Károly br., *Lé-
vay* Sándor, *Malonyay* József, *Matolay* Viktor és
Etele, *Meszlényi* János, *Molnár* János, *Ocskay* Ká-
roly, *Ormós* Dániel, *Pálffy* János és Mihály, *Pan-
kovics* István, *Fataky* József, *Péchy* Sándor, *Pintér*
István, *Pódmánitzky* Ferenc és József, *Radvánszky*
János, *Regéty* Sándor, *Retterschtein* Gusztáv br.,
Reviczky János, *Révész* Sándor, *Rozgonyi* Károly,
Semsey György, Ferenc, Ágost, Albert, Gergely,
Somogyi János, *Stipula* József, *Szentgyörgyi* Károly,
Szentiványi Károly, *Szentlélek* János, *Szerdahelyi*
János, *Szirmay* Antal, *Szögyényi* Imre, *Takács* Já-
nos, *Tamássy* Károly, *Tarnóczy* János, *Török* Samu

¹⁾ Intézetünknek növendéke volt 18¹⁰/₁₁—18¹⁵/₁₆. isko-
lai években, tehát teljes hat éven át *Kossuth Lajos*, Magyaror-
szágnak egyik legnagyobb fia s volt kormányzója. H. J.

gr., *Trefort* Ágoston, *Urvay* Pál, *Vécsey* Antal br. és István, *Viczmándy* András, Viktor és Antal, *Zboray* Mihály, Zoltán, Jenő, *Zsadányi* Gergely stb.

Csak rövid kalászat után is megnevezhetünk egyesekeket, kik utóbb előkelő állást foglaltak el a társadalomban, p. o. *Pankovics* István munkácsi gör. kath. püspök volt; *Fábry* Ignác kassai megyés püspök; *Lévay* Sándor cim. püspök és egri nagy prépost; *Stipula* József és *Kovaltsik* József egri kanonok voltak. *Kossuth Lajos* Magyarország kormányzója; *Mailáth* József gr. és Antal, *Dokus* József főispánok; *Andrássy* Gyula gr. Magyarország miniszterelnöke, utóbb külügyminiszter; *Trefort* Ágoston vallás- és közokt. miniszter; *Matolay* Etele jelenleg is Zemplénvármegyének kitünő alispánja. stb.

*

A tanrendszer és módszer. A piaristák tanrendszerét cikksorozatom elején már ismerttettem; talán nem végzek egészen fölösleges munkát, ha ha röviden érinteni fogom azon változásokat, időszaki módosulásokat, melyek tanügyünket vezették azon időtől fogva, midőn a XVIII. században az állami beavatkozás erősebben kezd érvényesülni.

Az első hivatalos fellépés az 1777-ben kiadott „*Ratio educationis*” volt, mely a jezsuiták s a *Marx*-féle kegyes-tanítórendi tanszervezet alapján 5 osztályt foglalt magában; 3 nyelvészeti és 2, úgynevezett, humanisták osztályát. E szervezet szerint a tantárgyak beosztása a következő volt:

Az I. osztályban a hittan, bibliai történet, magyar és latin nyelv, az örökös tartományok földrajza, természetrajzból az állatország; számtan helyes- és szépírási gyakorlatok.

A II. osztályban a fentebbi tantárgyak any nyiban változtak, hogy a természetrajzból a növényország; a helyes- és szépírás helyett a nemzeti és német, vagy más hazai nyelv adatott elő.

A III. osztályban ugyanazon tantárgyak foly-

tattak; a természetrajzból pedig az ásványországot tanulták.

Rendkívüli tárgyakként az igazgató által meghatározott külön órákban előadattak: a görögnyelv, természettan, mértan, jogbolcselet és magyar jog.

Az I. humanior vagy IV. osztályban tanítottak a gondolkodástan, német vagy más hazai nyelv, földrajz, történelem, római régiségek, mennyiségtan, ásványtan s a tanulók a latin irányképző gyakorlatokban ügyesítettek.

A II. humanior vagy V. osztályban ugyanazon tantárgyak kerültek elő. A természetrajzból a növény- és állattan ismételve lőn. A latin remekírók fejtegető olvasására, fogalmazási gyakorlatok- és fordításokra több idő szenteltetett.

A vallás-erkölcsi érzelmek ápolására és gyakorlására mindennap istentisztelet volt, melyben a tanárok is résztvenni kötelezve valának; továbbá minden vásár- és ünnepnapon hitelemzés, illetőleg exhortatio tartatott.

II. *József* trónraléptével a tanrendszer csak annyiban változott, hogy a humaniórákban a görögnyelv kötelezővé lett; a másik változás pedig a német nyelvnek, mint oktatási nyelvnek, behozatalában nyilvánult. Már az 1784. évi máj. 18-án kelt *patens* elrendelte, hogy a jövő tanév novemberétől kezdve egy tanuló sem vétethetik fel a gimnáziumba, a ki németül legalább olvasni és írni nem tud. Három év múlva az oktatás német s csak azok alkalmazandók tanároknak, akik annak birtokában vannak; a többieknek pedig 3 év alatt meg kell tanulniok. *József* egyébiránt sok üdvös és szükséges reformot is létesített; csak az volt a baja, hogy azokat önkényes és erőszakos módon akarta foganatosítani. A fegyelem, a sok engedmények által, lazult; a vallásos irány pedig az erőszakos világiásítás által nagyon meggyöngült. II. *Lipót* alatt a latinnyelv ismét oktatási nyelv lett a poézis és retorikában; az al-

sőbb osztályokban pedig a magyar nyelvnek szélesebb hatáskör jut. Itt is fő a vallásos irány, mint II. József előtt. Vizsgálatok voltak minden félév végén. A nagy szünidő *szept.* és *okt.* hónapokban volt. II. József korában egy ideig *jul.* és *aug.*, de 1790-től ismét *szept.* és *okt.*

Az 1790|1-iki országgyűlésből kiküldött választmány tanügyi munkálata II. Lipót elhunytával I. Ferenc király által némely módosításokkal elfogadtatván, az a történt megállapodáshoz képest, az 1806. évben másod ízben megjelent „*Ratio educationis publicae*” könyvben megtalálható.

Az 1806-ban megjelent új „*Ratio Educationis*” szerint tanították:¹)

Az I. osztályban a hittant, latin nyelvet és számtant s a tanulók a latin, magyar és helyben divó más hazai nyelv helyes olvasásában, kimondásában és kiírásában gyakoroltattak.

A II. osztályban a fentebbi tantárgyakat folytatták; előadták a latin nyelvtant, a magyar és

¹) Tankönyvek. I. *gram.*: Catechismus proprius, Historia biblica, Exemplaria Calligraphiae. Alvari, Principia Linguae Latinae recognita, seu Institutionum Grammaticae Lib. I., Aritmeticae pars prima ex Latino in vernaculum traducta, Libellus vulgolectionis varia morum praecepta complectens. Ezekhez járulnak a

II. *gram.* Crestomathia latina és Compendium Geogr. Hung. post exemplar Cl. Mat. Bélii auctum et emendatum.

III. *gram.* Institutionum Gramm. Lib. II. de syntaxi, Historia Hung. ad annum 1526. ex ultimo Cl. Georg. Pray opere, Aritmeticae p. II. latina, Geographia ex institutione Joannis Tomka Szászky.

IV. *gram.* Syntaxis ornata, Chrestomathia propria, Historia Hungariae ab 1526. usque ad nostra tempora, ex opere Cl. Pray, pro Geographia introductio superius indicata.

I. *hum.* Doctrina Christiana novissima elaboranda. Institutiones Aritmeticae in usum Gym. auctae partes, Dominici de Colonie de Arte Reth. Libri 5. Lamberti Bos, Antiquitatum graecarum descriptio brevis. Hist. Nat. cl. Lud. Mitterpacher, Hist. Hung. Cl. Pray auctore.

II. *hum.* Josephi Juventi Institutionum Poeticarum L. 5. Chompse Selecta sermonis exemplaria, Niepur Antiquitates Romanae, Hist. Nat. ut supra, Hist. Hung. ut supra.

anyanyelvvel a bibliai történelmet; Magyarország s a hozzátartozó tartományok földrajzát. A latin nyelv tanítása mellett figyelem volt fordítva arra, hogy a növendékek minél nagyobb szóbőséget nyerjenek.

A III. osztályban az előadott tantárgyakhoz Magyarország története 1526-ig járult; a földrajzból előadatott Erdélyország, Galicia, Lodoméria, Bukovina, a Törökbirodalom s ennek különösen a magyar koronához tartozott tartományai.

A IV. osztályban a magyar történelem hátralevő része került a tankezelés alá; a földrajzból az osztrák tartományok s röviden Porosz, Szász, Bajor és Helvétországok a Németbirodalommal, s végre az égteke magyaráztatott.

Az V. osztályban¹⁾ a hit és számtanon kívül tanították a retorikát s annak bevezetéseül a gondolkodástant, a görög régiségeket; a természetrajzból az állatországot; Magyarország történetét I. Ferdinándig, a földrajzból Európát és Ázsiát.

A VI. osztályban a hittant és költészettant, római régiségeket; a természetrajzból a növény- és ásványországot; Magyarország történetét I. Ferdinándtól kezdve s a földrajzból Afrika, Amerika és Ausztráliát.

A vallástan kedvéért kiküszöbölték a grammatikai osztályokból a természetrajzot; e tantárgy a humaniorákban megmaradt ugyan, de elrendeltetett, hogy azon hat óra, mely a fizikára és matematikára volt szánva, úgy vonassék össze, hogy abból 2 órát hetenként szintén a vallástanra lehessen fordítani.

A magyar nyelv mind a 6 osztályban rendszeres tantárgy volt; de az előadási nyelv a latin; csak az alsóbb osztályokban használták a magyart is, mint segéd nyelvet. A német nyelvre nézve kimondatott, miszerint az osztrák tartományokkal

¹⁾ Az előbbi tantervben ez volt a költészeti osztály és II. humanior volt a szónoklati.

való kapcsolat folytán e nyelv igen szükséges; kívánatos tehát, hogy a tanárok között mindig legyen olyan, ki e nyelvben azoknak, kik tanulni akarják, kellő oktatót adhasson.

A rend és a fegyelem volt a fő, mire az iskolában legtöbb gondot kellett fordítani. A tanulmányok mellett az ifjúság vallásossága és erkölcsisége volt az elérendő cél. Az iskolai törvényeket az esztendő kezdetén felolvasták s azokat pontonként kellő felvilágosító magyarázattal kísérték az igazgató. Mindennap misét kellett halogatni; vásár- és ünnepnapokon az exhortáción jelen lenni; hónaponként gyónni, körmeneteken résztvenni stb. Havonként volt egy tanácskozás. A tanítási idő délelőtt és délután 2—2 óra. Ünnepeken és vasárnapokon kívül csütörtök egész nap és kedden délután szünet. A karácsoni és húsvéti szünnapok jóval rövidebbek voltak a mainál; de ezek helyett az első félév bevégeztével egy heti szünet adatott; nemkülönben a bachanáliák idejében 4—5 napig szünetelt az előadás. A vizsgálatok félévenként valának; a nagy vakáció pedig szept. és okt. egész 1831-ig.

A tanulók érdemsorozatában szerepelt: 1) A tanulónak neve. 2) Származása: nemes, nem nemes, vagy polgári származású. 3) Hazája, születéshelye. 4) Kora. 5) Tanulmányi előmenetele. 6) Erkölcsi viselete.

A tanügyi rendszer terén ez állapot kevésbbé lényeges változással megmaradt egész 1844-ig, a midőn a jun. 20-iki 10433. sz. a. kelt kegyes udvari rendelettel, az azon évi 27215. sz. a. helytartótanácsi intézkvény szerint, a magyarnyelvi előadás hozatott be a latin helyet; mint már előbb is említve volt, néhány tantárgyra: syntaxis ornatá-, retorika-, poézis és mitológiára a latin nyelv fentartatott egész 1850-ig.

Nevezetes reformokat a tanügy terén az első magy. kir. vallás- és közokt. miniszter helyezett

kilátásba, de az idők viszontagsága ennek nem kedvezett.

1859. után a tanrendet az *«Entwurf zur Organisation der Gymnasien und Realschulen in der Oesterreich»* című könyv határozta meg. E rendszer szerint a klasszikus nyelvek mellett erősen megizmosodtak a természettudományok. A középiskolák: vagy gimnáziumok, vagy reáliskolák; amaz az egyetemre, ez a műegyetemre készít elő. Az osztályrendszer megszüntével előáll a szakrendszer. E rendszer nyomán a tudományok rokonság szerint csoportosítva, szakokra osztva kezeltettek a tanárok által; így a tanárok nem osztályonként, hanem tárgyanként tanítottak minden osztályban. Az eddig fenállott bölcséleti tanfolyam beolvad a gimnáziumba és ez utóbbi 8 osztályúvá lesz. A négy alsó al-, a négy felső főgimnáziumnak neveztetett.

Tantárgyak a következők:

I. osztályban: hittan 2 órában, latinnyelv 8, anyanyelv 4, egyetemes földrajz 3, számtan 3, állatország 3.

II. osztályban: hittan 2, latinnyelv 6, anyanyelv 4, történelemből az ókor 476-ig Kr. után, az illető országok földrajzával 3, szám és mértan 3, növényország 2 órában.

III. osztályban: hittan 2, latin nyelv 5, görögnyelv 5, anyanyelv 3, történelemből a középkor, különösen az osztrák birodalom története a vesztfáliai békeig 3, mennyiség és mértan 3, a természettudományokból az első félévben ásványország, a másodikban természettan 3 órában.

IV. osztályban: hittan 2, latin nyelv 6, görögnyelv 4, anyanyelv 3, a történelemből az osztrák birodalom története végig, a közigazgatási földrajz és népies honisme 3, mennyiség és mértan 3, természettan 3 órában.

V. osztályban: hittan 2, latin nyelv 6, görögnyelv 4, anyanyelv 2, történelemből az ókor, a

római és görög régiségtan és mitológiával 4, mennyiség- és mértan 4 természetrajz 2 órában.

VI. osztályban: hittan 2, latinnyelv 6, görögnyelv 4, anyanyelv 3, történelemből a középkor a 15-ik századig 3, mennyiség és mértan 3, természetrajz 3 órában.

VII. osztályban: hittan 2, latin nyelv 5, görögnyelv 5, anyanyelv 3, történelemből az újkor 3, mennyiség- és mértan 3, természettan 3 órában.

VIII. osztályban: hittan 2, latinnyelv 5, görögnyelv 6, anyanyelv 3, statisztika az osztrák birodalomra vonatkozólag 3, gondolkodás- és lélektan 2, természettani földrajz és földtan 3 órában.

A francia, angol, olasz vagy egyéb nyelvek, továbbá a szépirás, rajz, ének, zene, gyorsírás és testgyakorlás a nem kötelező tantárgyak közé soroztattak.

E rendszert *Thun* Leo tanügyértől *Thun-rendszer*-nek hívják. Ebben azonnal feltűnik, hogy az algimnáziumnak tárgyai a főgimnáziumban, nem is említve a nyelveknél mutatkozó folytonosságot, újból előkerülnek nagyobb terjedelemben; miből önként következik, hogy az algimnázium már magában véve befejezett egész volt, melyből az ipari és kereskedelmi pályán kívül az ifjúnak jóval több tér kínálkozik a pályaválasztásra, mint manapság hasonló osztályok elvégzése után.

A VIII. osztálybeliek szigorú érettségi vizsgálatnak néztek elébe, mely egyedül képesíté az ifjút az egyetembe lépésre, hogy önként választott szaktanulmányát folytathassa a kellő szorgalommal ezen az úton haladva célját elérhesse.

Hogy a *Thun* féle tanrendszer tudományos szempontból a régihez képest nagy haladás volt: bizonyos. A mi az egészet gyűlöletessé tette, az onnan származott, hogy szerzője politikai célra zsákmányolta ki. A vég nélkül való germanizáció erőszakossága minden sorából élénken kirítt. A gyűlölet tehát megvolt, de ez nem a német nyelv, nem a német nemzeti kultúra ellen irá-

nyult, hanem azon osztrák-német politika ellen, mely hazánkat 300 éven keresztül lenyűgözve tartotta.

Az erőszakolt germanizálás volt az oka, hogy a piaristák is, mint hazafias tanárok, irtóztak a sirásó szereptől s szerény hatáskörükben nem a reájok tukmált tankönyvek soraiból, de a sorok közül magyarázták tanítványaiknak lelkesülten a honszerelmet, mint az elnyomott nemzeti nyelvnek legfőbb biztosítékát. A lelkes tanár még a legszárabb tárgyba is bele tudta szőni hazaszeretetének felvillanyozó szikráit, mi annál szükségesebbnek mutatkozott, mert ellensúlyozni kellett azt a maliciát, mely a magyar nemzetet megsemmisíteni akará, fényes nemzeti történetét az iskolából kizárá s nyelvét is itt-ott sovány óraszámokban, csak mint anyanyelvet kezelé. A rendszer akart volna mindent a magyarból nevelni, csak nem magyart!

Ezen erőszakoskodás 10 évig tartott, az 1860. okt. 20-iki diplomával végett ért; mert belátta az uralkodó, hogy a birodalom sorsa végzetessé válik, ha tovább is annyi szerencsétlenség után újat húz egy nemzettel, mely az összbirodalomnak legintelligensebb és leghasznavehetőbb elemét képezi. Magyarország az udvari kancellária és a helytartótanács visszaállítása, s az országgyűlés megnyitása által függetlenebb kormányzatot nyert. A tanügy sem maradhatott a régi állapotban, hangoz panaszok emelkedtek fel, úgyhogy a helytartótanács kénytelen volt több tanügyi férfiú tanácsának meghallgatása után tanügyi javaslatát 1861. szept. 12-én a legfelsőbb forum elé terjeszteni.

E javaslat a görögnyelvet a 3 utolsó osztályra szorítja; a hazai történelemnek és filozófiának kellő helyet enged, Egészben véve úgy alakul, hogy az alsó 3 osztály legyen nyelvészeti, 4 és 5 humanior, a három felső pedig a bölcsészeti osztályokat képezze. Az alsó három osztályban az osztálytanítás alkalmaztassék; a 4 és 5-ben a humanisztikai és reáltantárgyak külön-külön tanár

által taníttassanak ; a 3 felső osztályban pedig a zorosan vett szaktanítás hozassék be.

Miután ezen felosztás a rendszerben lényeges változást s így megelőzőleg behatóbb tanulmányozást igényelt volna, mire elég idő sem állott az intézők rendelkezésére, a helytartótanács 1861. okt. 21-én 58244. sz. a. alatt kelt intézvényével egyelőre a két alsó osztályban az osztály, a többiben pedig a szaktanítást parancsolja meg s elrendeli, hogy az oktatás nyelve a középiskolákban magyar legyen ; vegyes nyelvű vidékeken pedig a magyar oktatási nyelv mellett a vidéki nyelvek, mint segéd nyelvek, használtassanak.

A tantárgyakban és azok felosztásában is történt némi változás, A magyar nyelvnek az I. osztályban 5, a többi osztályokban 4 órát engedtek ; a magyar történelem, mint külön tantágy, szerepelt a III., IV., V. és VIII. osztályban. Éspedig Magyarország történetét az *Árpádok* alatt a III.-ban, a *Vegyes házak* alatt a IV.-ben, a *Habsburgok* alatt az V.-ben adták elő. A VIII.-ban Magyarország oknyomozó története került elő. A világtörténelem a VI. és VII. osztályb jutott. A görögnyelv az V. osztályban kezdődik és végig 2 órával szerénykedik. A bölcsészet a VI. VII. VIII. osztályokban szerepel A németnyelv befolyása hanyatlík ; osztályonként 2—2 órával fordul elő ; de a bekövetkezett reakció folytán nem sokat adnak rá.

Ennyiben történt a változás. A kezelésben és igazgatásban lényeges módosulás nem történt. Az eltörölt nyivános vizsgálatokat visszaállították.

E rendszer, csekély változásokat leszámítva, tartott 1868-ig. 1868. aug. 29-én 14464. sz. a. kelt rendelettel a nméltóságú vall. és közoktatásügyi m. kir. miniszterium megállapított egy oly tannetvet, melyben a humanisztikus tárgyak előadása mellett a reáltantárgyakra is kellő figyelem volt fordítva. Azt hittük, hogy ez egy jó darabig fen fogja magát tartani ; de alig 3 év múlva : 187^{1/2}.

tanév kezdetén a nín. vall. és közokt. magy. kir. miniszterium 20855. sz. a. kelt rendeletével ismét egy új tantervet léptet életbe. E tanterv a többi között eret vág a keresztény érzületen, a meny-nyiben a hittannak csak egy órát enged hetenként a felsőbb osztályokban; egyébként a humánus műveltég nagyobb terjedelmű felkarolásával visszaadta gimnáziumainknak az igazi jelleget

Ebben a magyar nyelvnek osztályonként 3 órája, a latin nyelvnek 6, a III., VI., VII. és VIII.-ban 5, a görög nyelvnek az V. és VI.-ban 5, a többiben 4 órája volt. A németnyelv megmarad osztályonként 2—2 órával. A földrajznak az I., II. és III.-ban 2—2; és pedig az I.-ben Magyarország földrajza a földrajzi tudomány előismeretével; a II.-ban Ausztria földrajza, azután Európa földleirása; a III.-ban a többi 4 világrész; a VIII.-ban a mennyiségtani földrajz elemei. A történetből a III.-ban a magyarokat megelőzőt legfőbb események során Magyarország története az *Árpádok* alatt; a IV.-ben a *Vegyes- és Habsburg-ház* 2—2 órában; az V., VI., VII.-ben a világtörténelem 3—3 órában; végre a VIII.-ban Magyarország oknyomozó története szintén 3 órában. A mennyiségtannak osztályonként kijutott 4, egyes osztályoknak 3 óra. Természetrájk az I., II., V. és VI.-ban fordult elő 1—2 órában, Természettannak a III.-ban 3, IV.-ben 4, a VII.-ben 4 és a VIII.-ban 3 órája volt. Szerepelt a vegytan is; és pedig a IV.-ben 4, a VI.-ban 2 órával, Bölcsészett vissza-szorult a VII. és VIII.-ra 2—2 órával. A rájk és gimnasztika itt-ott már előbb meghonosult, most pedig kötelezővé lett; az I—IV. osztályokban 4—4, a testgyakorlás I—VIII. 2—2 órával. Ide járult még a szépirás 1—1 órával. A számszerinti sorozás megszűnt. Amódszertani értekezletek divatbajönnek.

Néhány év múlva, az 187⁵/₆-ik tanévben több új intézkedés történik. A többi között az 1875. okt. 12. 22151. számú miniszteri rendelet a nagy szünidőt július és augusztus-hónapokra teszi át,

továbbá a régi félévi vizsgálatok és osztályozások helyett rendszeresített négy időszaki érdemsorozat megszűnik, e helyett az osztályozás 3 ízben történik t. i. : a karácsoni, húsvéti szünidő előtti hétben és az év végén. A karácsoni és húsvéti érdemsorozat külön nyomtatványra iratik, ezek az ugynevezet *Értesítők*. Az év végén az egész évi tanulmányt összegezve, kapnak a tanulók külön okmányban bizonyítványt, miként az jelenleg is történik.

Tanügyünk fejlődése tovább halad s már az 1876/77-i iskolai év több nevezetes újítással lép meg bennünket. Az 1876. júl. 22-én 12787. sz. a kelt miniszteri rendelet különösen az ügyrendtartás, érdemsorozás, úgyszintén a tanárértekezletek módozata tekintetében több reformot létesít; intézkedik továbbá a tanulók felvételének ideje- és felvételéről, a fegyelmi szabályok és büntetések fokozatairól, a szülők és tanárok közreműködéséről az ifjúság erkölcsi érzésének ápolásában, az egyes tanszakok és szünnapokról, a tantárgyak beosztásáról s az osztályfőnök hatásköréről, a tankönyvekről, az ifjúsági könyvtárak és egyesületekről; körülírja a módszeres, ellenőrző és osztálytanári tanácskozások teendőit, a tanárok kötelességét, az igazgatói felügyelet hatáskörét, nyilvános és magánvizsgálatok idejét és módját stb. Szóval sok új eszme van benne letevé s az idő érlelő képességének átengedve.

A felvételre nézve megállapítja, hogy csak a 9 évet betöltött, de 12 évnél nem idősebb tanulók vehetők fel az I. osztályba s ekkor is felvételi vizsgálatnak kötelesek magokat alávetni. A felvett tanulók maximumát 50-ben állapítja meg, mely szám későbbben 60-ig emelkedik. A kimaradások, mulasztott órák csak hiteles bizonyítvány alapján igazolhatók. Ha valamely tanuló a heti órák összegét bár szakadozottan igazolatlanul elmulasztja; az intézetből kilépettnek tekintendő. A rossz viseletű és példátlan anyagtanuló 6 pontból

büntetési fokozat állapított meg, melyeken a javulás nélkül keresztül haladó az intézettől megvalni volt kénytelen. A 3 időszak tartott: 1) a karácsoni szept. 1—dec. 23-ig, 2) január 2-től vírágvasárnapig, s a 3) husvét után következő szerdától június 30-ig.

A fenálló általános tanterv kidolgozása, a tananyagának módszeres felosztása, a tanítás egybevágó alakítása és kezelésének pontos megbeszélése, valamint az órarend célszerű megállapítása végett minden időszakot megelőzőleg, nevezetesen: aug. hó utolsó hetében, a karácsoni és husvét-i szünnapokban külön tanári, úgynevezett *módszeres* tanácskozmányt kellett tartani, hogy a szükséges egyöntetűség s összhangzat föntartásuk. Az ellenőrző tanácskozmány okt. febr. és május hónapban tartandó.

Ezen intézkedések között már több található, mely a későbbi középiskolai törvényben is érvényre emelkedett; de a tanulmányokban, a tudomány-szakok felosztásában a kísérletezés meg nem szűnik; forrongásban van az egész s mikor fog teljesen megszűnni ez az állapot? mikor fog tanügyünk legalább pár évtizedig kísérletezés nélkül pihenőt tartani? — erre még ma nem válaszolhatunk.

1879-ben új változások történnek. A többi között elmarad a németnyelv 2—2 órája az I. és II. osztályban; nem különben elcsipnek egy órát a 4 órás rajzból s az így nyert 3 órát hozzáadják a magyar nyelv 3 órájához. Így lett a magyar nyelvnek 6 órája az I. osztályban, a II.-ban 5, mivel itt a hiányzó egy óra a latin nyelvhez került; így lett ebből 7 óra. A német nyelv elhagyását azzal indokolták, hogy az I. osztályban, különösen vegyes-ajkú vidéken 2, sőt 3 nyelvet is kezdenie kell a gyenge növendéknek, miáltal alig találhatta fel magát a sok idegen nyelvszabályok tömkelegében. A magyar nyelv körének kiszélesítése pedig mind nyelvi érzékére, mind

magyar nemzeti érületének gyarapítására csak jó-tékonyan hathatott Elmarad a filozófia a VII-ben ; a két óra többletet a németnyelv és mennyiségtan óráinak szaporítására fordították. A filozófia csak a VIII-ban maradt meg ; itt elmaradt az elemző mértan, helyette a mennyiségtan óráit szaporították.

A politikai ingadozásokhoz hasonló sokféle kísérletezést megszüntnek hittük, midőn *Trefort* Agoston vall. és közokt. miniszter 1880. márc. 19-én törvényjavaslatát elkészítette. Mint a fáradt vándor, ki hosszú bolyongás után végre is célponthoz jut s nagy lelki örömmel engedi át magát az édes nyugalomnak, hasonlókép a tanárvilág is reménykedett, hogy rövid idő lefolyása múlva a régőhajtott közokt. törvény létesül ; lesz legalább egy pont, melyben tévovázás nélkül lábát megvetheti.

Már maga a törvényjavaslat nagy mozgalmat idézett elő. Az országos középiskolai tanár-egyesület középponti válaszmánya is nyújtott be egy, *Reif* Jakab által készített javaslatot, melyben az igazgatók és tanárok hivatalbéli kötelességeinek, jogi és fegyelmi ügyeinek stb. rendezésére hívja fel a figyelmet. Az érdeklődés tehát erősen megindult. Erre jelent meg a második törvényjavaslat 1881. okt. 6-án terjedelmes indokolással. E törvényjavaslatban a következő címek fordulnak elő. 1) Osztályozás. 2) Az állam rendelkezése és közvetlen vezetése alatt álló gimnáziumok és reáliskolák szervezete. 3) Az érettségi vizsgálatokról. 4) Közizgazgatás. 5) A tanárok képesítése. 6) A hitfelekezetek, törvényhatóságok, községek és magányosok által fentartott nyilvános gimnáziumok és reáliskolákról. 7) Magángimnáziumok és reáliskolák. Ez azért is nagy fontosságot nyert, mert a magyarországi tanító szerzetesrendek főnökei kellő tisztelettel megtették észrevételeiket s némi óhajukat fejezték ki, hogy a törvényjavaslat úgy a mint van, törvénynyé ne váljék, miután sok oly pont van benne, melynek megvalósítása ellenkezik

a szerzetesi fegyvellemmel s a szerzetes rendekre nézve végzetessé válhatnék. Ilyen különösen a tanárok fölött való rendelkezési jog, melyet ha kezeikből kivesszünk, vagyis ha a szerzetes tanárrendi diszpozíciójával megelégedve nincs, vagy bármely ügyben a minisztériumhoz appellálhat: oly zavart idézne elő, mely az egész rendi gépezetnek felbomlását vonná maga után. A rendek kérelmeit utóbb az országgyűlésen is figyelemre méltatták.

A mi után a tanárvilág már régen epedett vala, végre az 1883. évi XXX. törvénycikk alkotása által meg is nyerte. Eddig csak readeletek által dirigálták tanügyünket; félrendszabályok voltak ezek; nagyobb részt meg se melegegett az egyik, s már is kitúrta a másik; nevelte a bajt, fokozta a zavart, tétovázást, kapkodást idézve elő a tanárok működése körében.

Az 1883. évi XXX. törvénycikk jó részben módosítása az 1879-ik évi 17630. sz. a kibocsátott tantervnek.

A vallástan osztályonként 2—2 óra; a magyar nyelv I. oszt. 6 óra, II. oszt. 5, IV. oszt. 4, a többiben 3; a latin nyelv I. és II. oszt. 7, a VIII. oszt. 5, a többiben 6; a görög nyelv a VIII. oszt. 4, V., VI. és VII. osztályokban 5—5; a német nyelv III. oszt. 4, VIII. oszt. 2, a IV., V., VI. és VII. osztályokban 3—3; a földrajz az I. és II. oszt. 4—4, a III. oszt. 2; a történelem a III. 4, VII 2, IV., V., VI., VIII. 3; a természetrajz az V. oszt. 2, a IV. és VI. oszt. 3—3; a természettan a VII. és VIII. osztályokban 4—4; a matematika a II. és V. oszt. 4—4, VIII. oszt. 2, a többiben 3—3; a rajzoló geometria I. és II. oszt. 3—3, III. és IV. oszt. 2—2; filozófia a VIII.-ban 3; szépírás I. II. oszt. 1—1; torna minden osztályban 2—2 óra.

Egy teljes gimnáziumban tehát hetenként van a hittanból 16, a magyar nyelvből 30, a latin nyelvből 49, a görög nyelvből 19, a német-

nyelvől 18, a történelemből 18, a földrajzból 10, a természetrajzból 8, a természettanból 8, a matematikából 25, a rajzoló geometriából 10, a filozófiából 3, a szépirásból 2, a tornából 16 óra. Összesen hetenként 232 óra.

E tantervben az óraszámokat tekintve az előbbihez képest csak kevés változás történt. Jórészt csak a tananyag beosztása változott némileg. Nagy súlyt fektettek a magyar történelemre a III. osztályban; ennek 4 órát szántak; kiegészítésül az osztrák-magyar monarchia politikai földrajza. Az I.-ben a latin 6 óra helyett 7 órát nyert; a VI. osztályban az ujkor megnyújtott 1848-ig; a VII. osztályban az 1848 utáni legújabb kor össze lett kötve a politikai földrajzzal, különösen Európa és Amerika állami viszonyainak tárgyalása, főszólyt fektetve a statisztikára. A VIII. osztályban Magyarország története, tekintettel a társadalmi és állami viszonyok fejlődésére. 1883-ig a a geografia I—IV. osztályokban szerepelt t. i. I—III.-ban egyetemes földrajz, társítva a természetrajzzal, a III.-ban azonkívül a math. és fiz. földrajz, a IV.-ben a magyar-osztrák monarchia politikai viszonyai, most ez a három alsó osztályra redukáltatott. És pedig az I. osztályban Magyarország és Európa többi részei, a II. osztályban Ázsia, Afrika, Amerika és Ausztrália, a III.-ban math. és fizikai földrajz

Ezen tanterv medrében folydogál jórészt mai tanügyünk. Időközben csupán a német nyelvnek szigorúbb kezelése ajáltatott a vall. és közokt. miniszter által s a görög nyelv kérdése foglalkoztatta a közvélemény presszciója folytán a beavatott köröket,— történt is valamelyes félrendszabály hozatala; de hogy a görög nyelvnek közös-ügyes megoldása helyesen sikerült-e? azt csak a jövő fogja megmutatni. A jövő kérdése továbbá a középiskolai ügynök körülbelül akként való megoldása is: Vajjon egységes középiskola bi- vagy

trifurkációval létesüljön-e? vagy megmaradjon úgy, a mint ma van!¹⁾

Módszer. Mindenkoron lényeges részét képezte a tanításnak a helyes *módszer*. Még a legpitünőbb tanítók, tanárok is nem tudományuknak határtalan kiterjedése, mint inkább azon kiváló sajátosságuknál fogva lőnek nevezetesekek, hogy ismereteiknek bizonyos részét ügyesen tudták átvezetni azokra, kiket gondoljaikra biztak. Tudjuk, hogy igen sok tudós férfúnak tanítványai csak közepes, vagy még ennél is vékonyabb eredményt biztosítottak; míg mások kevesebb tudomány, de ügyesebb alkalmazkodó képesség és a gyermek lelkületéhez való leereszkedés, simulékonyság által csodát műveltek. Bizonyos, hogy a jó példaadás az első, mivel a tanár tanítványainak vonzalmát és szeretetét megnyerheti; ha ezt elérni sikerült, felig a tanulmányi eredmény is biztosítva van. Nem a sok hangos beszéd, dorgálás, erkölcsi predikációk hatnak, hanem a szeretet melege által sugalt jóakaró szózat! »Oh azok a tanítások és figyelmeztetések, melyek mellett a szülők és tanítók jó példái harcolnak, mélyen verődnek a gyermekek szíveibe s hasonlítanak a csendes és tartós esőhöz, mely a földet át és átáztatja s bő gyümölcsöt igér. Mit használ a tanítás, mit a büntetés, ha rossz példát látnak! Hogyan legyenek a tagok egészségesek, ha a fő beteg.«

Csak miután a talaj: a gyermeki fogékony lélek, mint valami veteményes ágy, jól el van készítve, dicsekedhetünk munkáinknak helyes irányú

¹⁾ Az 1890-ik évi 23583 sz. a. kelt vallás és közokt. ministerium rendelete által kiadott középiskolai rendtartás csak jelentéktelen módosításokat jelez. A beiratás szept. 3 első napján történik; a javító és pótlóvizsgálatok ezt megelőzőleg aug. hó utolsó napjain tartatnak. A tanulók a tanév alatt tanúsított szorgalmuk és előmenetelük feltüntetésére évenként kétszer kapnak »Értesítőt« még pedig dec. 23-án, és márc. 31-én; az év végén rendes bizonyítványt. Fontos azon intézkedés, melyszerint a vizsgálati felelet befolyással van az érdemjegy végleges megállapítására

kezdetével. Szóval a helyes módszer nemcsak az egyoldalú tanítás, de a nevelés-tanítás által adja meg a gyermeknek azon biztos alapot, melyen felépítheti jövő boldogulásának fényes csarnokát. A nevelés adja meg nemcsak egyes emberek kiválóságát, de teremti meg a nemzetek nagyságát, tartja fen dicsőségét, akadályozza meg sülyedését s ha alásülyedtek: a nevelés emeli föl ismét bukásukból. Isten úgy akarta, hogy az ember uralkodjék a föld felett, a mi annyit jelent, hogy az ember a földet szellemének ereje által tegye életének céljaira alkalmassá. De ezt nem a természet, hanem a jó irányú nevelés és tanítás eszközli. A tanítás képi az értelmet, az ést; de ezek fejleményében csak akkor van igazi harmónia, ha át vannak hatva a jó nevelés által vezérelt vallásos irányu eszmék által. A vallás oltalma alatt behatol az igazság az értelembé, megtermékenyíti a szellemet, életet ad a léleknek. Ha a religió hiányzik a tanításból, akkor a tanítás nem egyéb, mint a pusztá kíváncsiságnak, vagy gögnek, az önteltségnek tápláló dajkája; akkor a tanítás nem kedvelteti meg komolyan és igazán az igazat, akkor a rideg, a lélek nélkül való igazság megállapodik az észben és nem hat a szív; akkor az ember nem élvezheti a szív és ész harmóniájának nemes gyönyörűségét.

Ezekből látható, hogy a tanítás és nevelés két különböző dolog. Hogy a kettő között teljes összhangzat legyen: ez feladata a *helyes módszernek*. A nevelés fejleszti ki az összes tehetségeket; a tanítás ismereteket nyújt; a nevelés megnemeseíti, felmagasztalja a lelket, a tanítás gazdagítja a szellemet; a nevelés teszi az embert, a tanítás teszi a tudást; a nevelés cél, a tanítás pedig e célnak csak egyik eszköze. A tanítás lerakhatja, összegyűjtheti, felhalmozhatja az értelemben és az észben az ismereteket, megtöltheti az emlékezetet, mint valami éléskamrát; de nem adja meg a szellemnek azt az erőt, tevékenységet, elevenséget,

mely neki szükséges. Szóval: tanult az ember, ha sokat tud, ha sok ismerettel bír; nevelt pedig: ha van esze, ízlése, ítéllete; ha hatalmában van a gondolat és a szó; ha uralkodni tud magán; ha van jelleme, lelkiismerete, nemes művelt szíve, kedélye. Ily nemes feladat jut a tanításban és nevelésben a helyes módszernek.

Ily módszert követett rendünk mindenkoron mint morális testület az iskolában; természetes hogy az *ifjhelyi* piaristák is hű követői voltak mind-annak, ami az ifjuság testi és szellemi vezetésére, vallás-erkölcsi nevelésére célszerűnek, hasznosnak és szükségesnek bizonyult.

Az időrend beosztása már röviden érintve volt a kegyes-tanítórend múlt századi tantervében. Miután a *Mária Terézia* által létesített tervezet a jezsuiták és a piaristák nyomán haladott, lényegileg sokban azonos volt az 1772-iki „*Ratio educationis*» a már létező tantervekkel; a módszer sem igen tért el ezektől.

Reggel $\frac{1}{2}$ 8-kor a tanár iskolába ment, s akár a tanár, akár valamelyik tanuló előimádkozása mellett azonnal megkezdődik az ima. Elmondják latin nyelven »Az Úr imáját, angyali üdvözetet, apostoli hitvallást, a hit, remény, szeretet és a bűnbánat imáját s több orációt, végre a »Veni Sancte« himnuszot és a »Deus, qui corda« stb. imát. Ez vagy egy jó negyed órát vett igénybe. Azután a tanár átvizsgálta a füzeteket és írásbeli feladványokat s megkezdte az előadást. Vagy $\frac{3}{4}$ órányi nyelvi szabályokat magyarázott, kísérve kérdésekkel, hogy a mondottakat az ifjak nagyobb biztonsággal elsajátíthassák. A magyarázatra valamely klasszikus író fejtegetése következett, mialatt főképp arra kellett ügyelni, hogy a szép kifejezőmódokat megtanulják s az olvasott szöveget a tanult szabályokkal összevegyessék. Az utolsó negyed a történelem magyarázatára volt fordítva. Az előadásnak 10 órákor vége volt, ekkor ment az ifjuság a szent misére.

Délután $\frac{1}{4}$ 2-kor volt a csengetés; a tanulók leckéiket az úgynevezett sédátoroknak tartoztak felmondani; ezek észrevételeiket a tanárral közölték. $\frac{1}{2}$ 2 után jött a tanár az iskolába s a loretói litánia s a délelőtti imák elmondása után a kikérdezők jegyzékeit átvizsgálja; egyeseket maga is provokál s megteszi dicsérő vagy feddő észrevételeit. Ezek után kezdődik az előadás; utolsó negyed ismét a történelemé. Négy órakor vége van az előadásnak; május, junius és juliusban az előadás reggel 7 től 9-ig tart, délután 3—5-ig. Szerdán $\frac{3}{4}$ órában szímtan. A tanulók házi feladványokat gyakrabban kaptak; kedd, vasárnap, vagy ünnepnapokra szépírási mintákat. Szombaton $\frac{3}{4}$ órában a keresztény vallást *Canisius* tankönyve szerint tanították; vasárnap oratóriumok. A minis tráció szigorú köteleesség.

Hogy mindezek a do'gok *II. József* alatt gyökeresen megváltoztak, azt már előbb említettem; de *II. Lipót* s különösen *I. Ferenc* vallásos kormányja alatt a régi rend és módszer némi változással visszatért. A rendszer tudományi szempontból átalakult ugyan 1807-ben; de a vallásos irány megmarad továbbra is, s ennek hatása alatt áll a kor egész a legújabb időkig.

Fegyelem. A rendetlenkedő ifjak fegyelmezése szigorú, de nem túlzott, hanem mérsékelt és jóindulatú vala. Találunk ugyan eseteket, midőn a fegyelem legfőbb eszközeül a vessző és bot szerepeltek, hangoztatva ezen igéket: »*Stultitia colligata est in corde pueri et virga disciplinae non nocebit ei.*« De nyomban a szelid bánásmód jóakaró szózata következik: »*Virga et baculus indecorum quoddam et servile.*« »*Equus nonne timidus, ferus et resistens fit verberibus. Peritus et prudens stabuli magister cum tactu blandiente facile permulcet et domat.*«. Quamobrem igitur homines durius tractari debeant, quam animalia?

Itt ismét a vallás szelid szava léssen az irányadó. A fegyelmet, melylyel a nevelés az aka-

ratot irányozza és erősíti, csak a vallás teszi tökéletessé, valóságos erkölcsi hatalommá. Egyedül a vallás által lesz a fegyelem az erény oltalma, az ártatlanság megőrzője, a tisztelet és tekintély fentartója; szóval az egész nevelés hatalmas mozgató ereje. Vallás nélkül a fegyelem csupán erőszak, mely lealacsonyítja azt is, a ki alatta áll, azt is, a ki gyakorolja. A neveléshez korántsem elégséges, hogy csupán engedelmeskedjék a gyermek; hanem szükséges, hogy engedelmességének indító oka minél nemesebb, tökéletesebb legyen; szükséges, hogy az a gyermek Isten iránt való tiszteletből, szeretetből engedelmeskedjék. Ne legyen tehát a fegyelemnek indító oka a félelem, a meghunyászkodás, szóval a szervilizmus; de legyen vallás-erkölcsi alapokon nyugovó. Ilyen fegyelemnek kell uralkodni az iskolában. A fegyelem, melynek bázisa a dresszúra, csak állatokra vonatkozhatik, nem pedig eszes lényekre. Annál sajnosabban érinté a tanárvilágot, midőn a fentebbi kifejezést a közel múltban egy magas polcon álló tanügyi férfiú elég helytelenül azokra alkalmazá, kiknek állásukkal járó hivatali kötelessége a vallás-erkölcsi fegyelemnek fentartása.

Rendeletek. Ide jegyzem a kiválóbb rendeleteket, melyek egy század lefolyása alatt a középiskolai nevelés útmutatói valának.

1787¹⁾ márc. 26-án kelt helyt. rendelettel a szünidő következőleg szabályoztatott. 1) Csütörtökön egész nap és kedd délután szünet; ha azonban szerdára ünnep esett, akkor kedd délután előadást tartottak. 2) Karacson napja és sz. István ünnepe. 3) Farsangi szünidő hamvazó szerdáig. 4) Husvéti szünidő nagy szerdától husvét utáni keddig. 5) Pünkösdi vasárnap és hétfő. A nagy szünidő jul. 15-én kezdődik és szept. 1-ig tart. A félévi vizsgálatok január végén és július elején tartatnak.

1788. dec. 13. Az emlézés helyett az ifjak

¹⁾ Ekkor még expaulinusok működtek,

értelmi fejlődése mozdíttassék elő. A vallástan kiszorul a rendes előadási napokról s áttétetik vásár- és ünnepnapokra.

1789. aug. 19. A hittan vásár- és ünnepnapokn kívül szombaton délelőtt a rendes tanár-gyak óráinak bevégezése után fél órai adalékkal taníttassék.

1789. dec. 10. Királyi dekretum által a piaristák az *újhelyi* gimnáziumban megerősíttetnek.

1790. márc. 4. *József* korában meghonosított tandíjfizetés beszüntetetik.

1790. jul. 19. A vizsgálatok szakok szerint csoportosítandók az osztályokban. 1) A latin nyelv. 2) A történelem. 3) A földrajz. 4) A számtan és mértan. 5) A természetrajz és vallástan.

1791. nov. 11. Fölhívatik az igazgató, hogy az ifjaknak a nyilvános helyeken való dohányzást, fegyverek, botok, vagy bármiféle ártalmas eszközök hordását tiltsa meg; tilva van a színházak, nyilvános táncmultságok, kocsmá és egyéb ily helyeknek látogatása. A táncmultság csak magán körben a szülők felügyelete mellett, engedtetik meg. Kivánatos, hogy a tanárok ily dolgokban rossz példát ne adjanak.

1792. ápr. 13. A tanárok a tanulók minden lépését éber figyelemmel kísérik. Ne gondolják, hogy csak a tanítás a hivatásuk, a nevelésre is kiváló gondot fordítsanak: mert a tanítványok ildoma, erkölce, sőt egész lénye gondjaikra van bízva. Mindezek együttesen képezik a helyes nevelést.

1792. szept. 11. A felsőbb rendelet szigorúan utasítja a könyvvizsgálókat, hogy tisztjökben lelkiismeretesen járjanak el; a könyvkereskedőket szemmel tartsák, s különösen vásár idejében a könyvek lajstromát számon kérjék; a tiltott könyveket kobozzák el; az új könyveket nézzék át még a könyvkereskedő akaratára ellenére is. (Ebben az ügyben különben majdnem minden évben jött felsőbb helyről figyelmeztetés.)

1792. szept. 25. A főigazgató meghagyja, hogy a magas kormány intenciója szerint minden tanár lelkiismeretesen oda működjék, hogy a tanuló ifjuság ne csak szóban, de írásilag is a nyelv anyagának teljes elsajátításával helyesen tudja magát kifejezni. Az igazgatóság tartozik felügyelni, hogy e nemből semmi hátramaradás ne történjék.

1794. febr. 2. A szokásos színjátékok betiltatnak. (Ez úgy látszik inkább oly színi előadásokra vonatkozott, hol a nem kellő felügyelet folytán holmi selejtes darabok színrehozatalával sértették a nemesebb ízlést. Utóbb is a jobb irányú szindarabok vagy pásztorjátékok nem egyszer gyönyörködtették városunk előkelő közönségét.)

1794. júl. 9. A rendelet megtiltja a tanulóknak a pénzkölcsönzést vagy adósságcsinálást. A tanulók kötelezvénye érvénytelen; ki ilyet elfogad: pénzét veszti.

1795. aug. 29. A főigazgató közli a helytartótanács útján kibocsátott kir. rendeletet, mely szerint a következő tanévtől kezdve a félévi vizsgálatok után a vidék előkelő közönségének jelenlétében egy-egy tudományos, vitatkozásokkal és szavalással összekötött nyilvános ünnepies vizsgálat tartassék.

1796. júl. 26. Meghagyatik, hogy a tanárok az iskola számára bizonyos tanszakokra irt approbált könyveket használjanak. Ne tanítsanak írásból, ne diktáljanak, miután ez időlopás, másrészt a tipografus károsíttatik meg.

1796. szept. 18. A főigazgató az egész kerületben egyformaságot óhajtott. Kívánja, hogy a »*Veni Sancte*« nov. 6-án tartassék meg; 7-én kezdődnek az előadások s az év vége szept. 7-ike előtt be ne zárassék. Két stipendiumot egy tanuló nem húzhat.

1797. dec. 9. Fölhivatik az igazgató, hogy váratlanul gyakran látogassa meg a tanulók lakását; megteheti ezt esetleg más tanár is; de az

exhortátorna kötelessége. A cél az: vajjon nem olvasnak-e tiltott könyveket?

1797. dec. 13. Az ország különböző részeiben több helyen fordulván elő rendetlenkedés, veszekedés, az igazgató az ily hajlamokat figyelemmel kísérje, s ha kihágások történnek, még kisebb mértékben is, a törvény teljes szigorával járjon el. Ha pedig nagyobb a baj s esetleg sebesítéssel jár, akkor az ifjút, ha nemes, adja át a megyei, ha nem nemes, a polgári hatóságnak.

1798. ápr. 10. Szigorúan tiltatik oly tanulóknak magánórát adni, kik ugyanazon intézettől megválni kényszerítve voltak.

1799. máj. 17. Ki 3-4 napot folytonos egymásutánban ok nélkül elmulaszt, szigorúan büntetendő; ha pedig többször ismétlődik, kizárást von maga után.

1800. nov. 20. Valahányszor az ifjuság testületileg jelen meg az istentiszteleten, körmeneteken, vagy bárhol hivatalosan, a tanári kar is teljes számmal ott legyen.

1802. aug. 19. *Voltaire*, *Rousseau* s mások műveit, melyek a vallásnak, erkölcsnek s így az egész társadalomnak kárára vannak, a könyvtararból kiadni nem szabad; kivéve azon esetet, ha állításaikat, nézeteiket megcáfolni akarják.

1806. febr. 16. Az ország öt tankerületre osztatott, u. m. a *budai*, *nagyvárad*i, *pozsonyi*, *kassai* és *győri*. A szerzetesek által ellátott gimnáziumokban az igazgatót felsőbb jóváhagyás mellett a rendfőnök nevezi ki; ugyan ő nevezi ki a rendi tanárokat is.

1812. márc. 6. A főigazgató a „*Ratio educationis*” alapján elrendeli, hogy ezentúl vásár- és ünnepnapokon minden tanár a saját osztálya ifjainak külön tartozik szent beszédet tartani; meghagyja, hogy az exhortálás ne bizassék, mint eddig, egy tanárra.

1812. ápril 14. A főigazgató tudomásra hozza

hogy a helybeli igazgató, *Sivulsky* József, arany-éremmel lett kitüntetve.

1814. márc. 9. Ujból felhivatik az igazgató, hogy ügyeljen fel, nehogy az ifjú-ág veszélyes fegyvereket, töröket, botokat, vagy bárminemű sértő-eszközökét magával hordjon; továbbá télen 6, nyáron 8 órán túl lakását el ne hagyja.

1816. máj. 24. Fölhivatik az igazgató, hogy Jézus Krisztus szenvedése, vagy a szentek életéből vett produkciókat a színpadon tiltsa be.

1817. dec. 20. Ismételten felszólíttatnak a tanárok, hogy gyakrabban tegyenek látogatást a tanulók lakásán, hogy így otthoni magukviseléséről is biztos tudomást szerezzenek.

1818. nov. 17. Az évközi szünet módosul. Karácsoni szünet dec. 24-től újévig. A nagy szün idő szept. 15-én kezdődik s tart nov. 1-ig.

1819. máj. 8. A magyar nyelv és irodalom rendes tantárgy lesz.

1825. dec. 20. A vizsgálatok a direktor elnöklete alatt tartandók meg.

1826. máj. 25. A vizsgálatok díjait és a tanárok mellékes foglalkozásait illetőleg intézkedik. A javító-vizsgálatokért nem jár semmi díj; magán vizsgálatokért, ha féléről van szó 2 frt, ha egész évről 4 frt. A privata tilos; csak akkor van megengedve, ha nem saját tanítványainkat oktatjuk. De a következő évben (1826. ápr. 21.) már meg van engedve mérsékelt díjért, ha az igazgató ellenőrzi.

1827. márc. 17. Azon tanulók, kik az első félévi vizsgálaton a vallástamból másod- vagy harmadrendű tanjegyet kapnak, javító-vizsgálatra bocsáttatnak; de ha a második félévben nyertek ilyen osztályozást, akkor ismétlésre utasíttatnak. Ha valaki ismétlő létére kapja a nevezett osztályzatok valamelyikét, az a gimn. látogatásától mindenkorra eltiltandó.

1828. aug. 3. Ha valaki valamely rendes tantárgyból bukott s ha mulasztását kellően, p. o.

betegséggel igazolja: akkor javíthat; ha azonban a javító-vizsgálat letétele után a következő osztályban ugyanazon tantárgyból újra megbukik, ez esetben az iskola látogatásától eltiltandó.

1828. jan. 12. Kötelességévé tetetik az igazgatónak a színtársulatok által adandó darabokat átnézni és a drámai előadásoknál — amennyire lehet — személyesen jelen lenni.

1831. máj. 28. A nagy szünet aug. és szept. hónapokra áttétetik.

1833. dec. 24. A »*Stadium*« a tiltott művek közé sorozta ik.

1836. jan. 4. A második félévben a II., III. és IV. osztályokban a vallástan magyar nyelven taníttassék. *Petheo Benedek* által szerkesztett és országszerte behozott tankönyv alapján.

1836. nov. 6. Közli a főigazgató a királyi rendeletet, melyszerint a tanulóifjúság kebelében semmiféle természetű társaság meg ne engedtesse, s hogy nyilvános vizsgálatok vagy egyéb ünnepélyek alkalmával politikai színezetű beszédek tartása, költemények szavalása meg ne engedtesse.

1838. máj. 7. A tanulók mind a magyar, mind a latin stílusban gyakoroltassanak. A földrajzot mappa nélkül ne tanulják. Nyilvános vizsgálatok alkalmával az I. és II. hum. tanítványai beszédekkel lépjenek föl; az alsóbb osztályokban pedig párbeszédek vagy egyes történeti személyek jellemzésének elbeszélésével szerepeljenek, hogy így az ifjak hozzászokjanak a nyilvánosságához, a beszédben ügyességet és bátorságot nyerjenek.

1843-ban már annyira megindult a magyar nyelvnek fölénye a latin fölött, hogy a rendfőnök figyelmezteti a tanárokat, miszerint a magyar nyelv művelése mellett ne hanyagolják el a latint se; különösen kiemeli, hogy a filozófiai osztályokban még a latin nyelv divatozik.

1848. ápr. 24. kelt rendelet eltörli az eddigi

szokásban volt számszerinti osztályozást; ugyanekkor rendeli el a tanév korábbi berekesztését, hogy a szűőket a haza mostani válságos idejében meglehessen nyugtatui. A jövő tanév kezdetéül nov. 1-je tűzetik ki. A főigazgató is ugyanezt írja azon hozzáadással, hogyha az épület katonai célokra volna lefoglalva, akkor dec. 1-je.

1850. jan. 21. Bécsben kelt irattal szigoruan megtiltatik a *Kegyes-tanítórendnek a noviciusok* felvétele. Ez intézkedés csak 1852-ben vált fölöslegessé, midőn *Szcitovszky János*, hgprimás, közbenjárása folytán a rend az udvarnál nemcsak kegyelmet nyert, de *Váczott* káptalan tartására is engedélyt kapott.

1858. okt. 2. Fölhatalmaztatik az igazgató, hogy a tandíjból, mely félékenként 4 frt 20 kr., fedezze a gimn. szükségletét. Ettől különbözik a felvételi díj, mely az intézetbe első ízben belépő tanulók után 2 frt 10 kr-ával szedetik. Ez összeg könyvekre, mappákra, muzeumra stb. fordítandó.

A későbbi rendeletek részint a gimn. történetének cíbeszélésénél, részint a különböző rendszerek előadásánál beolvasztva előfordultak. De különben is már újabb korba esnek, mely bürokratikus terjengősege folytán oly bőséget mutat fel, hogy mindazon rendeletek előadására, leírására, melyekkel az utolsó 30 év alatt tanügyünket boldogították, egy egészen külön kötetet kellene szárnyára bocsátani. Ez unalmas lenne, de fölösleges is, mert ezen korszakban felnevekedve nagyobb-részint átéltük, éreztük hatását s nagyon jól emlékszünk a paragrafusokra, melyek szerint bennünket dirigáltak, vagy mint a szellemi ügynek szerény harcosa utóbb magam is tevékeny részt vettem azoknak másokkal szemben való alkalmazásában.

Irodalmi működés. Az *új helyi* gimn. tanári kara nemcsak a vallás-erkölcsös nevelés és tanítás terén teljesítő magasztos feladatát, de voltak töb-

ben, kik a tudományok különféle ágaiban irodalmilag is működtek.¹⁾

Mint kiváló *klasszikus írók* szerepeltek: *Sivulsky József, Tamásy József, László Alajos, Katona Dénes, Nagy Péter, Hindy Mihály, Elenyák György* stb.

Tanügyi és egyházi szónokok: *Dombi Mihály, Csánki Gábor, Kapfer József, Hutter Antal, Hindy Mihály, Horváth Pius, Ribánszky Adolf* stb.

Magyar nyelvészet és hirlapirodalom. *Hutter Antal, Könnye Alajos, Horváth Pius, Sárváry Béla, Tóth Lajos, Ribánszky Adolf, Zámbo János*, ki 1865. dec. 20-tól, 1867. aug. 28-ig a »*Zempléni Híradó*«-t is szerkesztette, *Hegyi Manó, Pap János, Kovács János, Farkas Antal, Kapás Aurél* stb. *Latin próza*. *Sárváry Béla* átültette *Caesar* és *Ciara* több beszédét, *Katona Dénes*, több művet fordított, *Hindy Mihály* *Salustius* és *Vergilius*-hoz készített latin-magyar szótárt, *Cserkúti* (Czech) *József* a latin verselés szabályait írta meg. *Tóth György*, tankönyv író stb.

Történelem. *Spányik Glycér, Katona Dénes, Ivánfy Ede*, ki egyszersmind régiségbuvár is, *Dongó Gy. Géza* a műveltség történettel foglalkozott. Jelenleg a »*Zemplén*« című társadalmi és irodalmi lap főmunkatársa stb.

Mennyiségtan és természettudományok, *Korecz Lőrinc, Thüringer Ambró, Szendy János, Könnye Alajos, Domokos Jenő, Pap János, Bertalan Alajos, Ormándy Miklós, Katona Dénes* indigó honosítási kísérletekkel foglalkozott stb.

Kiváló bölcseész volt *Cseh Ferenc*. Sok volt a bölcseészettudor, mi a régi világban a liceumi és egyéb magasabb oktatás fő kellékének tartott.

Ujabb időben az év végén kiadott »*Értesítő*« is egyben másban figyelemre méltó értekezéseket

¹⁾ A hittudományban *Petheo Benedek*, kinek tankönyve az egész országban használatban volt. *Hutter Antal* imakönyvet írt, mely *S.-Patakon* jelent meg 1847-ben. *Augusztini Antal* kiváló theológus volt.

hoztak. A régiebb időben ez nem volt divatos; bizonyítványt is csak oly tanulók kaptak, kik más intézetbe akartak lépni. Latin írott bizonyítványok voltak; nálunk 1820-óta nyomtatottak.

Az első programi értekezés 1873-ben jelent meg: »*Sátoralja-Ujhely köznevelődési és emberbaráti tekintetben*» írta: Ivánfy Ede. 1875-ben »*A történelem tanításáról*» Kreczmáry Szilveszter világi tanártól, 1876⁶/₇-ban »*Petőfy és a szenvedő ige*»; 1877⁷/₈-ban »*Vörösmarthy megható hősi tragédiája*», »*Az áldozatról*» mindkettő Kovács Jánostól. 1878⁸/₉ »*Európa és Ázsia összehasonlító hegy és vízrajza*» Cserhalmy Józseftől. 1879⁹/₈₀ »*Az ősök emléke vagy vázlatok a s. a. ujhelyi gimnázium életéből*» Kovács Jánostól. 1880⁰/₁ »*Küzdés a szépért*» Kovács János-tól. 1881¹/₂ »*Apró vonások a magyar tanulók életéből*» Kovács Jánostól. 1882²/₃ »*Cicero szónoki pályája*» Füredi Jánostól. 1883³/₄ »*A mennyiségstan tanításáról*» Félégyházy Béla vil. tanártól. 1884⁴/₅ »*A szállásadókrol*» Tremmer Gyulától. 1885⁵/₆ »*Tanításuk a gymnasiumainkban a klasszikai nyelveket*» Füredi Jánostól. 1886⁶/₇ »*Vergil alvilága*» Cserép József dr. vil. tanártól. 1887⁷/₈ »*M. F. Quintilianus*» Friml Aladár vil. tanártól. 1888⁸/₉ »*A s.-a.-ujhelyi r. k. gymnasium első két évtizedének vázlatos története*» Hudra Jánostól. 1889⁹/₉₀ »*Néhány szó Simai Mesterséges Ravaszság című vígjátékáról*» Kapás Auréltól.¹⁾

¹⁾ Forrásaim: A ház krónikái, az igazgatóság feljegyzései. Molnár Aladárnak »A közoktatás tört. a 18-ik században« című munkája, Csaplár Benedek: »Révay Miklós élete«, Grünwald Béla: »Régi Magyarország«, Marczali Henrik »II József kora« című munkái. Dr. Csász Imrének »A kegyes-tanítórendiek «Nyítrán» című műve. Ezekon kívül több idevágó értekezést felhasználtam.

A gimnázium ifjúságának számszerinti kimutatása a lefolyt száz év alatt.

év	szám	év	szám	év	szám	év	szám
1789 _{g₀}	89	181 ⁵ / ₆	239	184 ¹ / ₂	250	1867 ₈	193
1790 ₁	119	181 ⁶ / ₇	155	184 ² / ₃	233	1868 ₉	175
1791 ₂	134	181 ⁷ / ₈	270	184 ³ / ₄	272	1869 ₇₀	207
1792 ₃	134	181 ⁸ / ₉	262	184 ⁴ / ₅	248	1870 ₁	238
1793 ₄	152	181 ⁹ / ₁₀	294	184 ⁵ / ₆	296	1871 ₂	265
1794 ₅	142	182 ⁰ / ₁	297	184 ⁶ / ₇	302	1872 ₃	236
1795 ₆	152	182 ¹ / ₂	296	184 ⁷ / ₈	312	1873 ₄	202
1796 ₇	174	182 ² / ₃	273	184 ⁸ / ₉	253	1874 ₅	186
1797 ₈	180	182 ³ / ₄	286	184 ⁹ / ₁₀	113	1875 ₆	209
1798 ₉	209	182 ⁴ / ₅	305	185 ⁰ / ₁	107	1876 ₇	235
1799 ₀₀₀	213	182 ⁵ / ₆	322	185 ¹ / ₂	102	1877 ₈	238
1800 ₁	212	182 ⁶ / ₇	350	185 ² / ₃	98	1878 ₉	223
1801 ₂	227	182 ⁷ / ₈	330	185 ³ / ₄	92	1879 ₀	251
1802 ₃	247	182 ⁸ / ₉	340	185 ⁴ / ₅	91	1880 ₁	250
1803 ₄	237	182 ⁹ / ₁₀	305	185 ⁵ / ₆	102	1881 ₂	244
1804 ₅	247	183 ⁰ / ₁	265	185 ⁶ / ₇	104	1882 ₃	215
1805 ₆	206	183 ¹ / ₂	293	185 ⁷ / ₈	129	1883 ₄	224
1806 ₇	235	183 ² / ₃	280	185 ⁸ / ₉	109	1884 ₅	220
1807 ₈	260	183 ³ / ₄	261	185 ⁹ / ₁₀	150	1885 ₆	224
1808 ₉	242	183 ⁴ / ₅	264	186 ⁰ / ₁	159	1886 ₇	220
1809 ₁₀	253	183 ⁵ / ₆	298	186 ¹ / ₂	170	1887 ₈	215
1810 ₁	270	183 ⁶ / ₇	256	186 ² / ₃	177	1888 ₉	196
1811 ₂	262	183 ⁷ / ₈	274	186 ³ / ₄	171	1889 ₀₀₀	208
1812 ₃	255	183 ⁸ / ₉	307	186 ⁴ / ₅	169		
1813 ₄	171	183 ⁹ / ₁₀	297	186 ⁵ / ₆	171		
1814 ₅	255	184 ⁰ / ₁	242	186 ⁶ / ₇	171		

Egy század alatt tehát több mint 22 ezer tanuló nyerte kiképeztetését intézetünkben.

A s.-a.-ujhelyi kegyes-tanítórendi ház tanári személyzete 178⁹/₉₀—188⁹/₉₀.

17⁹⁰/₉₁. Berencs Keresztély, házfőnök és gimn. igazgató. Rhadenhuber Bernát, másodházfőnök, II. hum. tanára. Lencsey Alfonz, I. hum. tan. Sivulsky József, gyengélkedő Kasán. Horvátovits nep. János, III. gr. tan. Ernszt Ernő papnöv., II. gr. tan. Karácsnyi Ince papn., I. gr. tan.

17⁹⁰/₉₁. Sivulsky József, házf. és gimn. ig. 1813. jan. 20-ig. Sauer Ambrus, másodházf. II. hum. t. Kiss Tamás, I. hum. tan. Lencsey Alfonz, III. gr. t. Horvátovits nep. János, I. gr. t. Karácsnyi Ince papnöv., II. gr. t.

179¹/₂. Sauer Ambrus, mhf. II. hum. t. Kiss Tamás, I. hum. t. Lencsey Alfonz, I. gr. t. Horvátovits nep. János, II. gr. t. Karácsnyi Ince papn. III. gr. t.

179²/₃. Sauer Ambrus, mhf. II. hum. t. Kiss Tamás, I. hum. t. Lencsey Alfonz, II. gr. t. Ernszt Ernő, I. gr. t. Pauli Károly papn., III. gr. t.

179³/₄. Csánky Gábor, mhf. és lelkiatya. Sauer Ambrus, II. hum. t. Kiss Tamás, I. hum. t. Lencsey Alfonz, III. gr. t. Ernszt Ernő, II. gr. t. Nemes Imre, I. gr. t.

179⁴/₅. Csánky Gábor, mhf. és lelkiatya. Sauer Ambrus, II. hum. t. Lencsey Alfonz, I. hum. t. Ernszt Ernő, III. gr. t. Váczy Glicér papn., II. gr. t. Faisz József papn., I. gr. t.

179⁵/₆. Sauer Ambrus, mhf. és II. hum. t. Lencsey Alfonz, I. hum. t. Ernszt Ernő, III. gr. t. Petheő Bence papn., II. gr. t. Thuróczy László papn., I. gr. t.

179⁶/₇. Jáross László, mhf. és lelkiatya. Sauer Ambrus, II. hum. t. Darabos Zsigmond, tábori pap. Lencsey Alfonz, I. hum. t. Ernszt Ernő, III. gr. t. Thuróczy László papn., II. gr. t. Turdi Mihály papn., I. gr. t.

179⁷/₈. Csánky Gábor, mhf. és lelkiatya. Sauer Ambrus, II. hum. t. Darabos Zsigmond, tábori pap. Lencsey Alfonz, I. hum. t. Thuróczy László papn., III. gr. t. Schmidt Kal. József papn., I. gr. t. Turdi Mihály papn., II. gr. t.

179⁸/₉. Csánky Gábor, mhf. és lelkiatya. Nemes Imre, III. gr. t. Darabos Zsigmond, táb. p. Lencsey Alfonz, II. hum. t. Fábry Jeramos, I. hum. t. Cserbay Lipót papn., II. gr. t. Podolay Menyhért papn., I. gr. t.

179⁹/₈₀. Szomay Lajos, mhf. és lelkiatya. Nagy József,

II

I. hum. t. Darabos Zsigmond, t. p. Kiss Márton, II. hum. t. Cserbay Lipót papn., I. gr. t. Podolay Menyhért papn., III. gr. t. Krispach György papn., II. gr. t.

1800⁰⁰/₀₁. Szomy Lajos, mhf. és lelkiatya. Nagy József, beteges. Darabos Zsigmond, táb. p. Kiss Márton, II. hum. t. Kudlik Alfonz, I. hum. t. Cserbay Lipót papn., I. gr. t. Podolay Menyhért papn., III. gr. t. Krispach György papn., II. gr. t.

1801¹/₂. Szomy Lajos, mhf. és lelkiatya. Nagy József, beteges. Darabos Zsigmond, táb. p. Kiss Márton, II. hum. t. Paulovits László, I. hum. t. Podolay Menyhért, papn., II. gr. t. Krispach György papn., III. gr. t. Bokross János papn., I. gr. t.

1803³/₃. Nagy József, mhf. és lelkiatya. Gf. Keglevits nep. János, lelkiatya. Kiss Márton, II. hum. t. Paulovits László, I. hum. t. Bokross János papn., III. gr. t. Tamásy József papn., póttanár. Spányik Glicér papn., II. gr. t. Kótér József papn., I. gr. t.

1803³/₄. Nagy József, mhf. és lelkiatya. Csánky Gábor, lelkiatya. Tóth Albert, II. hum. t. Barkovits István, I. hum. t. Spányik Glicér papn., III. gr. t. Kótér József papn., II. gr. t. Hubert Tádé papn., I. gr. t.

1804⁴/₅. Nagy József, mhf. és lelkiatya. Csánky Gábor, lelkiatya. Tóth Albert, II. hum. t. Volf Antal, I. hum. t. Kapfer László Ferencz papn., III. gr. t. Tabódy arsz. János papn., I. gr. t. Hubert Tádé papn., II. gr. t. Szöllősy József, rendtárs.

1805⁵/₆. Visky Ágoston, mhf. és lelkiatya. Csánky Gábor, lelkiatya. Domby Mihály, II. hum. t. Kiss Ignác, I. hum. t. Szűcs József papn., II. gr. t. Elenyák Gergely papn., III. gr. t. Baumgartner Márk, papn., I. gr. t. Szöllősy József, rendtárs.

1806⁶/₇. Sauer Ambrus, mhf. és lelkiatya. Árvay József, II. hum. t. Kiss Ignác, I. hum. t. Skrovanek Mihály papn., IV. gr. t. Róth Glicér papn., III. gr. t. Hollósy Alajos papn., II. gr. t. Sztankó György világi, I. gr. t. Szöllősy József, rendtárs.

1807⁷/₈. Sauer Ambrus. mhf. és lelkiatya. Laczkó Ambrus, lelkiatya. Nequaszil Mátyás, II. hum. t. Popol Ágost, I. hum. t. Hollósy Alajos papn. IV. gr. t. Pintér Bencze papn., III. gr. t. Morvay Zsigmond papn., II. gr. t. Sztankó György, világi I. gr. t. Greguss György, rendtárs.

1807⁷/₉. Sauer Ambrus, mhf. és lelkiatya. Laczkó Ambrus, lelkiatya. Nequaszil Mátyás, II. hum. t. Tomanóczy Bálint, I. hum. t. Markó Albert papn., IV. gr. t. Nagy Péter papn., III. gr. t. Kelle Péter papn., II. gr. t. Sztankó György, vil. I. gr. t. Müller Antal rendtárs.

1809⁹/₁₀. Sauer Ambrus, mhf. és lelkiatya. Nequaszil Mátyás, II. hum. t. Tomanóczy Bálint, I. hum. t. Bokross János, IV. gr. t. Nagy Péter papn., III. gr. t. Kelle Péter papn.,

II. gr. t. Horváth Miklós, póttanár. Nováky József, vil. I gr. t. Tindary László, rendtárs.

1810/11. Blahó Ignác, mhf. és lelkiatya. Laczkó Ambrus lelkiatya. Nequaszil Mátyás, II. hum. t. Tomanóczy Bálint, I hum. t. Nagy Péter papn., IV. gr. t. Kelle Péter, papn. III. gr. t. Vlassek xav. Ferenc, II. oszt. t. Nováky József vil. I. gr. t. Tindary László, rendtárs.

1811/2. Domby Mihály, mhf. és lelkiatya. Laczkó Ambrus, lelkiatya. Nequaszil Mátyás, II. hum. t. Kapfer László Fer., I. hum. t. Kelle Péter papn., IV. gr. t. Vlassek Ferenc papn., III. gr. t. Pálya József papn., II. gr. t. Nováky József, vil. I. gr. t.

1812/3. Domby Mihály, mhf. és lelkiatya. Laczkó Ambrus, lelkiatya. Nequaszil Mátyás, II. hum. t. Jaltsvay Ambrus. I. hum. t. Komjáthy József, IV. gr. t. Pálya József papn., III. gr. t. Szabó Gábor papn., II. gr. t. Nováky József, vil. I. gr. t.

1813/4. Subányi Gergely, házfőnök és gimn. igazgató. Domby Mihály, mhf. és lelkiatya. Lelkes Ágost, lelkiatya. Nequaszil Mátyás II. hum. t. Jalcsey Ambrus, I. hum. t. Komjáthy József, IV. gr. t. Pálya József, papn., III. gr. t. Szabó Gábor papn., II. gr. t. Nováky József, vil. I. gr. t.

1814/5. Nequaszil Mátyás, házfőnök és gimn. ig. Subányi György, mhf. és lelkiatya. Lelkes Ágost, lelkiatya. Domby Mihály, IV. gr. t. Sebó Ágost, I. hum. t. Jalcsey Ambrus, II. hum. t. Tlatner sal. Ferenc papn., III. gr. t. Gruber József papn., II. gr. t. Nováky József, vil. I. gr. t.

1815/6. Nequaszil Mátyás, hf. és ig. Subányi György, lelkiatya. Domby Mihály. VI. gr. t. Sebó Ágoston, I. hum. t. Jalcsey Ambrus, II. hum. t. Plathy Mihály, papn., IV. gr. t. Gruber József pan., II. gr. t. Nováky József, vil. I. gr. t.

1816/7. Sümegh Márton, házfőnök és gimn. ig. Subányi György, lelkiatya. Lelkes Ágoston, lelkiatya. Domby Mihály, IV. gr. t. Sebó Ágost, I. hum. t. Jalcsey Ambrus, II. hum. t. Gruber József papn., II. gr. t. Golónyi Márton papn., II. gr. t. Nováky József, vil. I. gr. t.

1817/8. Sümegh Márton, hf. és gimn. ig. Subányi György, lelkiatya. Sebó Ágost, I. hum. t. Jalcsey Ambrus, II. hum. t. Kolentsik József IV. gr. t. Golónyi Márton papn. III. gr. t. Radoss János, papn. II. gr. t. Nováky József, vil. I. gr. t.

1818/9. Sümegh Márton, hf. és ig. Gara András, lelkiatya. Bélik Zsigmond, II. hum. t. Sebó Ágost, I. hum. t. Ratskó Mihály, IV. gr. t. Radoss János papn., III. gr. t. Dániss István, papn., II. gr. t. Nováky József, vil. I. gr. t.

1819/20. Sümegh Márton, hf. és ig. Gara András, lelkiatya. Hrankay Lőrinc, II. hum. t. Sebó Ágost, I. hum. t. Herday Mihály, III. gr. t. Ratskó Mihály, IV. gr. t. Godinger Jusztin papn., II. gr. t. Nováky József, vil. I. gr. t.

1820/1. Preszburger Ferenc, hf. és ig. Gara András, lelkiatya. Ladizsinszky Mátyás, II. hum. t. Sebó Ágoston, I.

hum. t. Herday Mihály, III. gr. t. Ratskó Mihály, IV. gr. t. Burza János, II. gr. t. Nováky József, vil. I. gr. t.

182¹/₂. Preszbürger Ferenc, hf. és ig. Gara András, lelkiatya. Dienes Antal, I. hum. t. Jaltsai Ambrus II. hum. t. Ratskó Mihály, IV. gr. t. Burza János, III. gr. t. Vattay Pál, papn., II. gr. t. Nováky József, vil. I. gr. t.

182²/₅. Preszbürger Ferenc, hf. és ig. Gara András, lelkiatya. Dienes Antal, II. hum. t. Cservenyi Alajos, I. hum. t. Ratskó Mihály, IV. gr. t. Burza János, III. gr. t. Bajusz Ince, II. gr. t. Nováky József, vil. I. gr. t.

182³/₄. Tamásy József, hf. és ig. Gara András lelkiatya. Szakállos József, II. hum. t. Ratskó Mihály, IV. gr. t. László Alajos, I. hum. t. Bajusz Ince, III. gr. t. Burza János, beteg. Nagy Károly, papn. II. gr. t. Nováky József, vil. I. gr. t.

182⁴/₅. Tamásy József hf. és ig. Czeglédy István, lelkiatya. Szakállos József, II. hum. t. Ratskó Mihály, IV. gr. t. László Alajos, I. hum. t. Entzinger János, III. gr. t. Demeter Alajos, papn. II. gr. t. Nováky József vil. I. gr. t.

182⁵/₆. Tamásy József, hf. és ig. Czeglédy István, lelkiatya. Tóth Bertalan, IV. gr. t. Ratskó Mihály, I. hum. t. László Alajos, II. hum. t. Entzinger János, III. gr. t. Demeter Alajos papn., II. gr. t. Nováky József, vil. I. gr. t.

182⁶/₇. Tamásy József, hf. és ig. Czeglédy István, lelkiatya. Brandner Lipót, lelkiatya. Tóth Bertalan, I. hum. t. Tóth Lajos, II. hum. t. Zvolenszky Mihály, IV. gr. t. Entzinger János, III. gr. t. Vámos Antal papn., II. gr. t. Nováky József, vil. I. gr. t.

182⁷/₈. Tamásy József, hf. és ig. Brandner Lipót, házi-lelkiatya. Tóth Lajos, II. hum. t. Zvolenszky Mihály, IV. gr. t. Náray Dávid, I. hum. t. Augusztini Antal, III. gr. t. Bartos Károly, II. gr. t. Nováky József, vil. I. gr. t.

182⁸/₉. Tamásy József, hf. és ig. Brandner Lipót, lelkiatya. Tóth Lajos, II. hum. t. Zvolenszky Mihály, IV. gr. t. Brátkay Alajos, I. hum. t. Augusztini Antal, III. gr. t. Bartos Károly, II. gr. t. Nováky József, vil. I. gr. t.

182⁹/₁₀. Tamásy József, hf. és ig. Náray Dávid, lelkiatya. Tóth Lajos, II. hum. t. Zvolenszky Mihály, I. hum. t. Csery János, III. gr. t. Pallos József, I. gr. t. Augusztini Antal, IV. gr. t. Bartos Károly, II. gr. t.

183⁰/₁. Tamásy József, hf. és ig. Náray Dávid, lelkiatya. Tóth Lajos, II. hum. t. Zvolenszky Mihály, I. hum. t. Csery János, I. gr. t. Pallos József, III. gr. t. Augusztini Antal, IV. gr. t. Bartos Károly, II. gr. t.

183¹/₂. Tamásy József, hf. és ig. Náray Dávid, lelkiatya. Tóth Lajos, II. hum. t. Zvolenszky Mihály, I. hum. t. Pallos József, III. gr. t. Augusztini Antal, IV. gr. t. Bartos Károly, II. gr. t. Steiger József, papn. I. gr. t. Czerhák Alajos, papn. II. elemi t.

183²/₃. Tamásy József, hf. és ig. Náray Dávid, lelkiatya. Zvolenszky Mihály, I. hum. t. Pallos József, IV. gr. t.

Hutter Antal, II. hum. t. Augusztini Antal, II. gr. t. Bartos Károly, III. gr. t. Steiger József, papn. II. elemi t. Czerhák Alajos, papn. I. gr. t.

183³/₄. Tamásy József, hf. és ig. Náray Dávid, lelkiatya. Pallos József, III. gr. t. Hutter Antal, II. hum. t. Vida Ince, IV. gr. t. Augusztini Antal, I. hum. t. Homoky Imre, II. gr. t. Kustár Ignác, papn. I. gr. t. Gulyás Mihály, papn. II. elem. t. Brezovszky Mihály, rendtárs.

183⁴/₅. Tamásy József, hf. és ig. Náray Dávid, lelkiatya. Pallos József, III. gr. t. Hutter Antal, II. hum. t. Vida Ince, IV. gr. t. Augusztini Antal, I. hum. t. Trittemer László, II. gr. t. Nagy Vince, I. gr. t. Czeh József, papn. II. elem. t. Brezovszky Mihály, rendtárs.

183⁵/₆. Nagy Péter, hf. és ig. Náray Dávid, lelkiatya. Pallos József, I. hum. t. Hutter Antal, II. hum. t. Vida Ince, IV. gr. t. Trittemer László, III. gr. t. Nagy Vince, II. gr. t. Lauringer József, papn. I. gr. t. Czeh József, papn. II. elem. t. Brezovszky Mihály, rendtárs.

183⁶/₇. Nagy Péter, hf. és ig. Náray Dávid, lelkiatya. Szakállós József, lelkiatya. Szép Lajos, I. hum. t. Vida Ince, II. gr. t. Windisch Alajos, II. hum. t. Trittemer László, IV. gr. t. Nagy Vince, III. gr. t. Oszlányi Adolf, papn. II. elem. Glembay Manó, papn. I. gr. t.

183⁷/₈. Nagy Péter, hf. és ig. Náray Dávid, lelkiatya. Windisch Alajos, II. hum. t. Palyó András, I. hum. t. Trittemer László, IV. gr. t. Nagy Vince, III. gr. t. Lengyel József, papn. II. gr. t. Ribiánszky Adolf, papn. I. gr. t. Heisler József, papn. II. elem. t.

183⁸/₉. Nagy Péter, hf. és ig. Podolay Menyhért, lelkiatya. Náray Dávid, lelkiatya. Csery János, II. gr. t. Sőjtőry Zsigmond, III. gr. t. Windisch Alajos, II. hum. t. Bartos Károly, IV. gr. t. Palyó András, I. hum. t. Ribiánszky Adolf, papn. II. elemi t. Heisler József, papn. I. gr. t.

183⁹/₁₀. Nagy Péter, hf. és ig. Podolay Menyhért, lelkiatya. Náray Dávid, lelkiatya. Csery János, III. gr. t. Sőjtőry Zsigmond, IV. gr. t. Windisch Alajos, II. hum. t. Bartos Károly, II. gr. t. Palyó András, I. hum. t. Jancsik Ede, papn. I. elem. t. Borsody Miklós, papn. I. gr. t.

184⁰/₁. Nagy Péter, hf. és ig. Podolay Menyhért, lelkiatya. Náray Dávid, lelkiatya. Csery János, IV. gr. t. Sőjtőry Zsigmond, III. gr. t. Windisch Alajos, II. hum. t. Bartos Károly, II. gr. t. Palyó András, I. hum. t. Jancsik Ede, papn. I. gr. t. Bummer Károly, II. elem. t.

184¹/₂. Nagy Péter, hf. és ig. Podolay Menyhért, lelkiatya. Plattner Ferenc, I. hum. t. Sőjtőry Zsigmond, IV. gr. t. Palyó András, beteges. Hindy Mihály, II. hum. t. Hanzély Mihály, III. gr. t. Zsiga Alajos, II. gr. t. Mennyei Lajos, papn. I. gr. t. Fehér János, papn. II. elem. t.

184²/₃. Nagy Péter, hf. és ig. Podolay Menyhért, lelkiatya. Szép Lajos, I. hum. t. Sőjtőry Zsigmond, III. gr. t. Pa-

lyó András, beteges. Hindy Mihály, II. hum. t. Hanzély Mihály, IV. gr. t. Zsiga Alajos, II. gr. t. Krommer Máté, I. gr. t. Balla Károly, papn. II. elemi t.

1843¹/₄. Nagy Péter, hf. és ig. Podolay Menyhért lelkiatya. Katona Dénes, lelkiatya. Szép Lajos, I. hum. t. Sőjtőry Zsigmond, IV. gr. t. Duchon Izidor, II. gr. t. Hindy Mihály, II. hum. t. Hanzély Mihály, I. gr. t. Zsiga Alajos, II. gr. t. Bohár Mihály, papn. II. elem. t.

1844¹/₅. Hutter Antal, hf. és ig. Podolay Menyhért, lelkiatya. Katona Dénes, lelkiatya. Szép Lajos, II. hum. t. Sőjtőry Zsigmond, I. hum. t. Duchon Izidor, III. gr. t. Hanzély Mihály, II. gr. t. Zsiga Alajos, IV. gr. t. Szabó László, papn. I. gr. t. Lakner Antal, papn. II. elem. t.

1845¹/₆. Hutter Antal, hf. és ig. Podolay Menyhért, lelkiatya. Katona Dénes, lelkiatya. Szép Lajos, II. hum. t. Sőjtőry Zsigmond, I. hum. t. Szeittler Elek, IV. gr. t. Zsiga Alajos, III. gr. t. Czápay Imre, II. gr. t. Lakner Antal, papn. I, gr. t. Jancsó Gyula, II. elem. t.

1846¹/₇. Hutter Antal, hf. és ig. Podolay Menyhért, lelkiatya. Katona Dénes, lelkiatya. Szép Lajos, II. hum. t. Sőjtőry Zsigmond, I. hum. t. Szeittler Elek, IV. gr. t. Englohner Vince, II. gr. t. Czápay Imre, III. gr. t. Könnyc Alajos, I. gr. t. Langer Vince, papn. II. elem. t.

1847¹/₈. Hutter Antal, hf. és ig. Podolay Menyhért, lelkiatya. Katona Dénes, lelkiatya. Szép Lajos, II. hum. t. Sőjtőry Zsigmond, I. hum. t. Deáky József, III. gr. t. Czápay Imre, IV. gr. t. Könnyc Alajos, II. gr. t. Sustrovics György, papn. I. gr. t. Téglás János, papn. II. elem. t.

1848¹/₉. Hutter Antal, hf. és ig. Podolay Menyhért, lelkiatya. Katona Dénes, lelkiatya. Sőjtőry Zsigmond I. hum. t. Horváth Márton, II. hum. t. Szendy János, IV. gr. t. Könnyc Alajos, III. gr. t. Deák János. II. gr. t. Harkályi Bertalan, I. gr. t. Szabó Iguác, papn. II. elem. t.

1849¹/₁₀. Hindy Mihály, hf. és ig. Podolay Menyhért, lelkiatya. Katona Dénes, lelkiatya. Sőjtőry Zsigmond, I. hum. t. Horváth Márton, II. hum. Lechner Imre, III. gr. t. Petlanovics Alajos, IV. gr. t. Sárvány Béla, I. és II. gr. t. Horváth Pius, nyugalomban. Zimka János, II. elem. t.

1850¹/₁₁. Hindy Mihály, hf. és ig. (Megszűnik az osztálytanítás.) Podolay Menyhért, lelkiatya. Katona Dénes, lelkiatya. Schüller Florián, Petlanovics Alajos, Thüringer Ambrus, Sárvány Béla, Charus László, Zimka János, Dénes János, papn. II. elem. t.

1851¹/₁₂. Hindy Mihály, hf. és ig. Podolay Menyhért, lelkiatya. Katona Dénes, lelkiatya. Schüller Florián, Várady Móric, Sárvány Béla, Charus László, Zimka János, Munka István, papn. II. el. t. Brozmann Alajos, papn.

1852¹/₁₃. Hindy Mihály, hf. és ig. Katona Dénes, lelk. Podolay Menyhért, lelk. Schüller Florián, Szepes József, Cseh Ferenc, Várady Móric, Charus László, Zimka János, Munka

István, papn. II. el. t.

185¹/₄. Hindy Mihály, hf. és ig. Katona Dénes, lelkiatya. Podolay Menyhért, lelkiatya. Jancsó József, II. elem. t. Csegezy Ignác, Ruff József, Prichenfried József, Várady Móric, Zimka János.

185²/₆. Hindy Mihály, hf. és ig. Katona Dénes, lelkiatya. Entzinger János, Csegezy Ignác, Prichenfried József, Ribánszky Adolf, Zimka János, Mikovics Benedek, papn. II. elem. t.

185³/₆. Hindy Mihály, hf. és ig. Katona Dénes, lelkiatya. Entzinger János, Balogh János, Csegezy Ignác, Ribánszky Adolf, Zimka János, Gasparik Károly, papn. II. el. t.

185⁴/₇. Hindy Mihály, hf. és ig. Katona Dénes, lelk. Balogh János, Csegezy Ignác, Menyhért Ágoston, Ribánszky Adolf, Zimka János, Bárány János, II. el. t.

185⁵/₈. Hindy Mihály, hf. Katona Dénes, lelkiatya. Csegezy Ignác, igazgató. Balogh János, Gyalokay Ferenc, Zimka János, Varsányi Pongrácz, Mihály Péter, papn. II. el. t.

185⁶/₉. Koretz Lőrinc, hf. és ig. Katona Dénes, lelkiatya. Szigly Gábor, lelkiatya. Zsiga József, Gyalokay Ferenc, Zimka János, Varsányi Pongrácz, Farkas Antal, papn. Mihály Péter, papn. II. el. t.

185⁷/₁₀. Koretz Lőrinc, hf. és ig. Katona Dénes lelkiatya. Ruff József, II. elem. t. Prichenfried József, elem. ig. Gyalokay Ferenc, Zimka János, Milkovics István, Varsányi Pongrácz.

186¹/₂. Koretz Lőrinc, hf. és ig. Augusztini Antal, lelkiatya. Katona Dénes, lelkiatya. Lechner Imre, Steiger József, Szendy János, II. elem. t. ig. Milkovits István. Mondschein Ernő papn.

186²/₃. Koretz Lőrinc, hf. és ig. Augusztini Antal, lelk. Katona Dénes, lelkiatya. Steiger József. Lechner Imre, beteg. Szendy János, II. el. t. és ig. Kovács Rézmán, beteges. Milkovics István. Zámbo János. Gáspár Károly, papn.

186³/₄. Koretz Lőrinc, hf. és ig. Augusztini Antal, lelkiatya. Katona Dénes, lelk. Steiger József. Szendy János, II. elem. t. Milkovits István, Hegyi Manó. Ulár Pál, papn.

186⁴/₅. Koretz Lőrinc, hf. és ig. Katona Dénes, ass. prov. Augusztini Antal, lelkiatya. Wertler Mátyás, II. elem. t. Steiger József, Milkovits István. Domokos Jenő, papn. Bertalan Alajos, papn.

186⁵/₆. Koretz Lőrinc, hf. és ig. Katona Dénes, lelkiatya. Augusztini Antal, lelkiatya. Wertler Mátyás, II. elem. t. Steiger József, Zámbo János. Bertalan Alajos, papn. Pap János, papn.

186⁶/₇. Koretz Lőrinc, hf. és ig. Katona Dénes, lelkiatya. Augusztini Antal. Wertler Mátyás, II. elem. t. Steiger József. Pap János, papn. Czverg József, papn. Müllner Pál, papn.

186⁷/₈. Koretz Lőrinc, hf. és ig. Katona Dénes, lelkiatya. Augusztini Antal, lelkiatya. Teremi László. Wertler Má-

VIII

tyás, II. elem. t. Tóth Pál, Pap János. Müllner Pál, papn. Kecsenovics Pál, papn.

186^{9/10}. Koretz Lőrinc, hf. és ig. Katona Dénes, házi-lelkiatya. Augusztini Antal, lelkiatya. Teremi László. Wertler Mátyás, III. elem. t. Tóth Pál. Müllner Pál, papn. Kecsenovics Pál, papn. Balogh Alajos, papn. Máday János, világi. Mathiai Károly, világi. Spitzkó Lajos, világi.

186^{9/70}. Gyalokay Ferenc, hf. és ig. Katona Dénes, lelkiatya. Augusztini Antal, lelkiatya. Teremi László. Wertler Mátyás, II. elem. igt. Tóth Pál, Kecsenovics Pál. Balogh Alajos, papn. Takács József, papn. Brezanóczy Béla, világi. Medvigh János, világi. Spitzkó Lajos, világi.

187^{0/1}. Gyalokay Ferenc, hf. és ig. Katona Dénes, lelkiatya. Augusztini Antal, lelkiatya. Ruff József, lelkiatya. Teremi László. Groszmann Alajos, II. elem. ig. Tóth Pál, Kecsenovics Pál. Takács József, papn. Csintalan Pál, papn. Brezanóczy Béla, világi. Medvigh János, vil. Spitzkó Lajos, vil. Majorosy Gyula, vil. rajzt. Mahulik Jakab, vil. énekt.

187^{1/2}. Gyalókay Ferenc, hf. és ig. Katona Dénes, lelkiatya. Augusztini Antal, lelkiatya. Ruff József, lelkiatya. Teremi László, Groszmann Alajos, II. cl. igt. Gyöngyösi István, Kecsenovics Pál. Csintalan Pál, papn. Lajszky Lajos, papn. Spitzkó Lajos, világi, Brezanóczy Béla, vil. Medvigh János, vil. Majorosy Gyula vil. Vandrúská Antal, vil. Mahulik Jakab vil.

187^{2/3}. Gyalókay Ferenc, hf. Katona Dénes, lelkiatya. Augusztini Antal, lelkiatya. Iványi Ede, gimn. ig. Ruff József, lelkiatya. Teremi László. Groszmann Alajos, II. elem. ig. Kovács János. Keszthelyi Endre, papn. Firtinger Jakab, papn. Brezanóczy Béla, világi. Szunter Nándor, vil. Simsa Kornél, vil. Majorosy Gyula, vil. Vandrúská Antal, vil. Mahulik Jakab vil.

187^{3/4}. Gyalókay Ferenc, hf. Katona Dénes, lelkiatya. Augusztini Antal, lelkiatya. Iványi Ede, gimn. ig. Teremi László, Groszmann Alajos, ig. t. Kóvács János, Zsuffa Pál, papn. Erhard Pál, papn. Brezanóczy Béla, vil. Krecsméry Szilveszter, vil. Kaszás Ferenc vil. Vandrúská Antal.

187^{4/5}. Gyalókay Ferenc, hf. Augusztini Antal. Iványi Ede, gimn. ig. Ruff József, Teremi László. Groszmann Alajos, III. el. t. Kovács János. Zsuffa Pál, papn. Csintalan Pál, papn. Erhard Pál. papn. Brezanóczy Béla, vil. Krecsméry Szilveszter, vil. Kaszás Ferenc, vil. Vandrúská Antal, vil.

187^{5/6}. Gyalókay Ferenc, hf. Augusztini Antal, lelkiatya. Iványi Ede, gimn. ig. Ruff József, lelkiatya. Matyga Antal, II. elem. ig. Grossmann Alajos, lelkiatya, Kovács János. Csintalan Pál, papn. Erhardt Pál, papn. Koronczy Imre, papn. Brezanóczy Béla, vil. Kaszás Ferenc, Tiszó Lajos, Vandrúská Antal világiak.

187^{6/7}. Gyalókay Ferenc, hf. Augusztini Antal, lelk. Grossman Alajos, lelk. Ruff József, lelkiatya. Szabó Mátyás, I. elem. igt. Kóvács János, gimn. ig. Cserép Sándor. Csinta-

an Pál, papn. Tóth György, papn. Koronczy Imre, papn. Brezanóczy Béla, vil. Kaszás Ferenc, vil. Tiszó Lajos, vil. Vandruska Antal, vil.

1877/4. Krafcsik Ferenc, vil. énekt. Gyalokay Ferenc, hf. Augustini Antal, lelk. Grossmann Alajos, lelk. Szabó Mátyás, II. el. igt. Kovács János, gimn. t. Cserhalmi József, Dongó Gyárfás Géza. Csintalan Pál, papn. Koronczy Imre, papn. Brezanóczy Béla, vil. Kaszás Ferenc, vil. Tiszó Lajos, vil. Vandruska Antal, vil. Krafcsik Ferenc, vil.

1878/5. Gyalokay Ferenc, hf. Grossmann Alajos, lelkiatya. Szabó Mátyás, II. elem. igt. Kovács János, gimn. ig. Cserhalmi József, Schichmann Endre. Brezanóczy Béla, vil. Kaszás Ferenc, vil. Kuretska István, vil. Spivák János, vil. Tiszó Lajos, vil. Vandruska Antal, vil. Krafcsik Ferenc, vil.

1879/6. Gyalokay Ferenc, hf. Grossmann Alajos, lelk. Pollák János. Szabó Mátyás, II. el. igt. Kovács János, gimn. ig. Cserhalmi József, Schichmann Endre. Brezanóczy Béla, vil. Kaszás Ferenc, vil. Kuretska István, vil. Spivák János, vil. Tiszó Lajos, vil. Vandruska Antal, vil. Krafcsik Ferenc, vil.

1880/1. Gyalokay Ferenc, hf. Grossmann Alajos, lelk. Pollák János. Szabó Mátyás, II. el. igt. Kovács János, gimn. ig. Schichman Endre, Sárhegyi József, Horváth Sándor. Brezanóczy Béla, vil. Kaszás Ferenc, vil. Kuretska István, vil. Tarkeő János, vil. Vandruska Antal, vil. Krafcsik Ferenc, vil.

1881/2. Halmi László, hf. Grossmann Alajos, lelkiatya. Pollák János. Szabó Mátyás, II. el. igt. Kovács János, gimn. ig. Schichmann Endre, Sárhegyi Lajos, Horváth Sándor. Brezanóczy Béla, vil. Félégyházy Béla, vil. Tarkeő János, vil. Vandruska Antal, vil. Krafcsik Ferenc, vil.

1882/3. Halmi László, hf. és gimn. ig. Grossmann Alajos, lelk. Pollák János. Szabó Mátyás, II. elem. igt. Füredi János, Zsigmond József, Rigó István, Horváth Sándor. Brezanóczy Béla, vil. Cserép József, vil. Félégyházi Béla, vil. Vandruska Antal, vil. Krafcsik Ferenc, vil.

1883/4. Halmi László, hf. és ig. Grossmann Alajos, lelk. Pollák János. Szabó Mátyás, II. el. igt. Füredi János, Zsigmond József, Horváth Sándor, Jakab Gyula. Brezanóczy Béla, vil. Cserép József, vil. Félégyházy Béla, vil. Vandruska Antal, vil. Krafcsik Ferenc, vil.

1884/5. Halmi László, hf. és ig. Grossmann Alajos, lelkiatya. Pollák János. Szabó Mátyás, II. el. igt. Füredi János, Tremmer Gyula. Czaun Ambrus, papn. Brezanóczy Béla, vil. Cserép József, vil. Félégyházi Béla, vil. Pósch Jenő, vil. Vandruska Antal, vil. Krafcsik Ferenc, vil.

1885/6. Halmi László, hf. és ig. Grossmann Alajos, lelk. Pollák János. Szabó Mátyás, II. el. igt. Füredi János, Tremmer Gyula, Kozár Ferenc, Brezanóczy Béla, vil. Cserép József, vil. Félégyházy Béla, vil. Révay György, vil. Vandruska Antal, vil. Krafcsik Ferenc, vil.

1886/7. Halmi László, hf. és ig. Grossmann Alajos, lel-

kiatya. Polák János. Szabó Mátyás, II. el. igt. Kozár Ferenc, Réti Ferenc, Bolla Lajos. Brezanóczy Béla, vil. Cserép József, vil. Félegyházy Béla, vil. Gurnesevits Lajos, vil. Vandruska Antal, vil.

1887₈. Halmi László, hf. és ig. Grossmann Alajos. Illésházy János, II. el. igt. Brenner Lajos, Nyilassy Károly, Bolla Lajos, Fekete Fidél. Cserép József, vil. Félegyházy Béla, vil. Friml Aladár, vil. Gurnesevits Lajos, vil. Vandruska Antal, vil.

1888₉. Ormándy Miklós, hf. és ig. Illésházy János, II. el. igt. Hudra János, Brenner Lajos, Bolla Lajos, Fekete Fidél, Cserép József, vil. Félegyházy Béla, vil. Friml Aladár, vil. Keczer Géza, vil. Vandruska Antal, vil.

1889₉₀. Ormándy Miklós, hf. és ig. Illésházy János, II. el. igt. Hudra János, Brenner Lajos, Kapás Aurél, Fekete Fidél, Cserép József, vil. Félegyházy Béla, vil. Friml Aladár, vil. Keczer Géza, vil. Vandruska Antal, vil.

Tárgymutató.

lap.

- 1—4. A kegyes-tanítórend keletkezése és el-
elterjedése.
- 5—10. A kegyes-tanítórendiek Tokajban.
- 11—14. Pár vonás a XVIII. század tanügyi ál-
lapotáról.
- 15—21. Cörver tartományfőnök által 1757-ben
kibocsátott tanterv ismertetése.
- 22—26. A piaristák S.-a.-Újhelyben megtele-
pednek.
- 27—32. Egy kis visszapillantás a pálosokra, mint
a piaristák elődeire S.-a.-Újhelyben.
- 33—50. A kegyes-tanítórend megtelepedése után
felmerült nehézségek. Sivulsky hf.
és gimn. igazgató fáradhatatlan te-
vékenysége házunk és gimn. érde-
kében.
- 51—53. Zemplénmegye hivatalos *nyilatkozata
rendünknek Újhelyben eltöltött első
decenniuma után.
- 54—60. Sivulsky további hasznos működései.
- 61—64. Sivulskynak az új gimn. építésc körül
kifejtett buzgalma.
- 65—66. Az új épület megismertetése.
- 67—71. Előkelő magánlátogatások.
- 72—75. A vármegyében történt megtelepedé-
sünk százados évfordulójának fényes
megünneplése 1827. jul. 29-én.
- 76—79. Magánlátogatások folytatása a legújabb
időkig. Hivatalos látogatások.
- 80—84. Egy század nyelvkérdése a XVIII. szá-
zad második felétől a XIX. század
első felének végeig.

lap.

- 85—88. Intézetünk történetének rövid váz
1848-ig. A cenzúra
- 89—93. Nagy remények és fényes család
minden irányban. Intézetünk 4
tályúvá lesz.
- 94—95. A Kazinczy ünnepség Széphalmon 1.
- 96—104. A 4. oszt. gimn. fejlesztésére irány
törekvések és egyéb mozgalmak
80-as évekig.
- 105—107. Az új gimn. zászló
- 108—125. A gimnázium kiegészítésére irány
újabb mozgalmak.
- 126—129. Konviktus ügy.
- 130—148. Tanrendszerek, módszer és fegyel
- 149—155. Rendeletek.
- 156—157. Irdalmi működés.
158. Az ifjúság száma.
- I—X. Tanári személyzet.

